

Hrad Houska v proměnách věků

Diplomová práce

Studijní program: N7105 – Historické vědy

Studijní obor: 7105T021 – Historie

Autor práce: **Bc. Barbora Dvořáková**

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Barbora Dvořáková**
Osobní číslo: **P11000667**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historie**
Název tématu: **Hrad Houska v proměnách věků**
Zadávací katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce se zabývá staršími i novými poznatky o hradu Houska s cílem je zkombinovat a vytvořit tak současný pohled na toto středověké sídlo včetně náhledu na moderní problematiku týkající se hradu Houska. Zaměří se na historii hradu jak obecnou, tak na porovnání teorií o založení hradu s ohledem na novodobé bádání včetně stavebního průzkumu a odbornou literaturu. Jako dílčí úkol si práce stanovuje též zaměření na kapli hradu Houska a její výzdobu ve smyslu filosofie maleb.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

MENCLOVÁ, Dobroslava. České hrady. Praha: Odeon, 1972.

MRÁZ, Bohumír, Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené. Praha: Panorama, 1988.

MYSLIVEČEK, Milan; KOUBOVÁ, Ludmila; VRBENSKÁ, Františka. Čas hradů v Čechách 3. Vyd. 1. Praha: Horizont, 1996.

NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení. Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, 1985.

PEŠINA, Jaroslav a kol. Gotická nástěnná malba v Zemích Českých I, 1300 - 1350, Praha: ČSAV, 1958.

SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze království českého: Díl desátý - Boleslavsko. Třetí vyd. Praha: Argo, 1985.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav. Kniha o Housce I. Praha: Nákladem zboží houseckého, 1930.

Vedoucí diplomové práce: **prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.**
Katedra historie

Datum zadání diplomové práce: **1. června 2015**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. června 2015**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 1. června 2015

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé diplomové práce prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi za vstřícnost, ochotu a cenné rady. Zároveň mé díky za pomoc při psaní práce patří tatínkovi, Miroslavu Konopáskovi, kastelánovi hradu Houska.

Anotace

Diplomová práce se zabývá historií i současností hradu Houska. Shrnuje poznatky již učiněné a zdokumentované a přidává moderní pohled na toto středověké sídlo. Porovnává a hodnotí teorie o vzniku a založení hradu s ohledem na stavební historii, zabývá se jeho mystičností a zvláštní pozornost pak věnuje hradní kapli a filosofii maleb.

Klíčová slova

Hrad Houska, středověk, páni z Dubé, Hrzáni z Harasova, Valdštejn, kaple, fresky, Karel Hynek Mácha, stavební historie, tajemno.

Summary

This thesis deals with the history and present of the castle Houska, summarizes the findings already made and documented, and adds a modern look at this medieval residence, compares and evaluates theories about the origin and foundation of the castle, while having in mind its building history. It's dealing with its mystique nature and devotes special attention to chapel and paintings' philosophy.

Key words

Castle Houska, Middle Ages, Lord of Dubá, Hrzáns of Harasov, Wallestein, chapel, frescoes, Karel Hynek Mácha, building history, mystery.

Obsah

1. Úvod	8
2. Historický kontext	10
2.1 Ronovci	10
2.1.1 Hynek z Dubé	10
2.1.2 Hynek Berka	13
2.1.3 Jindřich mladší Berka (Beroušek)	14
2.2 Smiřičtí	15
2.2.1 Jan Smiřický	15
2.2.2 Smiřického dědici	18
2.3 Hrzáni z Harasova	19
2.3.1 Tobiáš Hrzáň	20
2.3.2 Václav Hrzáň a jeho syn Tobiáš	22
2.4 Damián z Pejcldorfu	23
2.5 Václav Berka z Dubé	29
2.6 Albrecht z Valdštejna	30
2.7 Houska pod správou cizích šlechticů	34
2.8 Novodobá historie – 20. století	41
3. Stavební historie hradu	44
4. Hradní kaple	51
4.1 Fresky v kapli hradu Houska	52
4.1.1 Archanděl Michael vážící duše	54
4.1.2 Svatý Kryštof	55
4.1.3 Souboj Dobra se Zlem, archanděl Michael a drak	56
4.1.4 Zvěstování, archanděl Gabriel a panna Marie	59
4.1.5 Bičování Krista, Svlékání Krista	60

4.1.6 Ukřižování.....	61
4.1.7 Sybily v sedilích.....	62
4.1.8 Levoruký lučištník či lučištnice	63
4.1.9 Svatí na stěnách severního a jižního křídla kaple.....	64
5. Tajuplný hrad Houska.....	65
5.1 Zkoumání historického podzemí	67
5.2 Housecké legendy	69
5.3 K. H. Máchu na Housce.....	71
5.4 Nevysvětlitelné nekončí	74
6. Závěr	77
7. Seznam literatury a pramenů.....	81
Prameny dostupné na Czech medieval sources online:.....	81
Prameny dostupné v Národním archivu Praha (NAP):.....	82
Literatura:.....	84
Zdroje na internetu:	86
8. Seznam příloh.....	87

1. Úvod

Hrad Houska leží 8 km jihovýchodně od obce Dubá nedaleko Doks a Máchova jezera, na severním okraji Kokořínska. Má půdorys nepravidelného lichoběžníku. Byl vystavěn na skalnatém výběžku, který na severozápadě a severovýchodě spadá velmi prudce dolů. Na jihozápadní straně najdeme v podstatě rovinatý přístup k hradu. Vnější nádvoří lemuje hospodářská budova spolu s domkem, kterému se dnes říká hájovna a slouží jako příbytek kastelána. Nádvoří bylo uměle navrženo v důsledku stavebních či spíše demoličních úprav z roku 1658. Podobu Housky před koncem třicetileté války zobrazuje freska v tzv. Zelené komnatě. Na vyobrazení zde najdeme hrad ještě se všemi obrannými prvky.

Hrad lze zařadit do skupiny raně gotických královských pevností.

Budova je pokryta jednoduchými obdélnými sgrafity, jež obnovil architekt Karel Fiala ve třicátých letech minulého století.

Již v počátku devátého století je ve zdejší kraji Polomených vrchů zmiňována existence prastarého zámku a později Slaviborova hradiště (r. 878), které Pšovský (Bšovský, Mělnický) vévoda (otec Sv. Ludmily) pro svého syna Houseka nechal vystavět. Stalo se tak na kamenité pískovcové ostrožně uprostřed neprostupných hvozdů a pralesů, které se nehodily ani k lovu. Snad právě proto (nevedla tudy obchodní cesta ani hranice, a o případném okolním osídlení také není mnoho známo) se od nepaměti traduje, že se odsud cosi nemá dostat ven do okolního světa. Snad právě odsud pověst o Bráně do Pekel. Na témže místě dnes slávu dob dávno minulých připomíná *hradozámek* Houska. A jen pozorný návštěvník s očima dokořán si dokáže z jednotlivých fragmentů stavby, románsko-gotických prvků a dochovaných přírodních útvarů, které vlastně byly využity a staly se tak součástí kastelu (pískovcový sloup prorůstající oběma patry tvořící jižní křídlo stavby), uvědomit následky přestaveb renezančních, barokních i novodobých.

O tom, kdo a za jakým účelem vlastně hrad postavil, se neustále vedou debaty, a Houska je tak jedním z nejtajuplnějších míst v Čechách.

Tato práce má za cíl zmapovat a porovnat poznatky již učiněné s prameny, které se podařilo dohledat, a poskytnout tak celistvý pohled na danou problematiku a dané téma. O problematice hradu Houska neexistuje mnoho dostupné literatury, nebude tedy jednoduché do jeho tajů proniknout. Přesto je mi toto místo velmi blízké a celý tento

projekt považuji za velkou výzvu. Měla jsem možnost na Housce několik let pobývat a seznámit se tak se zdejšími prostředím i lidmi více, než je běžnému návštěvníku či badateli dovoleno.

Práce je rozdělena do tří hlavních částí. První část se zabývá historií hradu. K jejímu vytvoření bylo využito maximum pramenů dostupných z archivů, aby mohly být následně chronologicky seřazeny do souvislého příběhu. Druhá část se zabývá stavební historií hradu. Speciální pozornost je věnována hradní kapli, kterou odborníci řadí k středoevropským unikátům, a filosofii maleb. Třetí část, jak již název napovídá, má za cíl čtenáři přiblížit „tajemství hradu Houska“, jednoho s nejmystičtějších míst v Čechách.

Výchozí prací, kterou jsem prostudovala, pro mě byla Kniha o Housce od J. V. Šimáka. Jedná se o nejobsáhlejší publikaci o Housce vůbec. Tento český historik a profesor Karlovy Univerzity v Praze ji napsal v roce 1930, dalo by se říci, na zakázku a nákladem pana Josefa Šimonka, českého a československého průmyslníka, politika a senátora Národního shromáždění ČSR za Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu, majitele hradu Houska.

Dále jsem se zaměřila na vyhledávání pramenů v pražském Národním archivu a na studium stavebních průzkumů i restaurátorských zpráv. Archeologický průzkum bohužel v archivech dostupný není.

Největší inspirací a zdrojem informací pro mě však byly konzultace a rozmluvy s kastelánem hradu Houska, panem Ing. Miroslavem Konopáskem. Již před čtrnácti lety se spolu s manželkou Alenkou a dětmi přestěhoval z chomutovského sídliště na toho nádherné a inspirující místo, a pokud je možné o někom říci, že svoji práci miluje, a že se stala náplní jeho života a jeho největším koníčkem, pak právě o něm!

2. Historický kontext

2.1 Ronovci

Vlivem politických i hospodářských proměn v XII. a na počátku XIII. století dochází k zušlechťování krajiny doposud ponechané ladem. Osídlování svěřil panovník Přemysl Otakar I. správcům hradů v Žitavě a Budišíně. Pro nás jsou v tomto ohledu významní zejména synové Smila Světlického ze Železných hor, Jindřich a Častolov, kteří přijali přízvisko „ze Žitavy“. V jejich erbu dominovaly dvě černé zkřížené osekané větve, zvané ostrve, na zlatém podkladu, německy Ronne. Odtud tedy známý rod Ronovců, věrných služebníků krále.

2.1.1 Hynek z Dubé

Ronovci sloužili i nástupci Přemysla Otakara I., Václavu I., a za věrné služby byli také štědře odměňováni. Patřilo jim téměř celé Žitavsko: Frýdlant, Liberecko, Jizerské hory atd. Páni ostrve byli rodem velmi početným a území tak nezůstalo dlouho jednotné. Častolovi připadla velká část Čech, kterou pak dělil mezi své syny: Jindřicha (Hynka), Častolova, Chvala a Alberta.

Na severu Čech se prosadil Jindřich (Hynek) známý též jako Haiman ze Žitavy. V pramenech se o něm poprvé objevuje zmínka roku 1249, kdy jsou zapsáni mimo jiných jako svědci prodeje statku „domino Tsastolao de Syttauia et domino Heinrico filio ejus“.¹

Významný pro události budoucí byl rok 1257, kdy od křižovníků pražských koupil Dubou a přijal ji tak jako přídomek ke svému jménu. Roku 1278 se pak poprvé objevuje v pramenech opět jako svědek obchodu Hinců de Duba.²

Hynek sloužil i Přemyslu Otakarovi II., u jehož dvora zastával od roku 1276 úřad nejvyššího stolníka. Po jeho boku stál až do osudného roku 1278. Ani po pro Přemyslovce tragické bitvě na Moravském poli se Hynek od vládnoucího rodu neodvrátil. Nadále hájil zájmy

¹ ERBEN, Karel Jaromír. Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (dále RBM), Pars I., Annorum 600–1253. Praha, 1855, s. 572.

² RBM II, s. 471–472.

následníka trůnu Václava II., kterého poručník a zemský správce Ota Braniborský věznil spolu s matkou Kunhutou na Bezdězu. Hynek se dokonce pokusil Bezděz dobýt a Václava osvobodit. Mladý král byl však propuštěn až roku 1283. Ihned se obklopil šlechtou, která mu měla pomoci vládnout. Na pány z Dubé však jaksi pozapomněl a Hynek dokonce přišel i o úřad stolníka.

Mezi tím sílila moc rodu Vítkovců v čele se Závišem z Falknštejna. Na jeho stranu se Hynek nakonec přidal. Ještě v listopadu téhož roku se Záviš úspěšně pokusil o spiknutí a převrat a uchvátil vládu. Hynek si tak svou věrností zajistil nejenom navrácení úřadu stolníka, ale také získání území (pravděpodobně Kolín).

Později došlo ke zvratu a Hynek se opět přidal na stranu Václava II. Roku 1291 pak získal u jeho dvora úřad nejvyššího komorníka. Králem byl také rádcem, důvěrníkem a v neposlední řadě mu pomáhal finančně, za což se těšil nemalé přízni. Roku 1292 se účastnil polského tažení proti Vladislavu Lokietkovi, za což byl štědře odměněn. Dostal značnou část Bezdězského statku, obec Kuří Vody, Dolní Krupou, Chlum, lesy a skály – území ne příliš úrodné, avšak přesto významné, neboť poskytovalo přístup k žitavské cestě, a tím také možnost výběru cla.

Své sídlo Hynek budoval na hradě Jestřebí.

Roku 1300 se zúčastnil dalšího tažení do Polska, za což byl opět velmi štědře odměněn. Po Václavově korunovaci na polského krále zůstal Hynek v Polsku jakožto hejtman, tedy králův zástupce či starosta. Záhy byl jmenován také nejvyšším pražským purkrabím. Přesná datace není známá, ale poprvé se jako svědek objevil „Hencone de Duba, Pragensi purgrabio“ 24.3. 1303.³ V neposlední řadě mu bylo odměnou také získání další části Bezdězského panství: „Nedosti na tom, někdy v ty časy se dostalo Ostrvi za zpupné dědictví také velikého kusu Bezdězka na jihozápadě, kde potom, patrně za podíl jednomu ze synů nejv. purkrabího, vystaven byl hrad Houska. Jméno vzato asi podle staršího názvu skály, na níž hrad zbudován.“⁴ Tato verze se objevuje jak u J. V. Šimáka tak v obdobném znění i u Augustina Sedláčka, ale dnes je již překonána.

Postavením i nabytým jménem se Hynek stal prvním velmožem království. V králově blízkosti stál až do jeho smrti roku 1305. Václav II. mu dokonce svěřil opatrovnictví syna Václava III.

³ RBM II, s. 1209.

⁴ ŠIMÁK, Josef Vítězslav: Kniha o Housce I. Praha: Nákladem zboží houseckého, 1930, s. 25.

Také nový král pořádal výpravy do Polska a páni z Dubé se jich účastnili až do posledního tažení roku 1306, kdy byl Václav III. v Olomouci zavražděn.

Hynek se poté stal jednou z hlavních osob při jednání o obsazení českého trůnu, neboť rod Přemyslovců neměl dalšího nástupce na trůn. Zpečetil úmluvu s císařem Albrechtem, otcem Rudolfa Habsburského, budoucího krále⁵, a nechal si také zapsat pohledávku vůči koruně 2638 hřiven⁶.

Ještě roku 1307 ale znenadání Hynek změnil strany. Opustil Habsburky a přidal se na stranu Jindřicha Korutanského.

O své místo na slunci opět začali usilovat zástupci šlechty, jež se těšila vlivu za vlády Václava II. Jindřich Korutanský je již nedokázal udržet na uzdě a roku 1309 došlo ke spiknutí, při němž byl zajat Hynkův nejstarší syn.

Hynek z Dubé zemřel pravděpodobně roku 1309 a vedení českého panstva se ujal jeho bratranec Jindřich z Lipé.

Purkrabí Hynek měl čtyři syny. Nejstarší Hynek, přezdívaný Scolaris, byl duchovním. V Praze jej patrně kvůli otcovi zajali měšťané, jak již bylo zmíněno výše. Druhý syn Půta sídlil na Jestřebí. Třetí syn se jmenoval Hynek, avšak v literatuře se objevuje pod přízviskem Hynáček. Od krále za věrné služby pravděpodobně získal Mšeno. 12. 4. 1316 ručí Hyncone videlicet Berka et Hynascone de Husca fratribus⁷ králi Janu Lucemburskému za smír s Jindřichem z Lipé.⁸ Tento záznam byl na dlouhou dobu první písemnou dokumentací Housky. 25. 4. 1316 pak stvrzuje také přátelství s Petrem z Rožmberka⁹, a urovnává tak neshody panovníka s českým panstvem.

Posledním již zmíněným synem Hynka z Dubé byl Hynek Berka, jehož osoba v pramenech často s otcem splývá.

⁵ RBM II, s. 910.

⁶ Tamtéž, s. 913.

⁷ Hynek Berka a jeho bratr Hynáček z Housky

⁸ RBM III, s. 122.

⁹ Tamtéž, s. 125.

2.1.2 Hynek Berka

Své přízvisko Berka získal údajně kvůli výrazné hrabivosti. Od krále Václava III. držel v zástavě Kladsko. Objevil se po boku vůdce Ronovců a české šlechty Jindřicha z Lipé v postavení proti králi Janu Lucemburskému. Nakonec, jak již bylo zmíněno, se spolu s bratrem Hynáčkem podílel na urovnávání sporů.

Zastával úřad zemského sudího, svědčil na královských listinách a stal se zemským hejtmanem¹⁰. Po králově boku stál také v zahraničí. V březnu 1327 v Kladsku použil král Berkovu pečeť¹¹, v listopadu se objevuje v Meranu¹² atd..

Za svůj život nashromáždil velký majetek a patřilo mu rozsáhlé panství Lipské a Sloupské sahající až k Lužickým horám. Pro ochranu zemské stezky vedoucí z Lipé do Žitavy nechal postavit hrad Milštejn nedaleko Cvikova, dále hrad Hohnštejn ležící v dnešním Sasku. Po bratru Půtovi zdědil Frýdlant a po otci Dubou, Jestřebí a Kuří Vody. V zástavě držel Bezděz. Lze tedy bez ostychu tvrdit, že patřil k nejbohatším mužům v Čechách.

Zemřel v září 1348 a zanechal po sobě vdovu Anežku a dva syny, kteří oba nesli jméno po otci, Hynek.

Starší Hynek zastával do roku 1351 úřad nejvyššího purkrabího a přijal léno na Hohnštejně.

Mladší z bratrů zvaný Jindřich Jednooký získal Dubou, Frýdlant, Jestřebí, Milštejn, Kuří Vody a Housku. Ztratil Mšeno, podobně jako jeho otec Bezděz: „Král Karel žádal, aby je vydal, chtěje, aby bylo zboží bezděžské tak úplné, jako druhdy; rozhodnutí vzneseno na rozsudí arcibiskupa Arnošta z Pardubic a Buška z Vilhartic, mistra komory královské, a ti vypověděli 13. ledna 1352, že má král dáti Hynkovi náhradou 300 kop gr. č. (anebo plat 30 k. ročně) a 6 královských lánů lesa a chrastin přiměřiti k jeho městečku Kuřím Vodám; hranice pak proti zboží Houseckému určili vodou Deštné, tak aby jen mlýn nejbližší Mšenu ostal králi, jiné 2 mlýny, rybníky, voda všicka a ostatní hory, doly a lesy za vodou hleděly k House.“¹³

Veřejného ani politického života se Berka příliš neúčastnil. Nezastával zemský úřad ani dvorskou službu. Pečoval o své panství a velmi početnou rodinu. S manželkou Adletou

¹⁰ Zástupce krále v dobách jeho nepřítomnosti

¹¹ RBM III, s. 509.

¹² Tamtéž, s. 544.

¹³ ŠIMÁK, s. 37.

měli sedm synů: Hynka, Jindřicha staršího, Jindřicha mladšího řečeného Berka, Václava, Jana, Jindřicha řečeného Hlaváč a Jindřicha řečeného Vaněk.

Majetek ještě za života mezi své syny rozdělil a sám si ponechal Housku, aby na ní dožil. Zemřel kolem roku 1403.

2.1.3 Jindřich mladší Berka (Beroušek)

Jindřich mladší Berka vlastnil zboží Jablonské, Housku, Kuří Vody, Milčany atd. Území často dělil a obchodoval s ním.

Beroušek byl katolík a spravoval dokonce několik kostelů jako například Housce nejbližší kostel v Kruhu. Nikterak se nezapojoval do královských sporů ani do sporů katolíků a husitů. 1. 6. 1421 se však účastnil sněmu v Čáslavi, kde byly přijaty 4 pražské artikuly a zavržen král Zikmund. Berouškův postoj k celému dění není znám. J. V. Šimák se domnívá, že okolnosti husitských válek včetně tažení vojsk se houseckému panství pro jeho odlehlost zcela vyhnuly a tehdejší pán byl jak s katolíky, tak s husity zadobře. Okolní obce ale válečné události zasáhly. Některé z nich, dalo by se říci, fatálně. Husité spálili Mimoň, Zákupy, Benešov nad Ploučnicí, hrad Pihel, Bělou a Jablonné.

Berka měl dva syny, přičemž mladší Hynek zvaný Jindřich vlastnil Housku již roku 1430. Starší syn Chval získal Kuří Vody a Milčany. Ani jednomu z nich se však nedařilo příliš dobře a brzy byli nuceni se majetku zbavit.

Houska změnila pána již 30. 11. 1432, jak dokládá smlouva o obchodu: „Jindřich Berka z Dubé, odjinad z Húsky, hrad swůj dědičký Húsku a wsi k němu příslušné, totiž Libowěž, Olešen, Jestřebie, Dobřeň, Tuboží malé, Tuboží velké, Roweň, Blatce malé, Blatce weliké, Týn, Zděrec malý, Zděrec welký, Bořejow s kostelním podáním, Nechutnow, Korce, Wlkow, Osinalice, dwuor na Mědwěziem, w Kruze kostelnie podanie, mlýn w Podskali k Dubé jedúc, i se všemi mlýny nebo „mlýništěmi pustými, w těch záměrách, jakž sú z staradáwna byli wysazeni“ prodal p. Janowi ze Smiřic „za jistú summu peněz.“ Swědkové: Jan z Michalovic, seděním na Bezdězi, Otta z Bergowa, seděním na Troskách, Wilém Zajjec z Hasenburka, Sigmund z Wartenberka, seděním na Děčíně, Hynek Krušina z Lichtenburka, seděním na Kumburce, Petr z Michalovic, Zbyněk Zajjec Z Hasenburka, Beneš z Kolowrat, seděním w Pnětluciech, Hynek z Waldeka, seděním w Dolánkách,

Jindřich Berka z Dubé, seděním na Hrádku; Albrecht z Běškowic, seděním tudíž, a Jan z Černína, seděním na Wysoké. D. 1432, w neděli den S, Ondřeje.¹⁴

Tento počín ukončil správu pánů z Dubé na Housce.

Je zřejmé, že páni z Dubé měli k Housce silný vztah. Mnohá literatura včetně J. V. Šimáka dokonce tvrdí, že byli jeho zakladateli. Sám Šimák za stavitele považuje buď Hynka purkrabího nebo jeho syna Hynáčka, a to nejpozději kolem roku 1305. Dnes je již tato teze překonána, jak bude zmíněno dále.

2.2 Smiřičtí

2.2.1 Jan Smiřický

Na počátku husitské revoluce se Smiřický přidal na stranu kalichu, což mu umožnilo velký společenský vzestup. V roce 1421 se stal hejtmanem v Mělníku a spravoval Toušeň¹⁵. Jeho vliv ještě vzrostl, když mu téhož roku, kdy se tábořská vojska pohybovala v okolí Roudnice, arcibiskup Konrád do správy svěřil statky arcibiskupství. Tehdy „pro náramnost těžkých a ukrutných válek se arcibiskup poručil a svěřil s hradem Roudnicí a se vším zbožím, co mu ještě zbývalo – Janovi Smiřickému a bratru jeho Jindřichovi, aby jejich držení, mocným vládním a pečováním byly zachovány statky jeho kostelu a kapitule pražské.“¹⁶

V roce 1422 byl spolu s Janem Žižkou z Trocnova zvolen mezi rozhodčí, kteří měli urovnat rozpory mezi radikály Jana Želivského a stranou umírněných v záležitosti litevského knížete Vitolda¹⁷.¹⁸ V následujícím roce byl Jan Smiřický zvolen jedním z dvanácti hejtmanů spravujících zemi.¹⁹

¹⁴ PALACKÝ, František. Archiv český čili staré písemné památky české i moravské (dále AČ), díl VI., Praha, 1840. svazek 26., s. 505.

¹⁵ Dnes lázně na soutoku Labe a Jizery

¹⁶ AČ VI, s. 479.

¹⁷ Byl synem litevského velkoknížete Kęstutise a bývalé kaplanky Biruty, mimo jiné byl bratrancem Vladislava Jagellonského, polského krále a svého předchůdce na litevském trůně. V roce 1429 dosáhl na královský titul, nikdy však nebyl korunován. V roce 1422 mu byla husitskou částí Čech nabídnuta česká královská koruna. Vyslal do Čech svého zástupce Zikmunda Korybutoviče, ten se však českým králem nestal.

¹⁸ AČ I, s. 209.

¹⁹ AČ III, s. 240–242.

V září 1427 se pokusil o násilný převrat v Praze. Cílem mělo být prosazení návratu Zikmunda Korybutoviče²⁰, který byl v roce 1421 na sněmu v Čáslavi zvolen za českého zemského správce a stal se zastáncem husitů. Zikmund tehdy pod tlakem strýce žádal papeže Martina V. o přijetí husitů do katolické církve, čímž si znepřátelil radikály v čele s Janem Rokycanou, a ti ho nakonec uvěznilí na hradě Valdštejn. Pražané však radikály ne zcela podporovali, a proto se je Jan Smiřický pokusil dostat na svou stranu, zmocnit se Prahy a Zikmunda Korybutoviče osvobodit.

Jeho plán se však neproměnil ve skutečnost a Pražané se nakonec obrátili proti němu. Byl dokonce zajat a Korybutovič vypovězen z Čech.

Housecké panství, jak již bylo zmíněno, koupil Jan Smiřický v roce 1432. V dalších letech se pak střídavě přikláněl na stranu katolickou a na stranu husitskou, podle toho, co pro něj v dané chvíli bylo prospěšnější.

Jakožto obratný diplomat a prospěchář vždy velmi brzy vytušil, ke které straně se přiklonit. Velmi dobrým tahem, jak se ukázalo, bylo roku 1436 uznání Zikmunda Lucemburského za krále. Tímto počinem si Jan Smiřický pojistil nemalé bohatství ve formě zápisů na mnohé další statky. Na Boleslavsku držel Bezděž, na Litoměřicku kromě Roudnice také Helfenburg a Encovany, od roku 1445 také Jestřebí.

Z bezvýznamného rytíře se tak stal jedním z nejvlivnějších a nejbohatších mužů v zemi, členem nejvyšší vrstvy společnosti, což mu umožnilo ucházet se o bohatou nevěstu z dobrého rodu. Ženou Jana Smiřického se stala Markéta z Michalovic.

Za své sídlo si zvolil Roudnici, na Housece pak měl úředníka, za nímž zřídka dojížděl.

Roku 1437 se stal jedním z hejtmanů, jejichž úkolem bylo spravovat Čechy, než vládu převezme Albrecht Rakouský. Ten však v roce 1439 zemřel a nástupcem mu měl být v té době ještě nenarozený syn Jaroslav.

29. 1. 1440 zasedl v Praze sněm, jehož se za účelem jednání o budoucím uspořádání kromě Jana Smiřického účastnilo také mnoho dalších českých pánů.²¹ Mimo jiné se tito dohodli na zřízení landfrídu²².

Ještě téhož roku se Jan Smiřický stává spolu s Jiřím z Poděbrad hejtmanem boleslavským a litoměřickým: „A na ty na všecy věci swrchu i dole w tomto zápisu popsane vybrali sme sobě a jednostejně swolil: urozeného pána, pana Jiříka z Kunstatu odjinud z Poděbrad,

²⁰ Synovec polského krále Vladislava II. Jagellonského

²¹ AČ I, s. 245.

²² Úmluva panovníka se stavy, že bude dodržován a prosazován mír

a statečného pana Jana ze Smiřic hajtmany; přidavše jim k radě, urozené: pana Petra ze Zwieřetic, pana Chwala Berku z Dubé; a statečné: pana Mikuláše Sokola z Lamberka, Pešika ze Struh, a slowutné: Jana z Mochowa, Jana Lapačku ze Sukorad, Ramše ze Hrádku a Ješka z Horek; jim plnú moc nad sebú i nade všemi našimi dáwajíc, a jich poslušni slobujíce býti wedle zápisu tohoto, we všem, což nám s raddú jim přidanu učiniti káži, ježto by sie dotýkalo obrany a uspokojenie kraje našeho a dobrého obecníeho a postiwého koruny České.²³

Korunu měl převzít Albrecht III. Bavorský. Ten ale odmítl, což lze z části považovat za dopad intrik pana Oldřicha z Rožmberka, kterému neklidná situace vyhovovala. Sněmy tedy bylo nutné mnohokrát opakovat a dohoda na čemkoliv stávala se čím dál složitější mimo jiné také kvůli tomu, že mnoho sjezdů bylo zmařeno.

Země bez krále je vždy neklidná, a stejně tak na tom byly i Čechy. Jan Smiřický měl tedy jako hejtman mnoho práce s uklidňováním napětí v krajích.

Sám byl rozpolcený a dlouho nevěděl, zda je pro něj výhodnější přiklonit se na stranu katolickou nebo na stranu kalicha. Nakonec se rozhodl pro Oldřicha z Rožmberka a papeže Eugenia V. Ten vedl spory s basilejským koncilem, který s Čechy sjednal kompaktáta. Tímto svým rozhodnutím se definitivně odklonil od kalichu a Jiřího z Poděbrad.

Jiří z Poděbrad zcela zřetelně vnímá nebezpečí ze strany Jana Smiřického a Oldřicha z Rožmberka. Rozhodl se tedy k tažení na Prahu, ale ještě před tím oba lstí vylákal ze země pod záminkou poselství. Rožmberk, toho času ve Vídni, byl informován o dění v Čechách dopisem od Jana z Rabštejna: „Urozený pane, mně přiezniwý! Zle se mele bez tebe tuto w Čechách. A kto tiem winen, potom o to budem mluwiti, ač buoh dá se we zdrawí shledati. Pole dobře silné mají pan Jiřík s těmi čtyřmi kraji, a drahně pánów i zeman i měst s nimi. A leží míli od Prahy w Běchowicích a w Počrnicích; a s druhé strany Pan Aleš Holický u Lún s druhú rotú, Ilburkem, panem Burianem, Caltú i jinými. Skrže Prahu jich pustiti nechtie; newiem kudy se strhnú; snad přes Rúdnický most. Co z toho pojde, zwieme do swatého Martina; a pak krále budemli mieti, co tomu dieš? I bez twé wóle, když chceš spáti. Mnozí a diwní běhowé jdú, ježtoľbych jich na celém arku nepopsal; a nesmiem, pro přejietie karty.“²⁴ Prahy se nakonec stoupenci kalicha zmocnili a Jiří z Poděbrad se ujal vlády v Čechách.

²³ AČ I, s. 249–251.

²⁴ AČ III : Rozličné dopisy p. Oldřicha z Rosenberka, s. 48.

Jan Smiřický byl tedy nucen opět zvážit změnu stran. Rozhodnutí mu nakonec roku 1452 ulehčil sněm v Praze, kde byl Jiří z Poděbrad zvolen zemským správcem do doby, než bude král moci usednout na trůn. Spolu s ním byla také vybrána rada jedenácti urozených, statečných, slovutných a opatrných pánů, jíž se Jan Smiřický jakožto zástupce rytířstva stal členem.²⁵

Moc Jiřího z Poděbrad strmě rostla a Jan Smiřický se obával, že by mohl ze sféry vlivu úplně vyřadit šlechtu. Rozhodl se tedy k podlému činu a napsal dopis králi Jaroslavu Pohrobkovi²⁶. Před Jiřím jej varoval a vyzval, aby do Čech přijel jedině plně vyzbrojen. Dopis se však dostal do ruky samotnému zemskému správci²⁷. Ten ale Jana neobvinil přímo, nýbrž dal mu šanci se obhájit. Celá záležitost se projednávala na zemské radě, kde byl provinilec také přítomen. Byl si však jist, že Jiří neví, kdo dopis psal. Nechal se tedy slyšet, že pisatel se dopustil vlastizrady a zaslouží si smrt. Tím si zpečetil vlastní osud²⁸.

2.2.2 Smiřického dědici

Narychlo sepsanou závětí odkázal Jan Smiřický Housku spolu s dalším majetkem nezletilým synům Václavu a Jindřichovi. Kromě houseckého panství se podařilo uhájit ještě Jestřebí. Starší syn Václav spravoval statky sám, ale zemřel již v roce 1470. Mladší z bratrů, Jindřich, byl velmi aktivní ve veřejném životě. Se svolením krále Vladislava II. sloužil císaři Fridrichovi, od něhož pak dosáhl povýšení do stavu říšských pánů korouhevních v roce 1475. Tento počín potvrdil záhy i český král. Jindřich držel také Lysou nad Labem a Liblice. Zemřel pravděpodobně kolem roku 1489. Zanechal po sobě několik potomků, přičemž Housku získali synové Jindřich a Zikmund. Jindřich pak Zikmunda vyplatil.

Posledním Smiřickým na Housce byl Jan, syn Jindřichův, z jehož rukou se Houska prodejem dostala do držení Hrzáňů z Harasova v roce 1502 : „Housku zámek, dvuor poplužní s poplužím, městečko Sychrov, domy, krčmy, dvory kmecí s platem, ves Liboviz, ves Volešno, ves Jestřebice, ves Dobřín, ves Sytna, ves Vidin, ves Vosinalice, ves Střezivojice, ves Dražejov, ves Vlkov, ves Blatečky, ves Roveň, ves Blatce, ves Březinku,

²⁵ AČ II, s. 309–313.

²⁶ Vnuk Zikmunda Lucemburského

²⁷ Doručil jej Smiřického strýc Oldřich Celský

²⁸ Z dopisu Pavla z Dětrichovic panu Oldřichu z Rožmberka z 18. 9. 1453 (AČ III, str. 64).

ves Korčí, ves Bořejov, ves Krouh, ves Tubozy, vesnice celé a dvory kmetcí s platem, což tu má, s dědinami, lukami, lesy, potoky, rybníky, kurmi, vejci, robotami, ospy, krčmami, podacími kostelními, s mlejny, vodotočinami i se vši zvolí Václavu Hrzáňovi z Harasova za sumu nepovědomou.²⁹

Z období správy Smiřických pochází nástrojná malba v místnosti východního křídla zámku. Dnes se místnosti neřekne jinak než Zelená komnata. Najdeme zde čtyři erby předků Jana Smiřického a čtyři erby předků jeho manželky Markéty z Michalovic. Erb samotných Smiřických je v okenním výklenku.

2.3 Hrzáni z Harasova

Panský rod na Housce vystřídali vladykové nebo spíše, jak uvádí Šimák, panoši, neboť Hrzáňům té doby nepříslušel ani titul „statečný“, nýbrž jen „slovutný“.³⁰ Rod pocházel z Mělnicka. Vlastnili zde tvrz ve Velkém Újezdě a další menší statky. K roku 1420 je datována zmínka o hrádku Harasov v sousedství Bosyně³¹. Byl vystavěný na počátku 15. století, a to pravděpodobně Dobešem z Újezda, který bývá považován za prvního Hrzáně z Harasova.³²

Prvním majitelem Housky byl Václav Hrzáň. Desky zemské se o něm zmiňují jako o majiteli domu v Praze³³, který často řešil spory se svými sousedy. To po něm zdědili i jeho synové Adam, Jan a Tobiáš (zvaný též Dobeš). Po smrti otce v květnu 1520 dostal Housku nejmladší z bratrů Tobiáš: „Housku zámek, duor poplužní s poplužím, v Lobovizi, Volešně, Ještřebici, v Dobříni, v Osinalicích, v Střezivojicích, v Tuboze, v Rovni, v Březnici, v Dražejově, Vlkově, v Kluku, v Blatečnách, v Blaticích, v Bořejově, v Korčí, v Kruhu, v Sypné, Vidimi vesnice celé a dvory kmetcí s platem, ve Ždírci dvory kmetcí s platem, což tu na svojo díl má, v Tajně dvory kmetcí s platem, což tu nyní má, a k tomu na dědinách zápisných, což se jemu na díl jeho dostalo. – Item 2 ½ kopy gr. č. platu ročního komorního holého a věčného v Rovné, s dědinami, lukami, lesy, potoky, rybníky, kurmi, vejci, robotami, ospy, se čtyřmi mlýny: Hlučovským, pod Volešnem, pod

²⁹ ŠIMÁK, s. 86–87.

³⁰ Tamtéž, s. 88.

³¹ Vesnice, část obce Vysoká v okrese Mělník. Nachází se asi 1,5 km na severovýchod od Vysoké.

³² AČ I, s. 405.

³³ Národní archiv v Praze, fond desky zemské větší (dále DZV), 43 K 7

Dubou Havraňov a mlýnem Šibeničním, se trojím podacím kostelním v Vidimi, v Kruhu, v Bořejově, s krčmami i se vší zvolí, což k tomu přísluší, s plným panstvím.³⁴

V té době se situace v Čechách nedala rozhodně nazvat klidnou. České stavy byly v neustálých sporech s králem Ferdinandem I. Habsburským. Tento postoj zprvu zastávali i Hrzáni. Brzy si však uvědomili, že jakožto ne příliš vlivný a movitý rod, se touto cestou rozhodně prosadit nemohou a bude tedy lepší stát při králi. To se brzy ukázalo jako velmi dobrý tah, za který později od krále Zikmunda získali statky a privilegia, jimiž se rod velmi povznesl.

Václav Hrzáň zemřel v roce 1520 a jeho synové, již plnoletí, převzali rozsáhlý majetek a povinnosti. Nedlouho na to si jej také rozdělili. Tobiáš za svůj díl přijal: „Housku zámek, dvůr poplužní s poplužím, 19 celých vesnic s dvory kmetčími s paltem (Liboviz, Olešná, Jestřebice, Dobřín, Osinalice, Střezivojovice, Tuboz, Rovná, Březnice, Dražejov, Vlkov, Kluk, Blatečky, Blatce, Bořejov, Koreč, Kruh, Sytná, Vidim), ve Ždírci a Tajně dvory kmetčí s paltem a k tomu na dědinách zápisných, což se jemu na díl jeho dostalo. – Item 2 a půl kopy gr. č. platu ročního komorního holého a věčného v Rovné, s dědinami, luky, potoky, rybníky, kurmi, vejci, robotami, ospy, se čtyřmi mlýny: Hlučovským, pod Volešnem, pod Dubou a mlýnem Šibeničním, s trojím podacím kostelním ve Vidimi, v Kruhu, V Bořejově, s krčmami i se vší zvolí, což k tomu přísluší, s plným panstvím.“³⁵

2.3.1 Tobiáš Hrzáň

Tobiáš Hrzáň se v roce 1550 stal krajským hejtmanem, to se několikrát opakovalo také v letech následujících, naposledy dle dochovaných záznamů roku 1563.³⁶

V roce 1536 se spolu s Janem Beřkovským stal poručníkem dětí svého přítele Hynka Beřkovského ze Šebířova. Tobiáš a Jan se neměli příliš v lásce, a proto je i jejich společné poručnictví poznamenáno neustálými hádkami a spory. Soud nakonec rozhodl, že nejstarší z pěti dětí Magdalena rozdělí majetek po otci mezi všechny sourozence a poručníci s tím budou v součinnosti. Ani to se ale neobešlo beze sporů, jak o tom svědčí četné zápisy v zemských deskách.

I další Tobiášovy spory jsou zaznamenány. Tentokrát s Vilémem Lužanským z Lužně o ves Všelisy, na kterou si Lužanský činil domnělý dědický nárok. Tobiáše zastupoval Jan

³⁴ Obnovený vklad v DZV 5 B 12

³⁵ DZV 5 B 12

³⁶ Národní archiv v Praze, fond desky zemské menší (dále DZM), 96 A 53, 22 A 28

ze Soběšic³⁷, svědčil Jakub Lysý z Věsky³⁸. Spor vyhrál Tobiáš a Vilém Lužanský mu měl odčinit finanční újmu ve výši 3 kopy 8 gr. Dořešení se ale protáhlo. K obeslání došlo 7. 11. 1549, k odsouzení 12. 12. 1549, ale zaplacení až 8. 4. 1551.³⁹

Další spor pramenil z ručení a půjčky paní Magdaleně z Dubé, již musel Tobiáš dokonce hrozit exekucí. Paní poté složila první úhradu.⁴⁰ Později však vznesla protest proti postupům soudu⁴¹ a podala stížnost. Následně sama dohnala Tobiáše k soudu kvůli majetkům⁴².

Podobný spor vedl Tobiáš Hrzáň s Jindřichem Sedleckým z Orchavy, poté, co mu půjčil 30 kop č. a 9 gr. uh. 30. 11. 1556 mu soud dal za pravdu, ale Sedlecký nezaplatil a soud mu tedy nařídil vyrovnání dluhů do dvou týdnů.⁴³

Díky další z půjček získal Tobiáš také dům v Praze, v kterém pak bydlel. Jiří z Labouně, který neměl peněžní hotovost na splácení svých pohledávek, zapsal Tobiášovi právo na svůj dům s vinicí na Novém Městě⁴⁴. Tento čin ale nebyl po vůli Benjaminu Ledčanskému z Popic. Sám si na dům také činil nárok. Do domu se dokonce vloupal a hrozil Tobiášovi smrtí. Vše se opět dostalo až k soudu. K řízení ale nakonec nedošlo, protože Benjamin Ledčanský mezi tím zemřel⁴⁵.

Přes všechny spory a soudní řízení, ať už osobní nebo kvůli poddaným, anebo možná právě díky těmto sporům, Hrzáni bohatli a jejich rod nabýval na významu.

Manželkou byla Tobiáši Hrzáňovi Kateřina Vliňská z Vliněvsi. Měli spolu syny Václava a Jiřího a dceru Magdalenu.

³⁷ DZM 91 T 30

³⁸ DZM 91 V 1

³⁹ DZM 91 V 1, 228 H 23, 134 F 20

⁴⁰ DZM 63 Q 21

⁴¹ DZV 50 A 13

⁴² Tamtéž

⁴³ DZV 51 J 21

⁴⁴ DZM 230 M 14

⁴⁵ DZM 10 D 12

2.3.2 Václav Hrzáň a jeho syn Tobiáš

První syn Václav se Tobiášovi narodil kolem roku 1530. O majetek se v později děлил s bratrem Jiřím, jemuž nakonec přiřkl Vidim a některé další vesnice spolu s dílem peněz po otci. I nadále však patřil mezi velmi movité a účastnil se mnoha sněmů. Mezi nejvýznamnější patřil sněm v roce 1575, kde se jednalo o nástupnictví Rudolfa II. na český trůn. Zároveň zde byla předložena česká konfese⁴⁶, kterou, byť jen ústně, dokonce císař Maxmilián II. povolil.

Václav věnoval přízeň Jednotě bratrské. Vyměnil s nimi dokonce svůj dům za jiný, protože byl vhodný k provozování školy.⁴⁷

V deskách zemských o něm lze nalézt mnoho záznamů charakterově podobných Tobiášovým. Z části je to samozřejmě dáno tím, že spory nedořešené po otci zdědil, některé již vyřešené pak byly opětovně otevřeny.

Jako příklad lze uvést spor, který vedl se sestřenicí Kateřinou. Bránila se proti závěti svého otce.⁴⁸ Bylo tedy dohodnuto, že Václav, zastupovaný strýcem Adamem, poskytne Kateřině finanční náhradu.⁴⁹

V září roku 1582 pozval své přátele na Housku, kde sepsal závěť. Přisoudil v ní poručenství nad svým synem Tobiášem manželce Dorotě Horové, bratru Jiřímu a Albrechtu Pětipeskému z Chyš na Byšicích. Po dovršení dospělosti mělo Tobiášovi připadnout veškeré jmění a povinnost postarat se o matku. Pokud by zemřel dříve, měl vše zdědit po Dorotině smrti Vilém, syn strýce Adama, Adam Šťastný a Oldřich, syn Jiřího na Vidimi.⁵⁰

Václav zemřel v roce 1584. Byl pohřben vedle rodičů v kostele u svatého Havla v Mladé Boleslavi.

Mladý Tobiáš se oženil s nepříliš majetnou Eliškou Mrackou z Dubé, která mu velké věno nepřinesla. Ani on sám nebyl příliš obratným hospodářem a zároveň bylo jeho úkolem

⁴⁶ Confessio Bohemica – společné vyznání víry předložené českými nekatolickými stavy, základ českého luteránství

⁴⁷ Národní archiv Praha, fond stará manipulace (dále SM), J 22/25

⁴⁸ DZM 165 F 2

⁴⁹ DZM 166 G 8

⁵⁰ DZV 22 L 15

vyrovnat rodinné dluhy, neboť byl žalován mimo jiné Saloménou Rašínovou z Valdštejna pro vyplacení 43 kop.⁵¹

Tobiáš se dostal k výhodné nabídce koupě statku Vysoká Libeň nedaleko Vrutice. Částku 36 500 kop ale neměl k dispozici, a tak začal zvažovat prodej Housky. Dostal nabídku od bezděžského úředníka Damiána z Pejcldorfu. Nakonec se s ním dohodl na sumě 21 900 kop gr. č. za následujících podmínek: „Hned při postupu obdrží prodávající jistotu 2 500 kop, dostatečně zaručenou, jež budou splaceny o sv. Jiří (23. dubna) r. 1595, o sv. Havle (16. říj.) téhož roku hotových 2 500 k., o sv. Havle r. 1596 5 000 k. r. 1597 opět 5 000 k., a zbytek 4 400 o sv. Havle r. 1598 nebo dvě neděle po tom; z nedoplatených sum však nepůjde žádného úroku; kdyby nebylo některý termín splaceno, může se p. Hrzáň s komorníkem opět uvázat v Housku a v druhý statek kupcův Skalku, dokud nebude ta částka složena. Věno své choti p. Tobiáš vnese jinam, zboží Housecké očistí všech závad a vloží manželům do času sv. Václava v desky zemské.“⁵² Prodej byl proveden a úředně zaznamenán do desk zemských 20. 8. 1594.

Dlouho si ale Tobiáš nového statku Libeň neužíval. Zemřel již v roce 1599. Za poručníci dětem určil manželku, což mimo jiné sepsal ve své závěti.⁵³

2.4 Damián z Pejcldorfu

Damián původem pocházel pravděpodobně z německé Míšně. Pracoval ve službách Jana z Vartmberka jako úředník na Bezdězu a také jako úředník v Doksech.

Desky zemské opět uvádějí mnohé zmínky o sporech, které vedl. Jako příklad lze uvést spor s Jiřím Zajícem z Hazmburka o 30 kop za nezaplacené ryby pána z Vartmberka.⁵⁴

Za zásluhy v hospodářské politice od svého pána získal díl na panství Bezděz a dvůr Skalku zvanou Kálek, jejíž jméno převzal jako přízvisko. Zval se tedy Damián z Kálku.

V roce 1570 se oženil s Gertrudou. Manželé spolu dobře hospodařili a 12. 12. 1580 zakoupili za 1 015 kop dvůr ve Vísce od Radslava Zalužanského⁵⁵. O dva roky později pak

⁵¹ DZM 103 L 30

⁵² DZV 169 O 30

⁵³ SM H 66/51

⁵⁴ DZM 43 C 26, 162 A 12, 233 A 8

⁵⁵ DZM 65 F 6

koupili druhý dvůr⁵⁶. Své pozemky následně dědičně pronajímali, což jim poskytovalo stálé příjmy.

V roce 1585 Gertruda zemřela a Damián byl nucen čelit finančním sporům s její hrabivou rodinou. Nakonec se rozhodl je vyplatit.

Později se podruhé oženil, a to s Bohunkou Kelblovou z Geyzinku. Také jí 7. 4. 1586 koupil vlastní statek, a to v ceně 1 300 kop míš. od Jindřicha Lobežského z Lobež. „Se svolením Sobininým prodává Jindřich: v Lobzech pivovar, sladovnu, krčmu výsadní, kovárnu se zahradou, kde kovář bydlí, Ondřeje j. Andrysa hrnčíře, Řehoře j. Gregora Němce, Kryštofa sladovníka se vším jejich majetkem. Řehoř j. Gregor drží 2 kusy dědinky na manství k zámku Bezdězu; to se od manství neodcizuje, nýbrž jest do knih manských zapsáno. Dále louku Nosálovskou, nad ní stráň lesa, 2 kopě záhonů rolí. – Vymiňují se svobodné cesty k pivovaru, sladovně, krčmě, kovárně, studnice před pivovarem svobodná; může obojí strana i kamení a hlínu bráti k stavení. Pásti dobytek obzvlášť nemají, než společně honiti do obecního stáda. – Dědičné peníze, které se kladou při mužském masopustě (1. neděli postní) a co krčmář a sladovník ostávají dlužni, vyupomíná si kupující. – Prodáváči má vycházeti z každé várky ½ sudu piva dobrého, 1 sud řídkého, a to do smrti nebo dokud dvora neprodá. Prodej vloží p. Jindřich do desk zemských do času sv. Ducha a očistí statek ode všech závad. Svědčí: Albrecht Nybšic z Holtendorfu a v Kluku, Jiřík Max z Maxu v Dokzi.“⁵⁷

Jak již bylo zmíněno, Damián měl vskutku povahu dobrého hospodáře a ekonomu. Nehodlal se spokojit s koupí statků a mířil výše. Příležitost se naskytl v roce 1594, kdy zjistil, že housecké panství by mohlo být na prodej.

V deskách zemských lze nalézt zápis celého obchodu, jak jej nechal vložit Tobiáš Hrzáň 20. 8.1594: „Dědictví své, zámek Housku s předhradím při témž zámku, s štěpnicemi, zahradami, s cihelnou, s kovárnou, lednicí; item dvůr poplužní ležící pod týmž zámkem Houskou, s dědinami vornými, neornými, s lukami, chmelnicí, pivovarem, sladovnou, sádkami pro ryby; item druhý dvůr, slove Roveň ... item vsi zejména tyto: ves Tejn, což tu má, pod zámkem Houskou, s krčmou vejsadní, ves Libovize s krčmou vejsadní, celou, ve vsi Lobzech jednoho člověka vosedlého, ves Krouh, s krčmou vejsadní celou, ves Ždírec, ... ves Korčí, ... ves Bořejov, s podacím kostelním, celou, ves Blatce Veliké celou, ve vsi

⁵⁶ DZM 66 S 6

⁵⁷ DZV 68 B 21

Březince toliko platu ročního na statku Matouše Hraběšinského dvě kopě gr. č. z těch dědin, které pod Velikými Beškovy s té strany k Velikým Blatcům leží, ... item více z luk toliko do vůle vrchnosti, tj. z louky u Křenova, z statku Matouše Hraběšinského půl sedmnácta groše, a z louky Strkova třidceti grošův; odtudž z Březinky Jan Sedlák, poddaný Matouše Hraběšinského z „husí“ louky 30 gr. a z chobotu rybníka pod Beškovy půl čtvrtá groše č. též do vůle vrchnosti, dává se jednou úrpk při sv. Janu Křtiteli, a dále na tý vsi mimo plat jemovaný žádného panství a povinnosti on Tobiáš Hrzáň nemá a neprodává; na Švihově jednoho člověka osedlého, na Chřenově jednoho člověka osedlého, ves Dražejov s Krčmou vejsadní, celou (kromě jedné poustky, kteráž náleží k obci Dubský), ves Osinalice s krčmou vejsadní, celou, dvůr na Kluku s jedním člověkem osedlým, s dvory kmetci, s platy stálými i běžnými, s lidmi a sirotky, osedlými i neosedlými (kromě těch, které sobě vymínil i s spravedlnostmi jejich, jakž cedule řezané o ty vejminku mezi nimi učiněny a sekrety jejich zpečetěny jsou), s robotami žennými, řípy rejti, konopí trháni, sena a otavy sušení, ovce praní o stříhání, na lovy chození, s kurmi, kuřaty, vejci, ospem vobilí i s tím se vším, v čemž ti lidé zasedí, s horami, s lesy, háji, porostlinami k tomu náležitými, (kromě což lidé poddaní k svým gruntům drží a obci mají) i se všemi brtvemi, kteréž v těch lesích jsou, s potoky, vodotočinami, lukami; item s mlejny těmito: mlejn, slove šibeniční, mlejn chřenovský a při něm pila pro prkna řezání, mlejn, slove spálený, ležící pod Tubozí, se vším k těm mlýnům příslušenstvím; rybníky zejména tyto: rybník pod Libovizí, rybník pod Tubozí, rybník Závistník, rybník pod Beškovem, rybník pod Chřenovem, rybník pod Beškůvkem a Strkovem, s jejich vodotočinami; s jinými všelijakými užitky a se vši zvolí a s plným panstvím, což k nadepsanému zámku Housce náleželo a náleží, nic toho nevimieňujíc, jakž toho sám v držení a užívání byl, a což jest mu se tak koli po neb. Václavovi Hrzáňovi, otci jeho, dobré paměti, podle dílčích cedulí mezi ním, otcem jeho, a též někdy Jiříkem Hrzáněm z Harasova a na Vidimi, jakožto bratřimi vlastními, se dostalo (krom vsi Březinky, jakž nahoře dotčeno, že z té vsi toliko plat vychází), tak a v témž plném právě v týchž mezích a hranicích, v nichžto svrchupsané dědictví záleží, i také tak, jakž smlouva trhová zpečetěna mezi stranami o to učiněná a téhož léta s dne v dsky zemské vložená v sobě šíře obsahuje a zavírá, žádného práva, panství ani kderé zvláštnosti sobě tu dědicům a budoucím svým na tom na všem nepozůstávajíce, prodal Damiánovi z Peyceldorfu a Bohunce rozené Kelblové z Geyzinku na Kálku a Víse, za sumu 21 900 kop gr. vše českých, úplně a docela zaplacených a jim toho dne nadepsaného

dědictví dědicky postoupil. Spraviti má on sám prodávající před každým člověkem právem zemským a zvláště před věny a sirotky, jakž země za právo má, čímž má neb míti bude, třetinou vejš, a dále strany vedle dotčené smlouvy ve všech artikulích k sobě zachovati mají a povinny jsou.⁵⁸

Ještě toho stejného dne, aby tak zajistil manželce dědický podíl na houseckém zboží, nechal do desk zemských zapsat její nárok na panství po své smrti pro fiktivní dluh 100 kop⁵⁹. Zároveň na ni nezapomněl ani o rok později při sepisování závěti.

Damiánovou smrtí v únoru 1596 pak Bohunce začaly útrapy. V hospodaření nebyla příliš zdatná a Houska pro ni byla velkým soustem. Aby měla na splátku, prodala statek Kálek a dokonce i svůj statek v Lobzích původnímu majiteli⁶⁰.

Po zbytek svého života pak sídlila na zámku Houska. Nikdy však nebyl zcela její, neboť se jí nepodařilo splatit celý dluh.

Bohunka se podruhé vdala v roce 1597 a vzala si Wolfganga Kryštofa Šena z Šenu, který jí ale nebyl příliš velkou oporou. Lze tak soudit ze sporů, které vedl. Jednalo se o jak o spory majetkové, jež byly v té době běžné, tak o spory kvůli násilnostem. Po finanční stránce jí tedy příliš nepomohl. Bohunka tak byla nucena přelévát peníze z jednoho místa na druhé a nemohla si dovolit ani soucitu ke svým poddaným či sousedům. O tom svědčí také dopis, který poslal Bohunčin souseď svobodník Travka samotnému císaři: „Nejjasnější a nejnepřemoženější velikomocný římský císaři etc. Já chudý a ponížený člověk na V. C. Mstí se vším ponížením pokorně vznáším, stěžující sobě do ur. pí. Bohunky Šenové z Geyzinku a na Housce, jaké mi se zkrácení v mé spravedlivosti nevinně též pí. Bohunky Šenové děje, a to v tom, jakž v níže položených pří(či)nách položeno jest, tak že mi na statečku mém, totiž na dobytčích proti všemu pořadu práva a spravedlivosti beze vši příčiny jí ode mne dané velikou škodu činila a dosavad ještě činiti nepřestává, jakž rohatý tak i drobný dobytek, též i husy a víc, co se koli z dvoru mého vyskytne, zajímá a hindruje, oužitky, kteréž sem za predešlejš pánův s držitelův panství Houseckého dle obecného práva sousedského v pokoji požíval a předkové moji požívali, mně toho požívati zabraňuje. Jakož pak teď nyní opět v minulou středu zajala mi devadesáte kusův ovčího a pět svinského pohlaví, mezi kterýmžto ovcemi dojných ovec čtyřiceti jest, a takový dobytek můj ve dvoře svém zdržuje, nemaje mi toho proti zjevnému právu a zřízení zemskému, ano

⁵⁸ DZV 27 F 2

⁵⁹ DZV 1084 O 21

⁶⁰ DZV 172 O 2–4

i proti jistému sněmovnímu, ode všech tří stavův tohoto království Českého snesení činiti, obzvláště pak proti smlouvě mezi mnou s jedné a touž pí. Bohunkou Šenovou s jistým povolením V. C. Msti skrze pp. komisaře učiněné s strany druhé, skrze což se jest zjevné moci, kvaltu a pychu i pokuty dopustila. Pro kteroužto věc já chudý velikou škodu nesu na záhubu V. C. Msti. Nebo, kdyby to dlouho státi mělo a já takový soužení snášeti od též pí. Bohunky měl, v pravdě bych musil na velikou nouzi a chudobu i o všecko přijíti a na stará kolena s manželkou svou i s dítkami svými žebrákem býti a plat V. C. Msti zhynouti by musil. I aby to časně k svému přetržení přijíti mohlo a já abych v pokojném sousedství té své Živnůstky požívati a tak grunt V. C. Msti zvelebovati a poplatky náležející do komory království Českého zouplna vyplňovati mohl, protož se k V. C. Msti se vším ponížením utíkám a V. C. Msti za to pro boha s ponížením prosím, že mne v tom milostivě a laskavě V. C. Mt. zastati a ochrániti ráčí, aby mi od též pí. Bohunky Šenové takových překážek v mé chudé živnůstce činěno nebylo, nýbrž takový můj dobytek, aby mi beze škody tak v celosti, jak jest, jest zajala, propustila, však s vynahrazením škod, jichž sobě do 25 kop. gr. č. na též pí. Bohunce pokládám...⁶¹

Se sousedy tedy vycházeli velmi špatně a stejně špatně o sobě také navzájem jako sousedé mluvili. Vůbec nejhorší vztahy panovaly se sousedem nejbližším, Václavem starším Berkou z Dubé, neboť jeho panství Housku téměř doslova objímalo. Berka vlastnil Deštnou, Zakšinu, sňatkem s Barborou Lobkovicovou získal panství Bezděžské, Mšeno, koupil Vidim, Kokořín, Stránku, od sestry získal Loučeň, od bratra Berštejn a Dubou. Sám sídlil v Doksech.

Počátek sporů sahá do roku 1602, kdy Berka od Bohunky koupil Osinalice. Okamžitě zaplatil, ale ona otálela se zápisem do desk zemských a on ji za to musel dát k soudu⁶².

Bohunka v květnu 1615 sepsala závěť, ve které vše odkázala manželovi.⁶³ V tu dobu ale byla již Houska prodaná. Dokládá to kupní smlouva z března téhož roku sepsaná s Václavem Berkou, který za ni zaplatil 45 000 kop míš.: „Zámek Housku s předhradím a všemi pokoji, s štěpnicemi, zahradami, oborou a v ní kostelíkem vystavěným, cihelnou, kovárnou, pivovarem a sladovnou, pánví a jiným vším a všelijakým pivovarským nádobím; item dvůr poplužní při témž zámku Housce, item dvůr poplužní slove Rovnej s chalupou slove Stírkov, item dvůr poplužní ve vsi Ždírci, vše s poplužními a dědinami

⁶¹ SM H 109/3

⁶² DZM 13 H 21

⁶³ DZM 237 H 22

ornejmi i neornými, s chmelnicí, sádkami a haltýři pro ryby, zahradami, štěpnicemi, ovčincem a ovčárnou a lukami, zejména těmito: loukou rovenskou, Rorejtkou, loukou Javorkou, loukou pod hrází čapatskou, loukou u Závistníka, loukou libovickou, loukou pod Kraví horkou, loukou pod Beškovem, loukou v Koreckém dole, též i ty louky, kteréž ona paní Šenová k týmž dvorcům přidělati dala, i s jinými se všemi lukami, kterých ona v držení a užívání byla, nižádných sobě nevymieňující; item ves Housku celou s krčmou vejsadní, ves Libovice celou s krčmou vejsadní, ves Krouh celou s krčmou vejsadní a s podacím kostelním, ves Korčí celou s krčmou vejsadní, ves Ždírec, Bořejov, Blatce Veliké, ves Švihov, Chřenov, Dražejov, ves Nedvěstku, ves Kluk celou s dvory kmetskými s platy stálými i běžnými, s lidmi a sirotky, osedlými i neosedlými a s týchž gruntův sběhlými (kromě těch, které sobě ona paní Šenová vymínila) i s jejich spravedlnostmi (jakž cedule řezané o ty vejlinky mezi stranami učiněné a sekrety jejich zpečetěné o tom plněji svědčí), s robotami žennými, řípy rejtí, konopí trháni, sena a otavy sušení, ovce praní a stříhání, na lovy chození, s kurmy, kuřaty, vejci, ospy, obilím i s tím se vším, v čemž ti lidé zasedí, s horami i lomy kamene všelijakého, lesy, háji porostlinami k tomu náležitými (kromě, což lidé poddaní k svým gruntům drží a obcí mají), i se všemi brtvemi, kteréž v těch lesích jsou, s potoky, vodotočinami, lukami, item s mlejny těmito: mlejn, slove šibeniční, mlejn chřenovský a při něm pila pro prkna řezání, mlejn slove spálenej, ležící pod Tubozí, se vším k těm mlýnům příslušenstvím; rybníky zejména tyto: rybník pod Libovízí, rybník pod Tubozí, rybník Závistník, rybník pod Beškovem, rybník pod Beškůvkem a Strkovem, rybník pod Chřenovem; i ty rybníky všelijaké a všechny, kteréž táž pí. Šenová přidělati dala, s jich vodotočinami, s jinými všelijakými užitky a se vším zvolím a s plným panstvím, což k nadepsanému zámku a statku Houseckému náleží, ovšem nic nevymieňující, tak jakž jest ona sama paní Šenová toho v dědickém držení a užívání byla.“⁶⁴

⁶⁴ DZV 188 D 24

2.5 Václav Berka z Dubé

Zápisy či spíše kupní smlouvy z let 1594 a následně pak 1615 jsou jediné rozsáhlejší a celistvé záznamy o stavu panství, jež bylo možné dohledat.

V roce 1615 má Houska s Vidimí a Deštnou dohromady 238 obyvatel, jednu faru (ve Vidimi), tři mistry a čtyři pacholky ovčácké, deset kol mlýnských. Na sbírku odvedl držitel krajským berníkům 482 kop 20 grošů, na berně dáno 158 kop 40 gr. míš.⁶⁵

Obchodem z roku 1615 se Houska tedy opět navrácí dávným majitelům a, jak se dlouho také myslelo, zakladatelům. Koupí Housky páni z Dubé opět stmelili své panství. Došlo ke spojení Bezdězu, Vidimi, Kokořína, Zakšiny, Dubé, Nového Berštejna, Deštné, Bělé, Kuřich Vod, Loukovce, Jablonného a Zákup. Opanovali tak téměř celý sever Čech.⁶⁶ Opětovný vzestup slávy a moci však neměl dlouhého trvání, a když došlo k politickému zlomu, příslušníci rodu podlehli a byli zničeni jak hospodářsky, tak sociálně.

Václav Berka z Dubé byl ženatý s Barborou z Lobkovic. Měli syna Adama Bohumíra a pravděpodobně i několik dcer. Po smrti Barbory v roce 1610 se oženil s Annou Marií Oprštorfovou z Dubu a Frýdštejnu.

Patřil k nejbohatším a nejmocnějším mužům v kraji. Od roku 1612 byl krajským hejtmanem.

Následné historické události bohužel způsobily, že Berkovo panství vzalo brzy za své a stejně tak postavení českých stavů a království českého vůbec. V roce 1618 se konal sjezd strany podobojí, kde se shromáždily a sepsaly všechny stížnosti. Následně byly desetičlennou deputací, jejímž členem byl i Václav Berka, doručeny místodržícím pro císaře. Následkem zcela negativní odpovědi pak proběhla 23. 5. téhož roku třetí pražská defenestrace⁶⁷. Václav Berka byl zvolen do prozatímní vlády třicetičlenného direktoria. Stal se členem komise, která jednala se zástupci moravských stavů. Na velkém zemském sněmu v roce 1619 prosazoval sesazení Ferdinanda II. a zvolení Fridricha Falckého

⁶⁵ Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné/ podle rukopisu desk zemských k tisku opravil August Sedláček. Praha: Královská česká společnost nauk, 1869.

⁶⁶ ŠIMÁK, s. 182.

⁶⁷ Demonstrativní akt odporu českých stavů vedených Jindřichem Matyášem Thurnem proti porušování Rudolfova majestátu. Zahájila české stavovské povstání. Při této akci byli z oken pražského hradu vyhozeni královští místodržící, Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka, Jaroslav Bořita z Martinic a písař Filip Fabricius. Událost se obešla bez obětí na životech.

českým králem. Podepsal spolek se slezskými stavy a od krále Fridricha dokonce přijal úřad nejvyššího zemského soudce. Bitva na Bílé hoře se však nezadržitelně blížila.

Není známo, co přesně se bezprostředně po oné osudné bitvě na Housce odehrálo. Víme jen, že Václav Berka se svým bratrem a sousedem Bohuchvalem opustili Čechy, aby se tak zachránili. Manželka Anna Marie i se synem Adamem Bohumírem zůstali a péčí o ně byl pověřen pán ze Schönfeldu.

Účastníci českého povstání byli hromadně zajímáni a trestáni jak konfiskacemi majetků, tak na hrdle. Konfiskační soud zabral také statky Václava Berky v hodnotě 310 863 zl. rýn. a 6. 7. 1622 je za 260 000 zl. rýn. prodal nejvyššímu hofmistrovi království českého Adamu z Valdštejna. Adam zaplatil 20 000 a zbytek mu císař odpustil či daroval.⁶⁸ Obchod byl do desk zemských zapsán 8. 3. 1623⁶⁹ a ještě v červenci téhož roku směnil Adam Bezděz, Vidim, Housku, Berštejn a Deštnou se svým strýcem Albrechtem⁷⁰ za jiné statky a peněžní kompenzace.

Lze tedy konstatovat, že severní Čechy byly Albrechtovy a jeho panství se podobalo samostatnému státu. Sám Albrecht z Valdštejna sídlil v Jičíně.

2.6 Albrecht z Valdštejna

K Housce byly připojeny statky Vidim, Stránka a Kokořín a společně tak tvořily jihozápadní hranici Albrechtova území. Na jihu bylo území ohraničeno Mělnickem, na západě Liběšickem a Úštěkem, na severu Perštejnskem a na východě Bezdězem.

K Vidimi patřily obce Sytná, Dobřeň, Jestřebice, Stěživojice, Tuboz, Blatečky, Vlkov, Olešná a Ráj. Ke Kokořínu pak obce Sedlec a Bosyně a nakonec ke Stránce obce Tajná, Žebice, Trnová, Doubravice a Kadlín.

„Panství Housecké obsahovalo tolikéž jako r. 1615: zámek s oborou a kostelíkem v ní, cihelnou, krčmou, pivovarem pod zámekem a dvorem poplužním řečeným Bělským, dvůr Rovné s chalupou Strkovem, dvůr Ždírec a ves tudíž, Liboviz, Kruh, Bořejov s podacím kostelním, Korčí, Blatce, díl Švihova, díl Chřenova, Dražejov, Nedvězí, Kluky, mlýn Šibeniční, chřenovský s pilou, Spálený pod Tubozí, louky: rovenskou, Rorejtku, Javorku, pod hrází čapatskou, u Závistníka, libovizskou, pod Kraví horkou, pod Beškovem,

⁶⁸ BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha: František Řivnáč, 1883, s. 16–19.

⁶⁹ DZV 141 C 10

⁷⁰ Císařský generál, válečný rada, hrabě Valdštejnský a Frýdlantský, první osoba království

v koreckém dole; rybníky: pod Libovizí, pod Tubozí, Závistník, pod Beškovem, pod Beškůvkem a Strkovem, pod Chřenovem.⁷¹

Na Vidimi i Housce se o správu staral úředník, nad nímž stál hejtman. Mezi léty 1622–24 byl hejtmanem Václav Štablevský z Konalovic, v letech 1624–31 pak Gerhard Taxis z Hulstu a následoval ho Jindřich Malovec z Malova. Úřad purkrabího na Housce zastával před rokem 1630 Mikuláš Mládek. Mezi další úředníky patřili regent, sekretář, direktor komory, radové, inspektoři, berní atd. Celý úřednický aparát panství spravoval absolutisticky a krutě.

Kraje musely odvádět velké obnosy, aby si tak kníže mohl budovat honosné panství v Jičíně. Velké tresty Albrecht Valdštejn uděloval i za nepatrné pochybení.

Zároveň docházelo k proměně náboženské. Přes kališnictví, Jednotu bratrskou a evangelické vyznání se jedinou povolenou církví stala církev římskokatolická. Albrecht ovšem katolictví prosazoval spíše na oko, aby se zalíbil dvoru. Sám rozhodně nebyl příliš striktní, protože si uvědomoval, že by mohl ublížit sobě i svým výnosům ve sféře hospodářské.

Panství tedy pod vedením Albrechta z Valdštejna a k jeho spokojenosti prosperovalo, a to až do doby, kdy: „Dne 15. srpna se stala v říši příhoda dalekosáhlých následků, právě tak pro situaci světovou jako pro všední život drobných odlehlých statečků valdštejnských. Vévoda Frýdlantský, vítězný dobyvatel moře Baltského, kdež zničil na dobro císařovy nepřátele a sobě dobyl říšského vévodství Meklenburského, právě tak velebený jako proklínaný, obávaný i nenáviděný, nátlakem svých katolických soupeřů německých propuštěn byl od císaře z velitelství a zbaven náhle všemocného svého postavení. Právě ve chvílích, kdy za poražené Dánsko vstupoval na světové bojiště proti císaři nepřítel daleko horší, král Gustav Adolf švédský.“⁷²

Kníže se tedy, propuštěn z armády, vrátil do Čech, do svého panství, kde měl opět nastat tvrdý režim, jenž by uspokojil svého náročného pána.

Na Housce se přes to všechno hospodařilo s výnosem. Díky přísnému režimu byl v roce 1631 sesazen správce a purkrabí a Houska stejně jako Vidim zůstaly přímo podřízeny hejtmanu Dokezskému, Maxmiliánovi Khýnovi z Khýnu. Ztratily tak svou samostatnost.

⁷¹ ŠIMÁK, s. 189–190.

⁷² Tamtéž, s. 201.

Mezi tím se dále vyvíjely události světové. Albrechta z Valdštejna v čele armády Ferdinanda II. nahradil generál Tilly. Švédský král Gustav Adolf posílil své pozice, až nakonec v září 1631 jednoznačně zvítězil v bitvě u Breitenfeldu. Císařská armáda utrpěla drtivou porážku, a Švédům se tak habsburské země a především Čechy plně otevřely.

Situace se vyvíjela příznivě zejména pro uprchlé české stavy, protože Gustav Adolf jim i Fridrichu Falckému slíbil možnost návratu do vlasti a obnovení české koruny. Spokojený mohl být také Albrecht z Valdštejna, který se chtěl pomstít za své sesazení z postu armádního generála, a vyjednával tedy se švédským králem a českou emigrací o vtrhnutí do Čech, zmocnění se království a vydání země Švédům a Fridrichu Falckému. Odměnou mu měl být post místokrále. Cílem spiklenců bylo navrácení situace do doby před rokem 1620.

Saský kníže Jan Jiří však nebyl s Albrechtovým plánem smířen, a ač k císaři přílišné sympatie necítil, přeci jen ho upřednostňoval před Fridrichem Falckým. Se Švédy se však rozkmotřit nechtěl a do Čech tedy poslal své vlastní vojsko. Gustav Adolf to kvitoval a sám se tak zaměřil na západ, na Německo, čímž nevědomky zachránil císaře před ztrátou Čech a česká emigrace tak byla zrazena. Připojili se sice k saskému vpádu, ale v příznivý konec nedoufali.

Albrechtův plán na poprvé nevyšel, avšak vzdát se ho nehodlal. Císař jej žádal, aby se opět stal generálem jeho armády. Kníže to po průtazích přijal. Na zradu ale nikdy nezapomněl. České země žily v neutuchajících obavách, jak celá situace dopadne. Sasové se sice s Albrechtem z Valdštejna dohodli, že se Frýdlantsku vyhnou a ochrání ho před emigranty, ale slibu se příliš nadrželi. V Čechách tak vládl neklid a nejistota.

Sasové se v mezidobě zmocnili celých severozápadních Čech a v listopadu 1631 dokonce ovládli Prahu. Jejich vojska však brzy zůstala bez vyšších hodnostářů a stávala se tak nezvladatelnými. Drancovala zemi, neboť se jim nedostávalo pravidelného slíbeného platu a vojáci byli v zimě odkázáni jen sami na sebe. Albrechtovi poddaní se nemohli příliš bránit, protože samotný kníže jim zakázal na Sasy útočit. Bezpečným místem se tedy jevily lesy a kopce. Krajina kolem Housky byla právě taková.

Albrecht Valdštejn se zpátky do Čech vrátil opět v dubnu 1632, a to s celou svou armádou. Saská vojska tedy ustoupila a s nimi se rozplynula i naděje české emigrace. Kníže povolal houseckou posádku do Jičína a na panství zůstalo jen několik málo schopných mužů, kteří se měli postarat o klid mezi poddanými a o obnovení autority.

Mezi tím se na zahraničním poli opět rozhořely boje s Gustavem Adolfem, který zcela ztratil důvěru v Albrechta z Valdštejna, přestože se s ním stále snažil vyjednávat i jako císařský generál. Císařská vojska táhla do Saska a Jan Jiří žádal o pomoc Švédy. Albrecht z Valdštejna pak utrpěl porážku v listopadu 1632 v bitvě u Lična nedaleko Lipska, kde také zemřel Gustav Adolf.

Situace se tedy pro Čechy nevyvíjela příliš příznivě. Naděje obnovy Českého království se rozplynula. Fridrich Falcký zemřel a Švédové ztratili zájem jakkoli Čechům pomáhat, neboť měli nyní sami dost starostí s udržením protestantství.

Poražený Albrecht se vrátil do Čech a s návratem armády země opět trpí, protože jí nastává povinnost živit vojsko a odolávat násilnostem.

S vývojem událostí v zahraničí byl však Albrecht spokojen. Česká emigrace se po ztrátě naděje ve Fridricha Falckého i Gustava Adolfa nyní obrátila přímo na něj. Byla mu dokonce v létě 1633 nabídnuta česká koruna. Z neznámých pohnutek, snad jako následek nemoci, však Albrecht z Valdštejna odmítl. Na konci roku si své rozhodnutí rozmyslel, bylo však již pozdě.

Kníže se nadále snažil působit ve vyjednávání, jako by byl na straně císaře, jemuž zůstal již jen jediný věrný, Albrechtův nepřítel, kníže bavorský. Ten však byl zcela zaměstnán Švédy a kníže Frýdlantský se příliš neměl k tomu spěchat mu na pomoc.

Albrecht plně spoléhal na svoji armádu, avšak nakonec to byla právě ona, kdo ho zradil a kdo obrátil císaře proti němu. Okolnosti jej tedy donutily prchnout s hrstkou nejbližších přátel ke Švédům. I ti jej však nakonec zradili a v noci z 25. na 26. 2. 1634 byl v Chebu zabit vlastním důstojníkem. V tu dobu již jeho majetek podlehl konfiskaci, jejímž provedením a následnou správou byl spolu s císařem ustanovenými komisaři⁷³ pověřen Adolf z Puchheimu.

Kvůli špatné organizaci bohužel Frýdlantsko podlešlo zmatku a drancování. Sváry panovaly i mezi komisaři samotnými. Puchheim jim měl být funkčně podřízený, avšak odmítal to. Navzájem si překáželi a byli brzy vyměněni⁷⁴. Než ale stačili na Frýdlantsko dorazit noví komisaři a úředníci, odvolaní jej z velké části vydrancovali. Stejně tak drancovalo vojsko. Obojí mělo za následek, že hejtman jen velmi těžko mohl vybírat dávky od poddaných, kteří sami měli čím dál tím méně.

⁷³ Zdeněk Lev hrabě z Kolovratu a Melichar Wahl

⁷⁴ Karel Fuchs hrabě z Fuchsberka a Lukáš Kořenský z Terešova s úředníkem dvorské komory Karlem Papenbergem

Za hranicemi mezi tím probíhala válka; Švédové a Sasové na straně jedné a císařská vojska na straně druhé. S každou porážkou císařských vojsk bylo české území drancováno více, neboť vojáci byli přes něj tlačeni zpět. Frýdlantsko fungovalo při ústupu vojsk jako štít. Do Čech Švédové vpadli v červenci 1634 a Sasy strhli s sebou. Zmocnili se Litoměřic, Mělníka a v podstatě téměř celého Frýdlantska. V Čechách se drželi téměř do konce září a své pozice vyklidili až po porážce v bitvě u Nördling v Německu.

Byla započata mírová jednání, jež skončila v květnu 1635 uzavřením míru mezi Sasy, Německem a císařem. Sasku připadla Lužice, čímž došlo k posunu hranic na pomezí Českého království. Rozdělilo se Frýdlantsko a jednalo se o, z historického hlediska, konfiskace s dalekosáhlejšími důsledky než po bitvě na Bílé hoře. Tehdy totiž půda padla většinou do rukou domácí šlechty, i když věrné císaři. Nyní se však novými majiteli stali vojáci a cizinci, čímž začalo docházet k poněmčování.

2.7 Houska pod správou cizích šlechticů

Panství Houska a Vidim v celkové hodnotě 134 192 zl. r. se rozdělily mezi generálního strážmistra Jana Becka, jemuž měla připadnout hodnota 70 000 zl. r., hraběnkou Veroniku ze Spauru⁷⁵ za služby jejího manžela Alvega v hodnotě 35 000 zl. r. a baronku Hyppolytu Františku z Hofkirchu⁷⁶ v hodnotě přes 12 000 zl. r. Rozdílovou hodnotu panství měli noví majitelé doplatit dvorské pokladně. Císař nakonec sumu přičkl hraběnce Anežce Fahrenbachové a kontribuční nedoplatky z let minulých, jež si nárokoval, poukázal maršálu Vilému Lamboyovi z Desenersu.

Podílníci, kteří museli ze svého doplatit rozdíl hodnoty zpusťšeného panství⁷⁷, však výrazně nesouhlasili, a tak nakonec došlo k dohodě. Beckovi připadlo Vidimsko a o Housku se dělily obě ženy.

Panství se v těch dobách vůbec nedařilo, což podpořila i válka, jež se mezi tím opět přesunula do Čech. V roce 1639 se švédské vojsko v čele s vojevůdcem Bannerem opět zmocnilo severních Čech a pomalu se posouvalo do středu země, aniž by proti němu císařský generál Gallas cokoliv zmohl. Opět se tedy loupilo a drancovalo. Housku, jakožto důležitou pevnost, obsadila silná posádka. V únoru 1640 sice Švédové zahájili pomalý

⁷⁵ Někdy po manželovi zvaná hraběnkou ze Sultzu

⁷⁶ Později provdána za hraběte z Canossy

⁷⁷ SM C 2 15 F 5/a, DZV 620 E 25, 292 M13, 145 H 24

ústup a vyklidili část Boleslavska, Housku nevyjímaje, ale posádky zůstaly. Císařské vojsko jej tedy oblehlo a švédského velitele pod záminkou jednání z hradu vylákalo a zabilo. Vojáci se pak při útoku vzdali.⁷⁸

Císař Ferdinand III. sesadil Gallase a na jeho místo dosadil svého bratra Leopolda Viléma. Tomu se pak skutečně podařilo Švédy zatlačit a donutit je vyklidit obranné pozice.

V roce 1641 švédský vojevůdce Banner zemřel a na jeho místo byl dosazen Torstenson, jenž v listopadu roku 1642 porazil Leopolda Viléma. Císařův bratr poté rezignoval a vedení vojska se opět ujal Gallas. V dubnu 1643 Torstenson vtrhl do Čech od severu a vypaloval města, kterými procházel⁷⁹. V květnu se dostal do Boleslavi. S krátkými přestávkami tak Švédové ovládli Frýdlantsko, kde své pozice vyklidili až po vyplacení válečných náhrad v říjnu 1649.

Stav země byl politováníhodný. Jak si stálo housecké panství bohužel nevíme, protože písemný záznam se nedochoval.

Prvním, nejbližším záznamem je až berní rula z roku 1653:⁸⁰

	čítá osedlých	má rolí		osiva				chová				
		kort.	věrt.	na zimu		na jaro		koní	krav	jalovic	ovcí	sviň
				kort.	věrt.	kort.	věrt.					
<i>Ves Korčí (Kurtzen)</i>												
rolí prostřední	4 3/4											
sedláci:												
Kryštof Cimrhakl		30		12			7		3	2	2	2
Jakub Purkmistr		26		9			6		2	4	2	10
Jiřík Luňák		25		9			4		3	2	2	2
Jan Voják		27		8			4		2	2	2	2
Daniel Liebisch		24		7			4		2	2	4	2
rozboř. a pusté:												
liebischovské		30										
schatovské		26										
chalupníci:												
Jiřík Bradáč		6		2			2			1	1	
Václav Palma		4		2			1			1	1	
Vít Ekrt		5		2			1			1	1	
		203		51			29		12	15	15	10
												12

⁷⁸ REZEK, Antonín. *Českomoravská kronika. Svazek V.*, s. 1055.

⁷⁹ Český Dub, Turnov, Mnichovo Hradiště

⁸⁰ ŠIMÁK, s. 243–245.

	čítá osedlých	má rolí		osívá				chová					
		kort.	věřt.	na zimu		na jaro		koní	krav	jalovic	ovcí	sviň	
				kort.	věřt.	kort.	věřt.						
<i>Ves Ždírec (Siretz):</i>													
rolí prostřední	4												
sedláci:		Martin Sreyle	30		10		6		2	3	3		2
		Petr Stárek	30		9		5		2	2	2		
		Martin Castner	26		8		5		1	2	2		2
rozboř. a pusté:		kastnerovské	20										
		turkovské	20										
chalupníci:		Jiří Turek	12		3		2		1	2	2		
		Kateřina Kaucká	10		4		2		1	2			
		Jan Dudák	6		2		2			1	1		
		Václav Turek	10		4		1			1	1		
	Vencel Srejber	4		3		2		1	2				
		168		43		25		8	15	11	0	4	

	čítá osedlých	má rolí		osívá				chová					
		kort.	věřt.	na zimu		na jaro		koní	krav	jalovic	ovcí	sviň	
				kort.	věřt.	kort.	věřt.						
<i>Ves Libovíz (Lybowiss)</i>													
rolí prostřední	3 1/4												
sedláci:		Pavel Bartoň	24		7		7		2	4			1
		Václav Snejder	24		8		4		2	2	1		
		Mariana Holmanová	24		3		2		2	2	1		
		Mates Paur	27		9		6		2	4			
zahradníci:		Jiřík Kleyner	3		1		1			2			
		Mates Mattoch	3		1		1			2	1		
rozb. a pustá chalupn.:		dykovské	6										
		peterovské	6										
		šafterovské	5										
	rychlovské	4											
		126		29		21		8	16	3	0	1	

	čítá osedlých	má rolí		osívá				chová				
		kort.	věřt.	na zimu		na jaro		koní	krav	jalovic	ovcí	sviň
				kort.	věřt.	kort.	věřt.					
<i>Ves Blatce (Placzen):</i>												
rolí prostřední	3 1/8											
sedláci:		Jan Lammer	30		10		7		2	4	2	
		Kryštof Mattouch	26		7		5		2	3	2	
		Tomáš Mattouch	21		7		4		2	2		
		Jiřík Dyk	21		6		5		2	2	1	1
zahradníci:		Mates Bittler	3		1		1			1		
rozb. a pustá chalupn.:		šrejberovské	8									
		109		31		22		8	12	5	0	1

	čítá osedlých	má rolí		osívá				chová				
		kort.	věřt.	na zimu		na jaro		koní	krav	jalovic	ovcí	sviň
				kort.	věřt.	kort.	věřt.					
<i>Ves Dražejov (Drazien):</i>												
rolí prostřední	5											
sedláci:												
		26		8		7		2	4	2		2
		24		8		5		2	2	1		
		24		7		1		2	1			1
		25		8		5		2	2	1		
		24		7		5		2	2	1		
chalup.:		8		3		2			2	1		
		12		5		3			2	2		
(pohořel 1652)		7		2		2			2	2		
		4		2		1			2	1		
		154		50		31		10	19	11	0	3

	čítá osedlých	má rolí		osívá				chová				
		kort.	věřt.	na zimu		na jaro		koní	krav	jalovic	ovcí	sviň
				kort.	věřt.	kort.	věřt.					
<i>Ves Nedvězí (Nedweska):</i>												
rolí prostřední	7/8											
chalup.:												
		7		3		2			2	2		
		7		2		2			2	2		
		5		2		2			2	1		
pustá a rozboř. chalup.:		5										
zahrad.:		4	2	2		1			2	1		1
		5		2		1			2	1		
		33		11		8		0	10	7	0	1

	čítá osedlých	má rolí		osívá				chová				
		kort.	věřt.	na zimu		na jaro		koní	krav	jalovic	ovcí	sviň
				kort.	věřt.	kort.	věřt.					
<i>Ves Houska (Hauska):</i>												
rolí prostřední	1/4											
zahrad.:												
		3		1		1			2	1		
									1	2		
rozb. chalup		3										
rozb. zahr.		6		1		1			3	3		
		12		2		2		0	6	6	0	0

	čítá osedlých	má rolí		osívá				chová				
		kort.	věřt.	na zimu		na jaro		koní	krav	jalovic	ovcí	svíň
				kort.	věřt.	kort.	věřt.					
<i>Ves Bořejov (Poczin):</i>												
rolí neúrodná	1											
sedlák		20		9		4		2	2	2		
chalupník		10		4		2			2	2		
		30		13		6		2	4	4	0	0
ÚHRNEM VŠEHO	22 2/8	835		230		144		48	97	62	10	22

O pobytu a působení hraběnky z Canossy či hraběnky ze Sultzu toho není mnoho známo. Hraběnka z Canossy žila v Dolních Rakousích na statku Röschitz⁸¹ a vlastnila také příbytek v Praze.

Veronika ze Sultzu sice na Housce žila, ale zemřela ještě před koncem třicetileté války a panství odkázala bratru Dominiku Virgilliovi ze Spauru. Ten také brzy zemřel a panství přešlo dále na jeho choť Janu Markétu. Ta se však hleděla nechtěného panství brzy zbavit a prodala jej výrazně pod cenou hraběnce z Canossy, jež se tak stala za 15 000 zl.⁸² majoritním vlastníkem.

Hypolyta z Canossy trpěla pod tíhou velkých dluhů a nebyla bohužel schopná téměř nic řádně splácet. Nedisponovala dokonce ani hotovostí 500 zl. potřebnou na vklad zápisu do desk zemských. Zemřela bezdětná a bez závěti v říjnu roku 1657.

Panství Houska bylo zadlužené a neexistoval přímý dědic. Válečná správa v Čechách s posvěcením generálního strážmistra Jana von Cron navíc navrhla, aby byly zbořeny hrady, v nichž by se mohl jako před nedávnem usadit nepřítel. Na podobná rozhodnutí již doplatil například Navarov v Krkonoších. Zbořena měla být také Kost a Hrubá Skála. Krajští hejtmané dokonce napsali pražským místodržícím: „Milostiví Páni, i poněvadž v kraji, nám na ten čas svěřeném jeden zámek, slove Houska, velice na škodu jest, neřku-li našemu kraji, ale jinčím okolním (čehož Pán Bůh uchovej!), kdyby ňáká vojenská nepřiležitost přijíti měla, V. Excellencím a Milostem o tom v známost uvozujeme a poznáváme, že by jak náš kraj, i jinší, osadíc jej soldateskou, contribucemi velice obtíženi bychom byli, a tak pro tu příčinu to uznáváme, že by za nejlepší věc bylo, aby takový zámek pro lepší bezpečnost krajův jakýmkolivěc (sic!) způsobem k demolírování

⁸¹ Rosice

⁸² DZV 312 F 2

přišel. Ale však nicméně my v tom žádného vyměření V. Excellencím a Milostem nečiníme, nýbrž, jak bychom se dáleji zachovati měli, milostivé resolucí od V. Excellencí a Milostí očekávati budeme. Ačkoli ještě i zámek Skalský a Kostský na překážce by byly, pokudž by se V. Excellencím a Milostem vidělo, dáti se na ně podívati, a zdali by se také demolírovati čili tak zanechati měly, to při milostivé vůli V. Excellencí a Milostí zanecháváme. Dáleji se k milostivé ochraně V. Excellencí a Milostí poručena činíc, zůstáváme V. Ex. a M. k poníženým službám poslušní ... Kunata Jaroslav hrabě z Bubna a Litic a Karel Kouč z Kouče.“⁸³

Místodržící nakonec souhlasili. Do opozice se postavil rod Hofkirchů, jež žádal odborný posudek, zda opravdu může být Houska takto nebezpečná. Protest proti zboření hradu byl oficiálně podán v červnu roku 1658: „Zboření hradu Housky by bylo velkým poškozením jejich klientů, protože by panství ihned pokleslo nesmírně v ceně; je to ale také docela zbytečné, protože pevnost hradu je založena na jeho poloze na vysoké skále, tuto skálu není možné ani vylámat ani podminovat, a kdyby se jí nepřítel zmocnil, i kdyby tu nebylo žádné stavby, stačí obyčejné ohrazení, aby ji změnil v pevnost, která se dá dobře bránit. Ti, kdo chtějí hrad zbořit, ho ani neviděli, prosí se tedy, aby nařízené demolování bylo zatím zastaveno, a na Housku byli posláni odborní inženýři, aby vyšetřili, zda je opravdu nutné co bořit. Snad by stačilo strhnout pouze hradby, kdežto obytné stavení může zůstat příbytek vrchnosti. Má-li se však zbořit všechna, budiž nejprve panu z Hofkirchu zajištěna přiměřená náhrada.“ Místodržící se poté vyjádřili následovně: „Poněvadž obecné dobro předchází před soukromým, má se pokračovati v demolování Housky, ať se ale dříve dohodnou s inženýrem Pieronim, a dají zbourat jen ty části, které on určí jako škodlivé v době nebezpečí. Měli-li by nějaké námitky, ať je včas oznámí a vyčkají rozhodnutí.“⁸⁴ Celá záležitost kolem posudku a vyjádření Pieroniho se ale značně vlekla a nebylo jednoduché ho zastihnout. Navíc místodržící rozhodně zastávali názor, že zboření Housky je nevyhnutelné, a pobízeli proto krajské hejtmany k urychlení práce dělníků. Na místodržitelství dorazilo několik dalších protestů a naštěstí pro Housku se i Pieroni brzy vyjádřil. Houska přišla o vysokou strážní věž, došlo k zasypání hradního příkopu a k zemi byly strženy hradby, na druhou stranu byla alespoň z části zachráněna.

⁸³ SM H 109/1

⁸⁴ Tamtéž.

Vyjádření inženýrovo znělo následovně: „Zámek Houska stojí na vysokém kopci na skále a je opatřen zchátralými hradebními zdi „und Flanken“. Zámek je obklopen hlubokými rozsáhlými a hustými lesy, proto pro případ vojenského nepřátelského vpádu do země je zapotřebí učinit určitá opatření:

1. Před zámkem stojící poplužní dvůr s klenutými stájemi zbořit
2. Tímto materiálem zasypat příkop mezi dvorem a zámkem, i příkop před dvorem
3. Zbořit čtyřhrannou věž, je stejně stavebně závadná. Okénka má jen nahoře. Věž zbořit až ke skalnímu podloží
4. Kvelb⁸⁵ a kuchyň pod touto věží, vyhloubené ve skále, zasypat rumem⁸⁶
5. Zbořit všechny hradební zdi a bašty, v případě nebezpečí (vpádu), bude nutno zničit i roury, jimiž se svádí dešťová voda do cisterny.“⁸⁷

Na Housce tedy zůstalo pouze obytné stavení.

Dědičné právo bylo nakonec přiznáno Karlu Ludvíku z Hofkirchu, jenž ale neměl v Čechách inkolát⁸⁸. Navíc se začali hlásit věřitelé, kteří usilovali o prodej panství s poukazem na to, že hraběnka z Canossy ani nevložila vlastnické oprávnění do desk zemských. Karel Ludvík Housku prodat nechtěl, a tak v lednu 1659 inkolát přijal⁸⁹ a týden na to se snažil vložit vlastnictví Housky i do desk zemských. Kvůli nevyjasněným okolnostem dědictví mu ale úřad napoprvé nevyhověl. A tak se zadařilo až na druhý pokus v březnu téhož roku. I nového majitele ale dostihly pohledávky a dluhy. Hrozila mu dokonce exekuce, a tak byl stejně jako hraběnka z Canossy nucen obrátit se na císaře a žádat o milost.⁹⁰ Česká komora mu vyhověla a bylo mu navíc poukázáno 15 000 zlatých, aby mohl zaplatit část dluhů. Později bylo toto rozhodnutí napadeno argumentem, že Karlu Ludvíkovi měla náležet jen část sumy, a to ta, kterou již dříve přiřkl císař hraběnce z Coossy, ale nestačila jí býti vyplacena, a zbytek by měl vrátit. Podrobnější dokumenty se ale nepodařilo dohledat. Ani s císařovou pomocí se nepodařilo Karlu Ludvíkovi dluhů a majetkových sporů zbavit a provázely ho po celý zbytek jeho života. Zemřel v roce 1692 v Uhrách, kde v té době zuřila válka. Závětí odkázal vše bratrovi Jiřímu Vavřinci z Hofkirchu, vojákovu ve službě v Uhrách. Ten však byl natolik zapálený do služby, že se

⁸⁵ Spižirna či komora

⁸⁶ Suť či zbytky stavby

⁸⁷ SM H 109/1

⁸⁸ Pojem označující příslušnost k plnoprávným domácím šlechtickým rodům, jakási středověká obdoba šlechtického občanství

⁸⁹ DZV 113 L 40

⁹⁰ Národní archiv Praha, fond nová manipulace H 72/2

na panství patrně nikdy ani nepodíval. Nepřijal ani český inkolát a roku 1693 zemřel bez závěti a přímých dědiců.

O Housku tímto započaly dlouhé a nepřehledné spory, jež ji velmi poznamenaly. Lid trpěl bídou a útlakem.

Krajští hejtmané provedli v roce 1694 inventarizaci panství a zámku: „V zámecké kapli nalezena 2 menší roucha, cínové konvičky a táč. V zámku 6 stolů, 12 křesel, 2 truhly, 2 lože pod nebesy, 3 peřiny, moučnici, spíží s pak již jen něco nádobí a nářadí.“⁹¹

V roce 1700 Housku za 33 200 zlatých koupil Jan Vilém z Kounic na Lipé, držitel nedalekého panství Nový Zámek.⁹² Bohužel z období panování Kounických na Housce nelze v archivech dohledat mnoho podrobností. Víme ale, že Housku udržovali a postarali se také o nákladné opravy. Posledním Kounicem na Housce byl Michal Karel, hrabě z Kounic. Jeho syn Albrecht se oženil s Alžbětou Thunovou z Hohensteina. Měli spolu dva syny, kteří velmi brzy zemřeli, a dvě dcery – Marii provdanou Hohenlohe-Waldenburg-Schillingfürst a Eleonoru provdanou Andrassy. První dědila starší Marie. Po ní pak Eleonora, která Housku 25. 6. 1924 prodala senátoru Národního shromáždění a prezidentu Škodových závodů Josefu Šimonkovi. Ten zde prováděl stavební úpravy v letech 1924–1928 spolu s architektem Karlem Fialou. Za své zásluhy o budování průmyslu v Čechách získal Josef Šimonek z rukou krále Karla I. dědičný šlechtický titul svobodného pána, barona.

2.8 Novodobá historie – 20. století

Mezi léty 1939 – 1945 sídlila na Housce komandatura SS. Mimo jiné hrad sloužil jako depozitář toho, co mělo být z Čech odvezeno do Říše. Pamětníci tvrdí, že zde snad dokonce probíhala tzv. plemenitba na árijskou rasu. Nikdy odsud neměly odejít vězněné Polky a Rusky. Po osvobození na hradě mnoho dní pracovala skupina pyrotechniků a pravidelně přijíždělo nákladní auto, které odsud cosi odváželo. Archivy však o tomto období velice tajuplně mlčí. Nedochovalo se zhola nic.

Po válce hrad Houska sloužil k sociálním účelům. Na ozdravné pobyty sem jezdily děti postižené válkou. Ještě dnes sem občas zavítají, nyní již senioři v pokročilém věku,

⁹¹ SM H 72/3

⁹² DZV 407 G 8

většinou babičky, a vypráví o tehdejšímu uspořádání vnitřních prostor. Bohužel písemné materiály chybí.

Již za války, když spojenci bombardovali Říši, si Němci na Housku stahovali z kostelů a klášterů knihy. Některé prostory měly být knihami doslova přetíženy. Část z nich byla po válce zcela jistě někam odvezena. Naneštěstí byla v 80. letech část knih spálena na vnějším nádvoří hradu, část pak byla odvezena do papíren ve Štětí.

Za trámem opuštěné chalupy pár metrů pod hradem byla nalezena kniha z roku 1742 – Ezopovy bajky psané starou latinou.

Čtyři roky otvíral a zavíral duchovní Svatopluk Karásek okna Housky, aby uskladněné knihy neplesnivěly. Po „Plasticích“ si pak pro něj přijeli „ďáblíci“ a rodině dohodli emigraci.

Pamětníci se zmiňují o židovské knihovně a okultní literatuře. Zajímavý byl rozhovor se dvěma ženami, které vyprávěly: „Tři dny nás tehdy nepustili ze zámku ven, musely jsme být jen uvnitř, venku se pohybovali v nějakých „divných“ uniformách ... to nebyli naši vojáci, ani esenbáci a něco těm našim vojákům ukazovali, něco hledali.“ Děti si totiž v rámci svého pobytu na Housce hrály i v hospodářských staveních na vnějším nádvoří hradu a pod dřevěnými podlahami objevily ukrytá pohřbená těla v německých uniformách. Není však jasné, co byly ty „divné“ uniformy. Snad původně nepřátelští vojáci „překabátění“ do uniforem vojsk již spřátelených? Jistě se jednalo o někoho, kdo měl co ukazovat, tedy kdo věděl. Dokumenty z období 1939–1945 ale opět zoufale chybí. K dispozici jsou u majitelů hradu pouze fotografie německých vojáků nastoupených před hradem.

V roce 1950 přidělilo ministerstvo zemědělství v Praze Housku Československým státním statkům. Téhož roku pak byla Houska přidělena ONV v Říčanech a padlo rozhodnutí přestavět zámek v dětskou ozdravovnu.

V roce 1955 vládní komise rozhodla o přidělení Housky tentokrát Univerzitní knihovně v Praze. Zároveň byla navržena generální oprava podle projektu stavitele Šmída z Liberce; především střecha a okapy se nacházely v žalostném stavu. Na Housku byl jako kastelán „uklizen“ pan Svatopluk Karásek. A právě z této doby a přímo z Housky pochází některé jeho skladby. Na Housce se dokonce natáčela první deska Plastic People of the Universe.

V roce 1979 se zámek dostal pod správu podniku Spolana Neratovice. Podnikatelským záměrem bylo přebudovat původně gotický hrad na moderní noční sanatorium či lázně,

kam by se vedle pracujících ze Spolany jezdili rekreovat také příslušníci spojeneckých vojsk. Jako památka na toto období byla i přes všechny protesty památkářů zbořena vyhlídková věžička, kterou postavili Kouničtí. Pravděpodobně se nehodily základy věže, které ubíraly místo pro uvažované lázeňské pokoje. Spolana také nechala do hloubky 278 m vrtat na vnějším nádvoří studnu. Housecký kraj je známý nedostatkem vody, a pro projekt nočních lázní byla samozřejmě potřeba.

Paradoxně, i přes všechno zlo, které Spolana Neratovice na Housce provedla, musíme konstatovat, že svým „včasným příchodem“ ale i „včasným odchodem“ hrad vlastně zachránila. Stará břidlicová krytina byla totiž v té době nahrazena měděnou, a do hradu tak přestalo pršet.

Po revoluci se Houska dostala zpět do rukou pravníků pana Josefa Šimonka. Současnými majiteli jsou pan Ing. Jaromír Šimonek a jeho sestra paní MUDr. Blanka Horová. Ti v roce 1999 hrad poprvé za celou dobu jeho existence zpřístupnili veřejnosti.

Snaha majitelů hradu o nápravu následků péče státu o unikátní historickou památku je dnes již více než zřejmá.

3. Stavební historie hradu

O zakladateli a dataci stavby hradu Houska existuje více teorií a dalo by se říci, že debata ještě rozhodně není u konce.

Dle Šimáka byl hrad Houska vystavěn nejpozději kolem roku 1305: „Tato stavba se v podstatě zachovala dodnes, jakž svědčí architektonické podrobnosti, odkryté nyní při opravě, nejranější gotiky. Budova byla do čtyřúhelníku, vstavená na okraj skalního stupně, nad nějž vystupoval k jihu ještě vyšší užší sloup skalní; do tří stran okolo dvora jsou zdvižena stavení pod dvě patra na samém strmém srázu, na čtvrté straně mezi skalním sloupem a západním křídlem byla jen hradba a brána, na sloupě pak mocná čtyřboká věž; to vše odděleno hlubokým tesaným příkopem od předhradí, kdež stála rozličná stavení hospodářská; i předhradí bylo na strmé skále, otočeno zdmi a napřed hradbou a věžovitou branou; v jejím přízemku se zdvíhal visutý most přes příkop první. Teprve před příkopem byl poplužní dvůr. Pod hradním stavením jsou sklepy, vtesané do skály, a rovněž tak i do skaliska, na němž stála věž. Stropy asi všude byly dřevěné, pouze ve východním křídle severního stavení byla klenutá kaple, zavřená pětihranem, osvětlená vysokými okny pěkných kružeb a ozdobená malbami na stěnách; není tedy ani pochyby, že na hradě dlel stále duchovní, bohužel paměti nezachovaly o něm zmínky.

Rozsah panství Houseckého se několikrát měnil. Zprvu byl omezen skoro výlučně na rozsochatou lesní kopčinu pod Vráteckou horou, obstoupenou hlubokými skalistými doly, a tedy těžko přístupnou. Podle cesty ke hradu a pod hradem byla vesnice téhož jména, jež později – koncem XV. stol. – vyrostla v městečko Sychrov, a jí vlastně v tuto východní stranu se panství končilo.⁹³

Jak již bylo na několika místech nastíněno, přesvědčení starší historické literatury, a stejně tak i Šimákovy, že hrad byl postaven začátkem 14. století, je mylné. Díky studiím architektonických detailů je totiž zřejmé, že hrad v této době vzniknout nemohl.⁹⁴

O něco blíže byla uměleckohistorická literatura, která výstavbu Housky datuje do let 1280 – 1290 a za stavitele hradu považuje Hynka z Dubé, velkého odpůrce Oty Braniborského. Dobroslava Menclová, česká historička umění, architektka a archeoložka,

⁹³ ŠIMÁK, s. 46–48.

⁹⁴ LÍBAL, Dobroslav; MACEK, Petr; NOVOSADOVÁ, Olga. Stavebně historický průzkum hradu Houska. In: DURDÍK, Tomáš. Castellologica Bohemica. Praha: Archeologický ústav ČSAV, 1989.

se domnívá, že hrad byl založen teprve po dokončení stavby Bezdězu, tedy v době braniborské okupace, kdy stavby na Bezdězu, Písku a Zvíkově byly buď ukončeny, nebo přerušeny, a pracovní síly, které tam působily, se rozptýlily po okolí a hledaly zaměstnání jinde. Je tedy možné, že se tu spojily zbytky obou stavebních hutí, jihočeské i severočeské. Z této spolupráce pak za vedení huti bezdězské vznikla stavba, která dávala ojediněle nahlédnout různé přístupy k řešení tak závažného úkolu, jakým byla v té době stavba královského hradu, zejména jeho obytné části. Nesrovnalostí této teorie je ale fakt, že v písemných památkách se Houska poprvé připomíná až jako majetek Hynka z Dubé v roce 1316. Území kolem Housky tvořící jihozápadní okraj bezdězského panství navíc patřilo pravděpodobně až do roku 1303 koruně, a Hynkův otec Jindřich z Dubé získal hrad později. Dochází tedy ke kolizi, a je zřejmé, že mezi léty 1280–1290 sám král Václav hrad postavit nemohl, neboť byl jakožto devítiletý v zajetí Oty Braniborského na Bezdězu. Menclová si tuto nesrovnalost vysvětluje tak, že Hynkův otec Jindřich se celého území nelegálně zmocnil bezprostředně po smrti Přemysla Otakara II. Připojil jej ke svému dubskému zboží a nechal postavit hrad, což nebylo v době bezvládní a neutuchajícího chaosu nic neobvyklého. Jedním z hlavních důvodů mohla být nenávisť k Otovi Braniborskému, který se svojí posádkou sídlil na nedalekém Bezdězu a věznil mladého krále Václava. Po propuštění pak mladý následník trůnu neměl důvod proti pánu z Dubé jakkoli zasahovat. Naopak, jeho služeb si velice cenil. V roce 1292 ho jmenoval nejvyšším komorníkem a poté mu dokonce svěřil úřad purkrabího na Pražském Hradě.⁹⁵

I tato teze však má své trhliny, protože doba kolem roku 1280 nebyla příliš vhodná pro zahájení podobných nákladných podniků. S jistotou však můžeme říci, že hrad byl bezesporu založen na královské půdě bezdězského dominia.

Zcela patrná je architektonická příbuznost Housky a Bezdězu. Je tedy nasnadě, že oba hrady mohla budovat stejná královská huť podobně jako hrady Písek a Zvíkov. Slohový charakter architektonických článků je Bezdězu nápadně podobný. Na Housce jsou tytéž okenní kružby jako v severním křídle spodní části obytného jádra na Bezdězu. V nich pěticípá rozeta, volně vložená do podvojně osnovy spodní části, jejíž trojlísty spočívají na kalichových hlavicích oblých nosných sloupků (komnata východního křídla). Také profilace hruškových žeber původní klenby v kapli s oušky seříznutými do ostrých hran

⁹⁵ MENCLOVÁ, Dobroslava. České hrady. Praha: Odeon, 1972, s. 249.

i podobně pojatá profilace portálku šnekového schodiště v kapli je pro Bezděz charakteristická.⁹⁶

Dalším shodným prvkem je absence velkého reprezentativního sálu.⁹⁷ Významná a pro severní proud typická je také transformace, kterou prošlo půdorysné schéma převzaté zřejmě z oblasti jižní, z Písku. Kromě chybějícího centrálního dominujícího sálu byla samostatně vyřešena i horizontální komunikace, spojující navzájem místnosti v prvním a druhém patře. Nebylo použito ambitu⁹⁸ vypůjčeného z řádových staveb, ale k odlišné funkci komunikace byla nalezena i odlišná forma ztělesněná okružní pavlačí. Dnešní kamenné pavlače pocházejí až z roku 1826, původní byly dřevěné.⁹⁹ Ve srovnání s Bezdězem je úroveň zejména stavební plastiky i jednotlivých architektonických článků o něco nižší. To je patrné především v pojetí rostlinného ornamentu, který ztuhl až do nemotornosti, a v sumárním podání žebra v komnatě vedle kaple, kde lineární citlivě podané žebro hruškové bylo nahrazeno klínovým.¹⁰⁰

Nelze však popřít, že některé části hradu Houska jsou dokonce starší, než na Bezdězu. Celkově se zde výtvarné vybavení jeví prostší a jednodušší. Na rozdíl od Bezdězu se na Housce zachovalo v celistvosti raně gotické druhé poschodí. Prvotní jádro hradu je na Housce trojkřídlé s vnitřním nádvořím obrysu nepravidelného lichoběžníku, zřejmě s hranolovou věží předsazenou na vysoké skále jižnímu konci východního křídla. Současné rozložení bohužel znemožňuje plnou přestavbu a obnovu věže. Na skále již není dost místa a je tedy možné, že při demolici věže, došlo i k osekání skály.

Vše nasvědčuje tomu, že zakladatelem Housky byl právě Přemysl Otakar II., stavitel Bezdězu.

Mezi společné či podobné prvky patří především kaple. Na obou hradech úrovnově vyrůstá již z přízemí. Tím je odlišuje od ostatních hradů Přemysla Otakara II., i od Písku a Zvíkova.

Patky štíhlých pětibokých soklů nemají zřetelný horní oblouk, ale naopak výrazně vyvinutý střední výžlabek. Jejich profilace se liší od patek v kapli bezdězské a zdá se, že ty

⁹⁶ MENCLOVÁ, s. 249.

⁹⁷ DURDÍK, Tomáš. České hrady. Praha: Albatros, 2008, s. 80.

⁹⁸ Krytá, obvykle klenutá chodba, arkádami otevřená do prostorného dvora například kolem poutního kostela, často doplněna kaplemi nebo výklenky. Sloužila jako přístřeší pro poutníky, k průvodům a modlitbám. Někdy se označení používá i pro křížovou chodbu klášterů a kapitulních kostelů, která však kostel neobepíná, nýbrž přiléhá k němu z boku.

⁹⁹ MENCLOVÁ, s. 248.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 249.

na Housce jsou dokonce starší, snad z 60. let 13. století. Velký význam odborníci přičítají fragmentu klenby, jejíž hlavní profil přechází oboustranně do velmi výrazného okoseného drápku. Jedná se o profilaci těsně příbuznou žebrům bezděžským. I tam nalezla uplatnění těžká žebra pětiboká na Housce užitá v tzv. Zelené komnatě.

Dalším velmi důležitým architektonickým motivem jsou okna. Hlavice oblouků vložené v okenním ostění jsou velmi štíhlé, vysoké a s nízkou polygonální krycí deskou a s porušenou listovou dekorací. Na vrcholu okna nalezneme pětist se zaoblenými laloky v kruhu. Stejné motivy známe i z Bezdězu, kde pocházejí z 80. let 13. století. Lze však předpokládat, že na Housce jsou starší.¹⁰¹

Přestože oba hrady mají tolik společného, najdou se i prvky, jež je odlišují. Bezděz byl postaven nad sídlem raně feudálního původu, zatímco Houska vznikla v pustině, na území kudy nevedly obchodní stezky a nebyla zde ani žádná hranice. Nejbližše ležela až královská ves Mšeno. Naopak Bezděz lze považovat za centrum rozsáhlého urbanizovaného území. Je tedy možné, že byly založeny současně, avšak na Housku se pozapomnělo ve stínu významnějšího Bezdězu.

Výstavbu kaple odborníci datují do 60. – 70. let 13. století. Náročná stavba hradu v těžko přístupném terénu trvala již delší dobu. Západní a severní křídlo bylo budováno současně s kaplí, jak ukazují slabší střední zdi ve spojení obou křídel. Nejednotně a nepřilíživě harmonicky však vyhlíží spoj konce kaple a severního konce východního křídla. Záhadou je i půdorys vysoké jihovýchodní hranolovité věže, která stála jakoby v povýšené poloze na skále. Zachycena je například na pozdně středověké nástěnné malbě v tzv. Zelené komnatě. Zbořena byla v roce 1658. Poněkud nejasný je i bezprostřední vztah východního křídla a velké věže. Východní křídlo si s výjimkou Zelené komnaty zachovalo méně středověkých detailů než křídla severní a západní. Jeho celkový vzhled napovídá složité stavební proměny již ve středověku. I dispozice jednotlivých křídel v přízemí s původně trámovými stropy měla na Bezdězu obdobu. To je nejvíce patrné u západního křídla, jež je v patře rozvrženo na síň s točitým schodištěm v severozápadním rohu, na místnost jižní sloužící jako topeniště a místnost severní obytnou. Střední i jižní prostor mají patrně původní gotické křížové klenby zbavené žeber, zatímco severní prostor je zaklenut valeně. Jak naznačuje Zelená komnata, obdobně bylo uspořádáno i východní křídlo.

¹⁰¹ NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení. Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, 1985, s. 107.

Řezy jednotlivých křídel naznačují, že druhé hradní patro s nápadně slabšími zdmi nevzniklo současně s prvním poschodím, nýbrž bylo dokončeno po stavební přestávce. Stále však spadá do období plné síly rané gotiky.¹⁰²

Udivující je výška druhého patra. Důležité je v tomto směru gotické armování hradních nároží, které stoupá do celého druhého poschodí, byť do nestejně výše. Jižní křídlo do té doby neexistovalo. Jeho místo zaujímala mohutná hradba završená cimbuřím.

Je pravděpodobné, že na rozdíl od Bezdězu byla Houska dokončena již za života Přemysla Otakara II.¹⁰³

Bezdězské panství s oběma královskými hrady získal na přelomu 13. a 14. století jeden z nejvýznamnějších šlechticů éry Václava II., Hynek z Dubé, jenž byl na čas dokonce místokrálem v Polsku a nejvyšším purkrabím. Bezděz se později z moci pánů z Dubé vymanil, ale Houska jim zůstala po desetiletí.

V době lucemburské pravděpodobně na Housce nedocházelo k významnějším přestavbám. Za husitských válek byla Houska katolická, ale ani s husity neměla díky své odlehlosti žádné spory.

V roce 1432 koupil panství Jan Smiřický. Významnější středověké úpravy se omezily na východní křídlo. Časově blíže neurčené jsou stavební úpravy pod částí jižního křídla, kdy byly dodatečně vyhloubeny ve skále oba velké sklepy, zpočátku zřejmě neklenuté. Při té příležitosti došlo k podezdění původního mohutného kamenného pásu v dělicí zdi mezi jižním a severním sklepním prostorem a byl osazen jednoduchý gotický portálek. I druhá severozápadní skupina sklepů vznikla dodatečným vyhloubením skály.

V období středověku vzniklo i válcové schodiště zasazené do masivu zdiva mezi kaplí a severním koncem východního křídla. Svou stylizací rozhodně nepřipomíná gotiku, ale je prokazatelně starší než Zelená komnata, jejíž malby se datují do konce 15. století. Právě v Zelené komnatě najdeme malbu hradu s vysokou hranolovitou věží na předsunuté skále a s velkým dřevěným arkýřem¹⁰⁴ při západním křídle. Na štítové zdi po jižní straně hradu vrcholící cimbuřím jsou patrná okna, která naznačují dřívější existenci jižního křídla. Celá kresba je značně schematická, ale nelze vyloučit, že renesančnímu jižnímu křídlu

¹⁰² NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol., s. 108.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Výstupek, vyčnívající z průčelí budovy nebo z jejího nároží, který je posazený na nosnících vystupujících ze zdiva (krakorcích) nebo na trámech stropu nad přizemím.

předcházela neznámá středověká stavba. Dozajista pozoruhodné pak je i to, že ještě v pozdní gotice bylo zrušeno topné zařízení Zelená komnaty.

Hrad zůstal gotický až téměř do konce 16. století. Rozsáhlé přestavby se dočkal za vlády Václava Hrzáně z Harasova, kdy se proměnil v renesanční zámek. Došlo k novému zbudování jižního křídla s dvojramenným schodištěm na západním konci. V jihovýchodní části se pak zasáhlo i do skalního útesu a vyrostlo nové menší křídlo pod velkou věží. Došlo k přepatrování nevyhovujících gotických místností – vysoký sál v prvním poschodí západního křídla. Prostor kaple byl rozdělen do tří podlaží. Byly vloženy nové klenby. Dvojramenné schodiště se zřízením mezipatra počítalo, do spojení západního a severního křídla bylo tedy vloženo druhé válcové schodiště, které vystupovalo z úrovně prvního poschodí do mezipatra a pravděpodobně i do druhého poschodí. Také původnímu pozdně gotickému schodišti se dostalo renesančních úprav, doplnila jej nová kosodélná okna.¹⁰⁵

Reprezentační těžiště zámku se přesunulo do nově vzniklých sálů v jižním a západním křídle ve druhém poschodí. Gotické obvodové zdivo bylo nadezděno a celkový vzhled stavby se radikálně proměnil. Gotická okna byla zrušena nebo přeměněna, hlavní i nádvorní průčelí pokryla sgrafita, vytvořil se systém podklenutých pavlačí. Ve dvoře byly osazeny bosované portály. Vnější průčelí pak vrcholilo lunetovou římsou.¹⁰⁶

Trend přestaveb a renesančního lesku však čekal velmi brzký konec. Úpadek začal v roce 1595. V roce 1615 koupil panství Václav starší Berka z Dubé a Houska se tedy na krátký čas vrátila do rukou pradávných majitelů. Václav Berka však musel po bělohorské porážce prchnout ze země a panství tak velmi intenzivně prožívalo bídu třicetileté války. V té době již na Housce nikdo přímo nesídlil. Po třicetileté válce hrozila Housce totální demolice. Podařilo se ji zachránit, avšak za oběť ničivému záměru padla velká věž, z níž zbyl jen fragment severní zdi. Odstraněno bylo též předhradí.

V období baroka se na Housce neudály téměř žádné zásadní změny. K úpravám vnitřních prostor došlo pravděpodobně ve třicátých letech 19. století. Starobylý venkovní vzhled byl zachován, ale vnitřek se dočkal nákladných úprav k pohodlnému obývání. Brzy došlo i ke změnám zevnějšku. Renesanční okna byla upravena a pozměněna, pavlače dostaly nové železné zábradlí. Na střeše jižního křídla vyrostla věžička. Změn se dočkalo též točité schodiště, jež dostalo po celém svém rozsahu nový sklon i zaklenutí.

¹⁰⁵ NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol., s. 111.

¹⁰⁶ Tamtéž.

Teprve tehdy bylo zcela zrušeno raně gotické schodiště z prvního do druhého poschodí západního křídla a větší renesanční válcové schodiště z prvního patra do mezipatra na rozhraní západního a severního křídla. Nahrazeno pak bylo schodištěm nynějším.

Po dalších sto let se na Housce z hlediska stavebních úprav nic významného neudálo.

V letech 1924–1928 se uskutečnila významná úprava hradu pod vedením Karla Fialy. Jeho původním záměrem bylo navrátit Housku do podoby co nejvíce gotické. Zasáhl významně do klasicistní podoby vstupního jižního křídla, došlo k přepracování sgrafit a ke zdatelným úpravám pavlačí. Bylo zrušeno třetí podlaží kaple, jež pak Fiala prostorově propojil s podlažím druhým. K celkovému sjednocení prostoru došlo až později, zřejmě po druhé světové válce.

4. Hradní kaple

Prostor kaple byl jednoduší s polygonálním závěrem, se sediliemi a dnes již zbořenou emporou¹⁰⁷ na západní straně. Původní pravděpodobně křížová klenba byla s úpravou hradu koncem 16. století nahrazena klenbou renezanční, která se zachovala do dnes.¹⁰⁸

Na počátku 30. let 20. století probíhalo v severním křídle hradu odstraňování starých omítek ze stěn tří naprosto anonymních místností ležících nad sebou. Zde byl učiněn pro architektky naprosto šokující objev – románsko-gotické fresky. Jejich restaurace se na tehdejší dobu dostupnými metodami ujali bratři Boháčové a v současné době pod dohledem památkářů Libereckého kraje v jednotlivých etapách na dílo navazuje restaurátor ak. mal. Jan Živný.

Objevena byla i obdélníková románsko-gotická kaple (přesnou dataci výstavby doposud není možné určit, vzhledem k teoriím, jež uvádějí, že Houska stála dříve než nedaleký hrad Bezděz, pravděpodobně v 1. polovině 13. století, tedy za vlády Přemysla Otakara II., či možná ještě Václava I., je však možné, že je významně starší) s uzávěrem ve tvaru pětibokého polygonu, kterou v rámci renezančních přestaveb kastelu spolehlivě ukrylo a zatajilo dvojí přepatrování, zadržování původních oken a sedilí, jakož i překrytí stěn renezančními omítkami. Paradoxně tím došlo k uchování unikátních fresek. Historik a kasteolog Sedláček dokonce o Housce píše jako o hradu bez kaple.

Kaple je sklenuta renesanční křížovou klenbou, v závěru paprscitě bez žeber a ve své výšce propojuje dvě patra hradu. Z původní gotické klenby jsou zachovány zbytky přípor. Stěny v přízemí jsou členěné trojlístými sruženými sediliemi, nad kterými lze spatřit hrotitá okna bez kružeb. Gotické nástěnné malby pocházejí pravděpodobně z období kolem roku 1330, ale objeveny byly až mezi léty 1928–29.¹⁰⁹ Malby kapli dělí na obdélníková pole. Jsou umístěny ve třech patrech nad sebou: na jižní stěně archanděl Michael s drakem, Zvěstování, Narození Páně, fragmenty hlav připomínající Sybily, v závěru Kalvárie a po stranách apoštolové. Na jihovýchodní straně pak najdeme několik scén kristologického

¹⁰⁷ Nadzemní přístupná galerie, otevřená do hlavního prostoru lodi kostela, synagogy nebo jiného veřejného prostoru

¹⁰⁸ PEŠINA, Jaroslav a kol. Gotická nástěnná malba v Zemích Českých. 1, 1300–1350. Praha: ČSAV, 1958, s. 207.

¹⁰⁹ ŽIVNÝ, Jan. Restaurátorská zpráva. Provedení základních konzervačních upevňovacích prací pro zabránění stále více postupující destrukci vzácných gotických maleb v kapli na hradě Houska. Praha, 2007.

cyklu, na severní straně sv. Kryštofa a archanděla Michaela vážícího duše. Dále zde můžeme spatřit fragmenty maleb z počátku 15. století a místy patrně i renesanční. Při provádění restaurátorského průzkumu před zahájením konzervačních prací bylo zjištěno, že se zde zachovaly mnohdy jen ve velmi fragmentárním stavu nejméně tři vrstvy zřejmě gotických maleb. To, že pocházejí z různých období lze odvozovat z odlišného koloru barevností a také vegetabilních motivů ornamentálního charakteru.

Bohužel ani v současné době není možné zcela zdokumentovat, a tím pádem okomentovat všechny výjevy v housecké kapli. Jedním z důvodů je zatím pouze částečné odkrytí původního zdiva a vrstvení jednotlivých témat přes sebe. Na některých místech je totiž možno vysledovat minimálně tři vrstvy. Do budoucna je jedním z možných řešení například „přenesení“ mladších omítek a následné odkrytí starších. To je však v současné době finančně příliš náročné. Aktuální je tedy prozatím záchrana tohoto díla, v podmínkách střední Evropy zcela jistě unikátního, očištěním, vytmelením, injektáží a následnou fixací. Tedy zachování pro období příští.

4.1 Fresky v kapli hradu Houska

Nástěnná malba pokrývá stěny kaple v pásu z obdélníkových polí, oddělovaných příporami, na jižní a jihovýchodní stěně pak ve třech pásech nad sebou. Za ústřední výjev lze považovat Ukřižování na východní stěně závěrového polygonu. Scéna začleněná do obdélné plochy, jako většina výjevů v housecké kapli, je značně porušena pozdější vrstvou s výjevem Zmrtvýchvstání. Ve středu je patrný kříž s tělem Kristovým, jež je ve spodní části zakryt mladší vrstvou. Po Kristově pravé straně se dochovala hlava s nimbem¹¹⁰ postavy Panny Marie. Vlevo figura sv. Jana v rouchu a plášti a s knihou v levici je zřetelná pouze v horní polovině. Po obou stranách najdeme kříže s těly lotrů, jejichž ruce jsou zaklesnuty za vodorovná břevna. K této ústřední scéně se připojují tři obdélná pole s postavami apoštolů natočenými směrem ke Kalvárii na závěrové stěně. Postavy čtyř apoštolů na jihovýchodě nejsou odlišeny atributy. Pouze prvního z nich s kyjem v ruce lze jistě považovat za Judu Tadeáše. Apoštolové jsou oděni do tradičního roucha s pláštěm plným mísovitých záhybů, pod levou rukou podkasaného a přidržovaného. Před čtveřicí apoštolů blíže k výjevu Ukřižování se dochoval další fragment hlavy, tentokrát bez nimbu.

¹¹⁰ Svatozář ve formě paprsků

Patří patrně klečící postavě donátora. Toto pole s apoštoly je pak překryto vrstvou s postavou Krista z pozdější doby. Čitelnost obrazu to ale nijak nezmenšuje.¹¹¹

V obdélníkovém poli severovýchodní a severní stěny se nacházely další postavy apoštolů. Dnes jsou již nezřetelné a překryté dalšími, špatně čitelnými výjevy z pozdějších dob. Po levé straně severovýchodní části je patrná postava pravděpodobně sv. Ondřeje s křížem. Sousedí s figurou sv. Bartoloměje, nesoucího atribut vlastní kůže a hlavy, a s další postavou držící v ruce knihu.¹¹²

Z pašijových scén se dochovaly na jihovýchodní stěně nad pásem postav apoštolů další dva výjevy – Svlékání a Bičování Krista – umístěné nad sebou. Na spodní scéně Svlékání je uprostřed vyobrazen nepatrně předkloněný Kristus s nimbem, oděn ve tříčtvrteční roucho. Spolu s ním zde stojí dva biřici. Pravý biřic stahuje Kristovi rukávy, levý se dotýká rukou jeho zad. Výjev Svlékání je značně porušen, stejně jako horní scéna Bičování. Zde je znejasněna Ježíšova tvář, část jeho těla od pasu dolů je zničena zcela. Ve středu nalezneme zlomek Kristovy postavy s rukama připoutanýma ke sloupu. Je zde obklopen biřici. Pravý biřic stojí rozkročmo, je oděn v krátkém šatu a židovském klobouku, v levé ruce třímá metlu, v pravé dŕtky, které pozvedá k bití. Druhý biřic je oděn podobně, má opět metlu a dŕtky, kterými drásá Kristovo tělo.¹¹³

Na jižní stěně jsou znázorněny výjevy ze života Panny Marie. Spodní scéna Zvěstování je opět výrazně porušena záseky mladší vrstvou s vyobrazením Bičování. Proti postavě Panny Marie je pak umístěn anděl s nimbem a mohutnými křídly, v roucho dnes nezřetelných záhybů se zavíjejícím se cípem, splývajícím z levé ruky, v gestu rozhovoru s nápisovou páskou v ruce. V horním pásu se dochovaly zlomky vyobrazení Narození Páně. Na lůžku s řasnatou draperií leží Panna Marie, vztahující ruce k zavínutému dítěti. U postavy sv. Josefa se dochovala jen část hlavy s nimbem a pravá ruka, kterou si světec podpírá bradu.¹¹⁴

Na severní straně lze spatřit mohutnou postavu sv. Kryštofa v dlouhém roucho. Na pravé ruce nese dítě a v ruce levé svírá mohutný kmen. Na téže stěně je pak také zobrazen archanděl Michael vážící duše. Frontálně pojatá figura s rozpjatými křídly v šatu s překříženou štolou drží ve vztažené pravici meč, v levici váhy, na nichž je patrná již jen

¹¹¹ PEŠINA, Jaroslav a kol., s. 207.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Tamtéž, s. 208.

¹¹⁴ Tamtéž.

jedna miska zatížená postavou d'ábla. Na protější stěně najdeme světce, zabíjejícího draka kopím. Tělo draka však dnes díky zářezům spíše tušíme.

Na oblé stěně točitého schodiště v severozápadním koutu kaple je nad vchodem zobrazena prostovlasá postava s rukama překříženýma na prsou. Další figura, se spodní partií těla podobnou lví, na ni míří lukem. Nad bývalou tribunou jsou patrné pozůstatky maleb dalších světeckých postav.¹¹⁵

Nástěnnou malbu doplňují vymalované sedilie.

Malba kaple je dnes založena převážně na černé kresbě. Pouze místy se dochovaly zelené, červené a okrové skvrny.¹¹⁶

O svěcení, případně odsvěcení housecké kaple se dnes můžeme, bohužel, pouze dohadovat. S největší pravděpodobností byla svěřena Archandělu Michaelovi, který je zde zcela zásadně zobrazen hned dvakrát a před návštěvníkovými očima se objeví ihned po otevření dveří.

Nyní je na místě podrobněji se věnovat filosofii maleb.

4.1.1 Archanděl Michael vážící duše

Prvním ze dvou ústředních témat severního křídla kaple je rozkročený Michael. V levici drží váhy a pravicí nad hlavou hrozí mečem hříšníkům. Misku vah na levé straně tahá směrem dolů malý d'ábel. Pravou stranu s největší pravděpodobností „obhospodařoval“ malý anděl. O jeho vyobrazení nás však definitivně připravili naši renezanční předkové, neboť právě v tomto místě vysekali nové okno. Plášť Michaela splývá v ladných záhybech jen do půle lýtek, což není pro toto téma obvyklé. Ba právě naopak. Kratší pláště, a naši předci věnovali detailu velkou pozornost, byly rozhodně určeny poddaným a sloužícím. Autoritám zásadně náležela délka pláště až ke kotníkům. Vyjadřuje-li však tento detail podřízenost Nejvyššímu, pak je vše v pořádku.

Domnívám se, že k výkladu tohoto i detailů všech dalších následujících obrazů je třeba přistupovat velmi zdrženlivě. Právě zmíněný meč nad hlavou Michaela totiž může rovněž demonstrovat, a to by rozhodně nebylo ojedinělé, „Slovo Boží“ jako jednu ze složek

¹¹⁵ PEŠINA, Jaroslav a kol., s. 208.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 209.

mystéria Křtu Svatého. Téma, které rozhodně koresponduje s pověstmi o Bráně do Pekel pod samotnou kaplí.

Za pozornost rozhodně stojí fakt, že existence tohoto tématu je doslova před milénii patrná již v Egyptské knize mrtvých a křesťanské Peklo následně pouze symbolicky suplovalo Velkou Požíračku duší pod vahami. Opatrnosti při výkladu tohoto výjevu v našich podmínkách je ale zapotřebí, zejména pokud si uvědomíme, že na některých malbách egyptských chrámů je tento podsvětní akt praktikován s osobami krácejícími, tedy doposud živými.¹¹⁷

4.1.2 Svatý Kryštof

Na severní stěně kaple, východním směrem blíže k polygonu monumentálně vystupuje také postava sv. Kryštofa. Téma je známé například z pobřeží Baltu či Severního moře, zmiňované je již v románských stáncích tamtéž a sloužilo mimo jiné rybářům právě vyplouvajícím na moře. Pro začátek 14. století, kam například Pešina datuje výmalbu kaple, je takto vyobrazený Kryštof v našem prostředí výjevem neobvyklým. V polodlouhém rouchu, kratším plášti má však některé společné rysy s plastikou sv. Kryštofa na řezenském dómu z doby kolem roku 1325. Pro svůj krátký zvlněný plášť se záhyby spadajícími od pozdvižených rukou, lze poukázat na podobnost s oděvem Krista v německém rukopise Landrecht des Sachsenspiegels z první poloviny 14. století, kde kratší plášť tvoří po obou stranách upažených rukou obdobné klikaté záhyby.¹¹⁸

Světec vyprošující šťastný návrat, šťastnou cestu, představuje téma poněkud „zmordované“ jak minulostí, tak současností. Je patronem alchymistů, zlatokopů, hledačů zlata, pocestných atd. Je postavou, ke které dokonce i někteří duchovní přistupují s určitým despektem. Bývá totiž vykreslován jako obr vysoký čtyři až pět metrů, který chtěl vždy sloužit jen tomu nejmocnějšímu. Nejprve sloužil svému pánu. Když poznal, že se pán bojí d'ábla, sloužil d'áblu. Když pak zjistil, že ten má respekt před křížem, vydal se za Kristem... Není tedy divu, že někteří dnešní duchovní mohou mít problém s "obří" postavou připomínající pohanská božstva.

¹¹⁷ NAYDLER, Jeremy. Chrám kosmu: starověká egyptská zkušenost Posvátného. Vyd. 1., Praha: Volvox Globator, 1999.

¹¹⁸ PEŠINA, Jaroslav a kol., s. 209.

Jak to s Kryštofem mohlo být doopravdy? Příliš písemností se nedochovalo, lze tedy vybírat z mnoha možných variant. Jednou z možností je, že byl Kryštof naprosto obyčejný člověk, který ve službách svému pánovi zašel zkrátka příliš daleko. Naivně si myslel, že čím lépe se bude mít jeho pán, tím lépe bude i jemu. Mohl si tak „zapomenout u pána dělat svou cenu“ a stát se „inventářem“. Později možná zjistil, že pro pána dělá věci, které překračují jistou hranici, a že tak slouží d'áblu. Dokázal se však z tohoto vymanit, a i přes ztrátu jistých profitů se dal cestou, za niž se nemusel stydět ani si nic vyčítat. Zjednodušeně tedy od fyzického pána, přes d'ábla až ke Kristu.

Kryštof je též zmiňovaný jako nosič Krista. Bývá tak vyobrazen s malým miminkem v ruce jedné a větví či berlou v ruce druhé. Kristovo jméno je v Bibli často zmiňováno v souvislosti se zlatem, tedy logicky – nosič Krista, nosič zlata. Odtud pak výše zmiňovaný patronát pro zlatokopy a alchymisty doufající v Kryštofovu přimluvu.

Zdá se, že nakonec i pocestní, řidiči (viz akce Kryštof na našich silnicích) a románští rybáři modlíci se k tomuto světci, přijdou zkrátka. Z toho mála, co se o Kryštofovi píše, je zřejmé, že spíše ukazuje cestu životem, než by se bral za pocestné. Každému z nás se může stát, že na cestě, a tou může být každý náš den a celý náš život, třeba i nechtě sejdeme z cesty. Chceme-li se na ni však vrátit, třeba i za cenu určitého následného nepohodlí, může být právě zde Kryštof oním přimlucem na svém místě. Vždyť i jeho nakonec prohlásili za svatého.

4.1.3 Souboj Dobra se Zlem, archanděl Michael a drak

Opustíme-li severní křídlo a obrátíme-li zrak ke křídlu jižnímu, stojíme opět před postavou archanděla Michaela, nyní bojujícího s drakem. V pozdějších dobách byl drak často nahrazen samotným d'áblem. Jedná se o téma, které bývá mimo jiné vysvětlováno tak, že Dobro jednou zvítězí i přes to, že onen samotný konflikt mezi Dobrem a Zlem by měl být nikdy nekončící souboj.

Archanděl Michael je ve výjevu rovněž mírně rozkročen. Jednou nohou stojí na křídle draka (je zajímavé si povšimnout, jaké představy o dracích v minulosti panovaly). V rukách svírá kopí a probodává otevřenou dračí tlamu, z níž prýští oheň. Michaelův plášť pak stejně jako na protější fresce v záhybech splývá pouze k lýtkům. Stejně jako u vážení duší jsou i zde znatelná Michaelova křídla a aureola. Tak je tomu i u světce Kryštofa.

Slovy pana kastelána: „I zde by byla na místě revize často alibisticky prezentované filosofie této scény. Mnohdy totiž s opomenutím důrazu na neustálý průběh a tedy nekonečnost děje, tak jako u výjevů předešlých, i u tohoto by bylo vhodné přístupnou formou prezentovat podstatu scény již při výchově dětí například od předškolního věku. Podobně jako vnímá čtyřleté či pětileté dítě původní téměř hororový příběh o Jeníčkovi a Mařence, kdy tatínek odvádí oba do lesa a v podstatě říká: „Jinak to prostě nejde, teď je řada na vás. Od rodičů jste dostali to, co vám mohli dát,“ můžeme vnímat i tento výjev. Jak se v nitru dítěte tento příběh odrazí si lze domýšlet, pro potvrzení bychom se pak mohli ponořit do literatury vývojové psychologie. Ze zkušenosti všedního člověka lze předpokládat, že reakce by mohla znít takto: „Prostě, ti mí rodičové se o mne doposud starají („Cti otce svého a matku svou ...“¹¹⁹ – tento biblický pramen je patrný i v normách nevěřících lidí), a jednou, až budu velký, musím již já.“ No a jak je to s Michaelem a drakem? Co je vůbec Dobro a Zlo? Nejedná se v některých případech pouze o subjektivní záležitost? Vždyť historie nám napovídá, že často jedno zlo bývá nahrazeno zlem větším, pokusíme-li se bez rozmyslu likvidovat to první, které objektivně zlem vůbec nemuselo být. Co takhle například pořekadlo: „Studený máj, ve stodole ráj.“? Jakkoliv námi neovlivnitelný průběh května, přeci jen tzv. "ledoví muži" (Pankrác, Servác, Bonifác) přichází v čase, kdy subjektivně zlem jsou, neboť po zimě se již těšíme na teplo, v konečném efektu však způsobí žádoucí tepelný šok kulturním plodinám. Ty pak následně více odnožují a úroda je o řád vyšší. Čili květnové zlo způsobilo červencové či srpnové dobro. Ani to však není konečná. Dobro v podobě vyšší úrody následně vyvolá zlo v podobě snížení výkupních cen, které se ve spotřebitelských samozřejmě zcela nepromítnou, zkrátka, jedno ovlivňuje druhé a ona nekonečnost a leckdy vzájemná zaměnitelnost obou faktorů je zřejmá.

Spíše bychom se však při pohledu na souboj Michaela s drakem měli duchovně vzdělávat v procesech lidským faktorem ovlivnitelných. Jak již bylo zmíněno u výjevu sv. Kryštofa, tak jako celý náš život i každý den je pro člověka pomyslnou cestou. A která cesta je dopředu zametená a nalinkovaná? Téměř vždy se na ní s nějakou překážkou či zlem potkáme, s něčím, co právě v tento čas zúčastněnému překáží, vadí. Co s tím? Pokusit se, je-li v moci člověka, překážku odstranit? Jen proto, že je momentálně v cestě? A bez rozmyslu? Co takhle zauvažovat nad tím, že v budoucnu by právě to dnešní překážející či

¹¹⁹ Wikipedia: Desatero [online], [citováno 1.6.2015], dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Desatero>

vadící mohlo sloužit a to tzv. zadarmo, neboť existuje objektivně, na cestě přede mnou? Nebylo by možné onu překážku zcela účelně obejít, popřemýšlet o dopadech případného zásahu, prostě, ihned definitivně nerušit něco, co funguje a existuje i bez vůle člověka? Narovnaly se toky řek, vybudovaly přehradu. Opravdu to zabránilo povodním? Rozoraly se meze, menší půdní celky se spojily v leckdy nekonečné plochy s odvoláním na produktivitu, efektivnost a další ekonomické ukazatele. A co na druhou stranu zvýšení eroze půdy, pokles její bonity, úbytek původní divoké zvěře atd.? Co v zájmu kvalitnějších ekonomických ukazatelů přinesla koncentrace hospodářského dobytka? Vyšší riziko nemoci, méně kvalitní produkty, nežádoucí zprůmyslnění. Vždyť kdo si raději, má-li možnost, nekoupí maso či vejce tzv. „ze dvorka“ než „umělé“ z fabriky? Dnešní svět se zamýšlí nad hrozícím nedostatkem vody. Je jí samozřejmě v různých skupenstvích stále stejně, ale té pitné se jaksi přestává dostávat. Na poušti tomu rozumíme, ale co v našich podmínkách? Vinou čeho se využitelná voda ve větší hloubce stále méně a méně hromadí, stéká po povrchu, odtéká? Skoro, možná i trochu morbidně, se můžeme zamyslet nad tím, co dobrého vůbec člověk za dobu svého pobytu a k obhájení vlastní existence na této planetě vykonal. A přijdeme-li vůbec na něco, není to jen pouhou nápravou předchozích chyb?

Takže pohled na vyobrazení souboje Dobra se Zlem rozhodně musí vést k širší diskuzi a nikoliv pouze k jakémusi alibistickému a naivnímu „fandění“, jen aby to Dobro jednou zvítězilo. Ono jde totiž v konečném důsledku o žádoucí rovnováhu, o tu nekonečnost. A byla-li zmíněna rovnováha (váhy, sice v jiném kontextu, již v této práci jednou zmíněny byly – Michael vážící duše) opět se dostáváme k jakýmsi pomyslným vahám, totiž k nutné rovnováze mezi hmotným a nehmotným, kdy pro naše potřeby není nezbytné spekulovat o tom, co bylo dříve a co až poté, nýbrž, co je primární (určující) a co druhotné (závislé). Samozřejmě, že podobná témata byla řešena již v kulturách předkřesťanských i předjudaistických, kdy komentované ikony anděla s drakem pouze nahradily symboly dřívější. Na mysli mám „vzorec“, ze kterého podle mého názoru vychází mnohé, snad i vše, který však s odkazem na chování člověka bývá opomíjen. Vypomůžeme-li si původními ikonami kříže, sloupu a žezla, kdy kříž symbolizuje to nehmotné, duchovní, myšlenku atd., sloup (rovně stojící) nezbytnou rovnováhu a žezlo pak znamená hmotné, světské, peníze atd., pak nebude složité vysvětlit, že aby sloup (rovnováha) pevně stál, musí být z jedné strany podpírán křížem (nehmotným, duchovním) a z druhé žezlem

(hmotným, světským). No a všude tam, kde bude skvělý duch (nehmotné), dříve či později dojde k dorovnání (rovnováze) nárůstem hmoty (světským, např. peněz). Zmiňují-li ovšem skvělého ducha (myšlenku), neuvažují v intencích dobra či zla, nýbrž majícího nějakou váhu. Problém však opakovaně nastává, co svět je světem, v upřednostňování snáze uchopitelné, pěti smysly postihnutelné hmotné stránky. Zatímco primární kultivace ducha (nehmotného) vede ke zkvalitnění a nárůstu hmoty, jednostranným upřednostňováním žezla (hmotného) dochází k ubíjení kříže (ducha) a sloup (rovnováha, stabilita) se nevyhnutelně kácí.¹²⁰

Jak již bylo zmíněno, jedná se o druhé vyobrazení archanděla Michaela v housecké kapli. Pozoruhodné a také vzácné je umístění obou maleb naproti sobě. Vyobrazení Michaela s drakem je v našich zemích ojedinělé. V cizím umění lze doložit postavu sv. Michaela v boji s drakem v miniaturách již od 13. století. K housecké malbě lze jen stěží najít analogii. Mohla by jí být možná postava sv. Michaela s drakem v žaltáři¹²¹ ze Schaffhausenu z první poloviny 13. Století. Případnou podobnost by bylo možno nalézt ještě v anglickém rukopisu, jehož vyobrazení anděla má společný i detail probodnutí drakova chřtánu kopím. Z českých zdrojů lze připomenout antifonář z rukopisu královny Rejčky z doby kolem roku 1320. V uvedených příkladech nalezneme Michaela v podobném předklonu, shodný je i pohyb rukou nebo motiv kopí a dračího chřtánu. Oproti ostatním vyobrazením však je postava houseckého archanděla oděna kratším jednoduchým oděvem, který v té době býval spíše atributem biřiců nebo tělesně pracujících.¹²²

4.1.4 Zvěstování, archanděl Gabriel a panna Marie

Východněji na téže jižní stěně kaple, nalevo od Michaela bojujícího s drakem, je ke spatření scéna Zvěstování, kdy Gabriel odtajňuje Marii její požehnaný stav zapříčiněný

¹²⁰ Miroslav Konopásek, kastelán hradu Houska, 3.5.2015

¹²¹ Kniha obsahující žalmy. V užším slova smyslu se tímto termínem rozumí biblická kniha žalmů, která je ve skutečnosti sbírkou samostatných žalmů nebo jejich již existujících menších sbírek. V širším slova smyslu se jako žaltář označuje jakákoli sbírka žalmů, především středověké rukopisy s žalmy, používané při liturgii hodin. Slovo žaltář může však označovat i jen jeden oddíl knihy, který obsahuje žalmy, např. zvláštní oddíl breviáře.

¹²² PEŠINA, Jaroslav a kol., s. 210.

Duchem Svatým. Stejně jako u ostatních, i zde se jedná z hlediska umělecké stránky o středoevropský unikát. Zabývat se však nyní budeme opět filosofií maleb.

A opět slovy pana kastelána: „Scéna Zvěstování je při tradičním výkladu jedním z témat, které podněcuje antagonismus mezi křesťanstvím a židy či muslimy. V textu výše mezi „požehnaným“ stavem a otěhotněním Duchem Svatým je záměrně vložena spojka „a“, i když podle ortodoxně křesťanského výkladu by byla spíše vhodná čárka. Dnes však již pokrokově ladění křesťanští kněží připustí chybičku při výkladu, prostě bez Josefa by to nešlo. Ponechme tedy zázrak zázrakem a těm, kteří v něj věřit chtějí. Otěhotnět Duchem Svatým, respektive být jím těhotný může teoreticky i muž, je-li správně pokřtěný, je-li mu správně požehnáno a Duch Svatý je pouze další z „ingrediencí“ (viz výše Slovo Boží), které mystérium křtu svatého obsahuje.“¹²³

4.1.5 Bičování Krista, Svlékání Krista

Téměř tradiční výjevy z Kalvárie, situované v horních dvou pásech jižní stěny kaple vlevo až k polygonu, mají opět náležitou uměleckou hodnotu. Akt bičování je ztvárněn dokonce ještě jednou níže, kde částečně překrývá již komentované Zvěstování. Tentokrát jde o bičování metlou. „Při všech výjevech z Kalvárie až po samotné Ukřižování musí člověku nutně vytanout na mysli, a to naprosto pragmaticky, co znamená být v nesprávný čas na nesprávném místě, hlásat slova, která (byť třeba i pravdivá – analogie například s Mistrem Janem Husem) jsou momentálně neakceptovatelná, nehodí se. Stejně tak je pochopitelný konflikt při přechodu od jedné kvality ke druhé, konflikt při střídání zanikajících a nově se rodících společensko-ekonomických řádů, kdy, přiznejme si, pro nově se rodící je mnohdy nesnadné přiznat využitelnost, byť třeba částečnou, toho minulého, zejména když to právě pomíjející, zanikající se svému nevyhnutelnému konci vzpírá.“¹²⁴

Hned v těsném sousedství pašijových scén, napravo, na porodním loži Marie jakoby podává novorozeně pravděpodobně Anně. Vedle stojící Josef si zde, podle Pešinova komentáře¹²⁵, podpírá bradu. Takto jsou popisovány podobné scény i v jiných svatostáncích. Podobné výjevy, kdy Marie ukazuje novorozeně pastýřům, jsou známy i z období baroka. Toto dílo pak znázorňuje dítě, jež zde žehná. Výjev v housecké kapli je

¹²³ Miroslav Konopásek 3.5.2015

¹²⁴ Miroslav Konopásek 3.5.2015

¹²⁵ PEŠINA, Jaroslav a kol., s. 208.

však o něčem jiném. Marie novorozeně nepodává. Vzhledem k postavení rukou by jej musela vyházovat. Ruce k němu vzpíná, nedrží jej. Od někoho jej přijímá jakoby shůry. Také u Josefa se zdá, že si rukou bradu nepodpírá, nýbrž naprosto zřetelně ukazuje kamsi vzhůru, jako by na něco upozorňoval. „Že by dar od Boha? Či spíše novorozeně s darem od Boha? To již záleží opět na interpretaci. Pro mne, upřímně, je přijatelné akceptovat, že ti, kteří se na jeho příchod těšit měli a vědět o něm měli, nevěděli a báli se (to se ale již jen vracíme k výše zmíněnému – ke konfliktu při přechodu jedné kvality v druhou). Věděli a na jeho příchod se těšili ti druzí. Se symboly světské moci, duchovní moci i podílu na božství přišli již pohanští králové.“¹²⁶

4.1.6 Ukřižování

Jedná se zcela jistě o nejfrekventovanější pašijový výjev z Kalvárie. Na Housce jej můžeme spatřit dvakrát. Poprvé, doposud neočištěný a nezrestaurovaný na severní stěně kaple je centrálním motivem v uzávěru kaple za oltářem. Dokonce zde nalezneme i krvácející ránu na pravé straně hrudi, na východní stěně i s oběma lotry¹²⁷ ukřižovanými po obou stranách kříže Ježíšova. Zatímco Ježíš je na kříži tak, jak je vyobrazován nejčastěji, tj. přibitý hřeby, oba odsouzení zloději jsou pažemi klasicky zaklesnutí.

„Při pohledu na ukřižovaného Ježíše si neodpustím: O co vše dokáží lidé v zajetí ideologie sami sebe připravit? Otevřeme-li si Nový Zákon, konkrétně Matoušovo evangelium, narazíme mimo jiné na text: „Na stolicí Mojžíšově zasedli zákoníci a farizeové. Proto číňte a zachovávejte všechno, co vám řeknou; ale podle jejich skutků nejednejte: neboť oni mluví a nečiní. Svazují těžká břemena a nakládají je lidem na ramena, ale sami se jich nechtějí dotknout ani prstem. Všechny své skutky konají tak, aby je lidé viděli: rozšiřují si modlitební řemínky a prodlužují třešně, mají rádi přední místa na hostinách a přední sedadla v synagógách, líbí se jim, když je lidé na ulicích zdraví a říkají jim Mistře...“¹²⁸ A zde je pak nasnadě otázka, kdo dnes sedí na stolicí Mojžíšově. A neodpustím si, že spíše než funkce vykupitele, mesiáše, toho kdo hříchy lidí vzal na sebe a který se jednou vrátí a zasloužilé zachrání, by bylo vhodnější prezentovat celý Ježíšův životní příběh jako ukazatel na cestu, na cestu životem samozřejmě, obdobně, jako u sv. Kryštofa. Zdá se smysluplnější nelpět na prezentaci (další antagonismus s judaismem i islámem) skvělého

¹²⁶ Miroslav Konopásek

¹²⁷ Podle Nikodémova evangelia nesli patrně jména Dismas a Gestas a byli zloději.

¹²⁸ Poznámka autora: Matouš 23, 1–7.

Ježíše jako syna Boha, nýbrž syna Božího ve smyslu „s darem od Boha“. Vždyť Konstantin na počátku čtvrtého století nechal o božství Krista přeci jen hlasovat, což těsnou většinou naneštěstí prošlo. Tři století po smrti Ježíšově si jej lidé pamatovali i bez televizi, rádií, tisku. Proč tedy „ovcím“ neukázat světlo na konci tunelu? Vyjde to laciněji, než sílící správní a silový aparát potřebný k udržení davu v pohybu a hlavně tím správným směrem. Účel světlí prostředky. A že prý má lež krátké nohy? No, v tomto případě by mohla i za modelku. Vše spíše vnímám jako zneužití pověsti skvělého člověka, což zcela jistě hříchem je.¹²⁹

4.1.7 Sybily v sedilích

Ještě před několika lety knihy uváděly¹³⁰, že v housecké kapli jsou vyobrazeny Sybily (vědmy, čarodějnice). Před několika lety restaurátor, ak. mal. Jan Živný, očistil od nánosů nečistot a plísní dvě sedilie jižního křídla. Obě byly nedotčené renezančními záseky a neporušené. Oproti tomu sousední dvě byly prokopnuty zvědavými Rudoarmejci. Jeho komentář zněl: „Já se toho až malinko bojím!“

Dnes jsou k zhlédnutí dvě naprosto zřetelné busty ženštin, jež dokonce ukazováčkem na cosi upozorňují a ukazující. Jsou tedy v akci. Sybily s výraznou bradou a extrémním nosem, který nosem může nazývat jen opravdu ohleduplný člověk. To je, bohužel, co se vyobrazení Sybil týká, vše. Ostatní sedilie, respektive jejich vnitřní využitelné plochy byly později narušeny.

Otázkou zůstává, z jakého důvodu vědmy či Sybily získaly místo na vyobrazeních v kapli spolu s anděly, archanděly a svatými. Je zjevné, že totiž tematicky nezapadají do galerie tradičních křesťanských témat. Jednou z možností je upomenutí se na ženský prvek. Jedná se o kraj Pšovany. Říčka Pšovka pod hradem skutečně pramení, přímo před hradem najdeme sochu sv. Ludmily (Pšovanky), je tedy možné, že zde lze tušit vlivy pšovanského hradiště.

¹²⁹ Miroslav Konopásek

¹³⁰ STEJSKAL, Martin. Labyrintem tajemna aneb Průvodce po magických místech Československa. 1. vyd. Praha: Paseka, 1991. Str. 147.

4.1.8 Levoruký lučištník či lučištnice

Pro vyobrazení ústředního motivu, idey, tématu neexistuje patrně vhodnější místo než to, kam lidé hledí. V housecké kapli je místem, které nezůstane bez povšimnutí, neboť je na očích přímo při vstupu, kazatelna.

Přes celou plochu kazatelny se rozprostírá freska, jež znázorňuje levorukého lučištníka, mířícího šípem na člověka. Podle záznamů u památkářů se jedná o kentaura či kentaurici. Ojedinele existují snahy vysvětlovat vyobrazení jako souboj Dobra se Zlem¹³¹. S tím však nelze souhlasit, neboť líbezný výraz střelce či střelkyně rozhodně Zlu neodpovídá. Pod tělem lučištníka lze spatřit zcela zřetelně zvířecí nohy, pravděpodobně lví, za trupem zvířecí zád' a ocas podobný býčímú či lvímú. Nelze vyloučit, že se jedná o mimikry a že nohy střelce byly zvířecím tělem pouze překryty. Od samého počátku tedy nemusely být vidět. Analogie k výjevu na kazatelně však bohužel chybí.

Freska tedy místo názvu nese ve spisech památkářů pouze číslo a popis kentaurice, Frau Mine. Zbraň jako možný symbol Slova Božího byla v této práci již zmíněna. Tento výklad je však možný pouze, pokud spočívá v ruce povoláního. Může jím být anděl, archanděl nebo světec. Střelec však jednak postrádá křídla i aureolu, jednak je levoruký. A tento detail má samozřejmě svůj význam. Vezmeme-li v úvahu fakt, že ještě donedávna byla levorukost něčím nestandardním a trestuhodným, a zohledníme-li výrazné lpění našich předků na detailu, je zřejmé, že pokud považovali pravou stranu za stranu Nejvyššího a obsazovali ji Michaelem, levá strana automaticky náleží Satanaelovi, později Satanovi.

Při bližším a podrobnějším studiu výjevu, za pomoci nasvícení a mírného navlhčení omítky (prováděl taktéž ak. mal. Jan Živný), vystupuje na poměrně krátký čas do zaschnutí z pozadí cosi, co připomíná Noemovu archu. Přesnější výpověď však při současném stavu a za přispění využitelných technologií není možné z fresky získat. Ohledně výkladu je tedy možné klást si otázku, zdali se nejedná pouze o zoomorfni stvoření, nikoliv hrůzné, jež šípem hrozí člověku. Na straně druhé je však možno zohlednit i Zjevení sv. Jana: „I vyšel dým z té studnice jako z peci veliké. I zatmělo se slunce i povětří od dýmu té studnice. A z toho dýmu vyšly kobylky na zemi, jímž dána jest moc, jakouž mají štírové zemští. Ale

¹³¹ PEŠINA, Jaroslav a kol., s. 210.

řečeno jim, aby neškodily trávě zemské, ani čemu zelenému, ani kterémukoliv stromoví, než toliko lidem, kteříž nemají znamení Božího na čelích svých¹³²

A právě v tomto kontextu se nabízí možnost připomenout pověst o bráně do Pekel, jež má být zazátkována samotnou kaplí, která má sloužit jako těžítko. A opět by se hodilo připomenout restaurátorova slova při objevení Sybil: „Já se toho až malinko bojím.“

4.1.9 Svatí na stěnách severního a jižního křídla kaple

Přesnější identifikace světců po obou stranách blíže k uzávěru kaple bude pravděpodobně předmětem pozdějších studií. Věrohodné materiály a podklady nejsou zatím dostupné. S jistotou zde nelze identifikovat ani světce, jejichž atributy jsou znatelné, a to pro jejich častou vzájemnost. Určit je možno jen sv. Bartoloměje, který nese svou kůži na prutu přes rameno (pro následování Kristova učení, byl stažen z kůže a ukřižován hlavou dolů). Apoštol s atributem kříže by snad mohl být Ondřej, avšak stejně jako kříž, také kniha, obušek a kyj jsou atributy společnými častými.¹³³

Restaurátorské práce zatím dále nepostoupily. S ohledem na reálně dostupné finance však můžeme doufat v další žádoucí objasnění. Například západní křídlo kaple, alespoň v jeho střední výšce, ještě mnohé jistě skrývá.

¹³² Zjevení Janovo, kapitola 9.

¹³³ SCHAUBER, Vera. Rok se svatými. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994

5. Tajuplný hrad Houska

Jak již bylo zmíněno, než byl hrad Houska postaven, rozprostíralo se v témže místě dřevěné hradiště, které nechal vybudovat kníže Slavibor pro svého syna Houseka (též Husca, Hausek). Podle něj byl poté hrad pojmenován: „L. 878. Slavibor Bšovský, jinák Mělnický, kterémuž proto, že byl z rodu Hrabova, někteří Hrabě a jiní Hrabovec říkali, maje syna krásného vzrostu a mužné postavy, velmi jej miloval, jemuž bylo jméno Hausek. Protož rozkázal na jedné vysoké skále hrad pevný postaviti a od jména syna svého kázal jej Hausek (neb Hauskov) jmenovati. A když byl dokonán, nalezena jest nedaleko od toho hradu díra jedna u veliké skále, v kteréžto díře množství rozličných duchuov obývalo, kteříž pomalu více a více lidem tu obývajícím překážku činili a někdy v rozličných hovad tvářnosti proměňující se, lidem po cestách chodícím se ukazovati tak hrozně, že tudy lidé nesměli choditi, tak že pro rozličné lidem od týchž duchuov překážky a přístrachy ten hrad byl pustý zuostaven.“¹³⁴

Co vedlo Václava Hájka z Libočan k výše uvedenému tvrzení, se dnes můžeme jen dohadovat. Je však třeba mít na paměti, že příběhy v kronikách nelze ve většině případů považovat za výpověď o době, ve které se příběh odehrává, ale o době vzniku tohoto příběhu. Můžeme se tedy domnívat, že vzhledem ke konverzi Hájka z Libočan roku 1521 ke katolictví, a vzhledem k tomu, že Kroniku českou psal na objednávku české katolické šlechty, mohla být tato pověst nástrojem, jak odvést místní obyvatelstvo od pohanského obětiště či místa pohanských obřadů.

¹³⁴ HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. Kronika česká I. 644–904, str. 325–326.

Hájková "Kronika česká", na níž pracoval několik let, zahrnuje české dějiny od příchodu Čechů do země (podle Hájka roku 644) do korunovace Ferdinanda I. roku 1526. Je to rozsáhlé a živé kronikářské vyprávění, napsané poutavým slohem, co do obsahu však ne příliš spolehlivé. Hájek například všechny události opatřuje přesnými letopočty, které si patrně vymyslel. Jeho kronika však sloužila jako hlavní pramen dalším kronikářům a dějepiscům (Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle, Jan František Beckovský aj.), hájil ji výmluvně Daniel Adam z Veleslavína a její německý překlad vyšel třikrát v letech 1596, 1697 a 1718. Latinský překlad měl konečně vyjít roku 1761, jeho vydavatel Gelasius Dobner však vydal pouze první část a Hájka podrobil ostré kritice. Dobnerovo odmítnutí potvrdil i Josef Dobrovský a František Palacký. Roku 1906 se však Hájka v Gollově sborníku zastal Josef Vítězslav Šimák, a k jeho velmi vysokému hodnocení se přidal i Václav Flajšhans, který Kroniku nově vydal. Podle Flajšhanse byl Hájek člověk své doby s chatrným vzděláním. Opatřil si neuvěřitelné množství pramenů, které však nedokázal kriticky zpracovat. Již Palacký ho v tomto směru srovnával s Dalimilem, nicméně srovnání se soudobou kronikou Kuthenovou vyznívá pro Hájka velmi příznivě.

Po více než třech stoletích navazuje na Hájka z Libočan českolipský profesor Ernst Wenzel povídkou Princ Marcipán z roku 1870. Děj povídky se odehrává v 17. století. Hlavní postavou je zde chlapec, syn perníkáře z České Lípy, Krištof Štrobach, který ve střelecké soutěži vyhraje titul krále střelců a do života si odnáší přezdívku Princ Marcipán. Jako voják se seznámí s Ryšavcem – uprchlým odsouzcem na smrt, kterému pomůže v nouzi. Uprchlík mu na oplátku prozradí, kde na Housce ukryl před lety poklad. Společně s dalšími se vydávají na tzv. čertovu jámu. Jedná se o místo nedaleko hradu, kde údajně pravidelně straší a kde se podle dávných pověstí nalézá vchod do pekla. Plni obav ještě vyslechnou příběh o vězni, který se za slib propuštění uvolil nechat se do jámy spustit. Když klesl až na dno, začal vězeň, ať ho vytáhnou a raději setnou, než by ještě chvíli pobýval uvnitř oné jámy. Místní se pak neúspěšně pokoušeli otvor zasypat, avšak ten se bořil stále hlouběji. V závěru povídky zaznívá obava, že zmíněný Ryšavec skupinu pouze láká do léčky a sám je společen s temnými silami.¹³⁵

Na Wenzela na konci 19. století poznámkou navázal August Sedláček v souvislosti barokním kostelíkem, postaveným nedaleko Housky okolo roku 1612. Sedláček vycházel z Hájkovy pověsti o prohlubni u hradu a z Wenzelova příběhu, dnes už samostatné pověsti o odsouzcenci, který však posunul v čase. Doslova uvádí: „I stalo se, že seděl tehda člověk ve vězení a slíbeno mu odpuštění, jestli se po provaze do té díry spustí a ji ohledá. Když ho však spustili, křičel, aby mu raději hlavu srazili. Když ho vytáhli, vypravoval, že mu z velikého smradu, křiku a vřesku tak bylo zle, že nic neviděl. Tedy lidé jinak nemyslili, než že to je vchod do pekla.“¹³⁶

Lidé se pak snažili díru zasypat. Ač se zprvu zdála bezedná, nakonec se jim to podařilo a na tomto místě postavili kostelík, který byl roku 1830 zbořen.

V současné literatuře je hrad Houska často nazýván také Branou do Pekel, Dírou do Pekel či Branou do jiných světů. Pověstí, legend a báchorek se traduje mnoho.

„Když hrad pevný byl dokonán, nalezena jest nedaleko díra jedna ve skále, v kteréžto množství rozličných duchův obývalo, kteříž pomalu více a více lidem po cestách chodícím se ukazovali tak hrozně, že tudy lidé nesměli choditi, takže pro rozličné lidem od týchž duchův překážky a přístrachy hrad byl pustý zůstaven. I strašilo se předlouho. Tehdy měli

¹³⁵ WENZEL, Ernst. Princ Marcipán. In MALÝ, Jakub. Nový Pražský Kalendář pro město i venkov na obyčejný, 365 dní mající rok po Kristově narození 1870.: Spolu i kniha zábavná a poučná. Praha: Tiskem a nákladem Synů Bohumila Haase, na Starém městě, v bývalém klášteře sv. Anny, 1870.

¹³⁶ SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze království českého: Díl desátý – Boleslavsko. Třetí vyd. Praha: Argo, 1895, s. 251–252.

na Housce ve vězení individuum jakés – žháře, zloděje a vraha pověstného. Tomu slíbili, že při životě ho zachovají, dá-li se po provaze do díry spustiti, aby prozkoumal, co v ní vlastně je. Ničema přivolil. Jakmile však hlouběji v díře se octnul, volal úpěnlivě a pro Boha prosil, aby ho jen znovu na světlo Boží vytáhli, že raději ihned zemře smrtí jakoukoliv, než by o minutu déle pobyl v místě hrůzy takové. Když ho vytáhli nahoru, jekal zuby úzkostí a třásl se jak osika. Vypravoval jaký příšerný a srdcervoucí křik a sténání slyšel v hloubi pod sebou. Neviděl ničeho, neboť tma byla neproniknutelná a zápach nesnesitelný a omamující. Nikdo nepochyboval více, že v těchto místech vchod k samotné bráně pekel vede. Poté sta a sta for rumu a kamení všelikého bez ustání vozili a v místa strašná ve dne v noci sypali. Leč příšerná prohlubeň pohlcovala vše jako mrvu. A když zdálo se již, že propast smrdutá naplněna je, propadlo se vše znovu s pekelným rámusem v bezednou sluj. Teprve až po svrchovaném úsilí podařilo se díru ucpati. Na skalním ostrohu tom pne se dnes hrad Houska, vyčnívaje jako mohutný maják vprostřed nesmírného moře lesů kolko do dále rozložených.“ Vypráví pan kastelán, inspirován taktéž Hájkovu kronikou, při prohlídce užaslým návštěvníkům.

Říká se, že právě hradní kaple má být jakýmsi „těžítkem“ nad onou puklinou ve skále.

5.1 Zkoumání historického podzemí

V roce 2002 zajistila společnost CMA důkladné prozkoumání hradu¹³⁷. Došlo ke kompletnímu zevrubnému projití, k detailnějšímu zkoumání pak vylo vytipováno pouze několik míst. Pátrání však bylo značně znesnadněno četnými přestavbami hradu. Nutno podotknout, že podzemní prostor hradu byl svého druhu prvním v novodobé historii. Stavebně-historický průzkum se uskutečnil v roce 1985. Neřešil však problematiku podzemí do detailů.

V bezprostřední blízkosti hradní kaple se nacházejí dvě souběžná schodiště do sklepů. Obě jsou tesána v pískovcové skále a vedou do malých sklípků. První z nich, soudě dle zčernalých a zvětralých stěn, patří pravděpodobně k nejstarším na hradě. Mohl sloužit k uchování masa a mléka, avšak zdá se, že jeho kapacita nemohla pro celý hrad postačovat. Původně mohl být dokonce tvořen dvěma menšími souběžnými tunelovými chodbičkami, které byly později propojeny v jeden větší prostor. Nad schodištěm je dnes

¹³⁷ Společnost pro výzkum historického podzemí založená po roce 1989.

ve stěně patrný zazděný rám dveří. Ty mohly vést do hradní kuchyně, i když je dělí více než dva metry silné stěny. Tato zjevně skrývá další prostor, z něhož ústí ven z hradu odpadový otvor, viditelný z podhradí.

Druhý sklípek se jeví zachovalejší. S největší pravděpodobností byl v pozdějších dobách přetesáván. Traduje se, že sloužil jako zásobárna vody, jelikož hrad nikdy ve své historii neměl studnu. Po vodě však na jeho stěnách nejsou žádné stopy. V rohu sklepa je dokonce možno nalézt puklinu ve skále, kterou by se voda ztrácela. Ve stropě lze spatřit starou okrouhlou šachtu vedoucí až na nádvoří, kterou dnes překrývá betonová dlažba. Mohlo by se jednat o onu původní cisternu, jež byla později zničena sklepem. Taková by musela být značně hluboká a musela by nutně zasahovat pod podlahu současného sklepa. Tato podlaha se zdá tvořená pískovcem, je to však jen zdání. Část podlahy přímo pod schodištěm překrývá tvrdá pískovcová malta, která skálu velmi věrně imituje. Pod maltou je možno nalézt dutinu zaplněnou dávným zásypem. Lze v něm nalézt staré střepy, úlomky cihel i rozbité dlaždice, původně zakrývající podlahu hradní kaple. V zásypu se dokonce objevil náznak dalšího pokračování schodiště.

Předpokládá se tedy, že v tomto sklepech mohl být v pozdějších dobách skladován led. Otázkou však nadále zůstává, kde se na Housce nacházela zásobárna vody. Podle „proutkařů“ by mohla být umístěna v opačném rohu nádvoří nedaleko vchodu do třetího sklepa.

Třetí sklep přesně odpovídá veškerým očekáváním. Hrad byl vystavěn na vysoké nepravidelné členité skále, bylo by tedy zbytečně namáhavé tesat skalní sklepy, když zde byla možnost využít přirozené skalní dutiny, ty zastřešit a nad nimi vystavit hrad. Podlaha a část stěn sklepa je vytesána do skály, vyšší partie jsou vyzděny. Široké pukliny jsou zaplněny prastarým kamenným zdivem.

V místě, kde se původní skála svažovala, klesá i pokračování sklepa. Po několika dřevěných schodech se lze dostat do níže položené místnosti, kde jsou na skále jasně patrné stopy zvětrávání a dešťové činnosti. Další široká puklina vede dál pod východní křídlo hradu, kde je vyzděna novější cihlovou výplní. Nabízí se tedy otázka, zda se právě zde nejedná o dávnou chodbu popisovanou v historické literatuře: „Houska hrad ač jest stavení neveliké, přece jen v ně, pro znamenitou jeho výšku dostatek místností; neboť

obsahuje 34 světnic, komor a sklepů ... Vypravuje se také o staré chodbě, která vycházela z jednoho sklepa v přízemí a teprve v roce 1823 zazděna byla.¹³⁸

Pokud se z podzemních prostor přesuneme do Rytířského sálu, nalezneme stopy zazděných dveří. Rytířský sál byl v renesanci přepatrován a původní dveře by tak ústily v sále vysoko nad zemí. Odborníci se tedy domnívají, že za dveřmi by měl být velký, dnes nepřístupný prostor.

Došlo i k probádání hradní kaple. Podle pověsti by zde měl být vstup do pekla. Odborníci se tedy zaměřili na podlahu pokrytou novodobou dlažbou. Laserový paprskem odhalili u stěny kaple jistou propadlinu, v níž se spáry mezi dlaždicemi zvětšují, a dlažba se celkově sesedá a praská, dokonce vypadá, že by mohla skrývat jakýsi dutý prostor. Přes veškeré přestavby a úpravy, k nimž zde v průběhu staletí došlo, se kaple stále „propadá do hlubin“. Existuje možnost, že zde kdysi opravdu byla puklina či prasklina ve skále, jež vedla až do podloží hradu a již se nedařilo zasypat. To je pochopitelné, protože materiál si sesedal a zdola mohl být vyplavován spodní vodou.

Zcela jistě existuje i vysvětlení duchů potloukajících se po okolí a škodících lidem, jak psal Václav Hájek z Libočan. Z hlubokých puklin mohly vycházet různé plyny. Polemizovalo se mimo jiné o působení radonu, což by také mohlo mít své opodstatnění. V osmdesátých letech minulého století zde Spolana Neratovice nechala vyhloubit vrt pro projekt nočních lázní. Na vodu tenkrát narazili až v hloubce přes 270 metrů. Voda však byla tak radioaktivní, že vrt museli zasypat.¹³⁹

5.2 Housecké legendy

Jednou z mnoha dalších oblíbených legend, které se váží k hradu Houska, je mimo jiné pověst o Orontovi.

Oront byl velitelem švédských vojsk, která se v kraji usídlila po skončení třicetileté války a která odmítala dobrovolně opustit pohostinné panství, neboť se jim tam nadmíru dařilo. Švédové loupili a drancovali, a to zejména na Mělnicku. Rozhodli se proto na Orontovu hlavu vypsát odměnu 100 tolarů.

¹³⁸ Citace ze spisu Bernauova podle A. Sedláčka, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl X., Praha 1897.

¹³⁹ LAHODA, Ladislav. *Tajnostmi podzemí*. Praha: Lubor Kasal nakladatelství, 2004.

V té době žil ve vsi Stránka myslivec Jiranda. Povídko se o něm, že byl 13 čtvrtk loketních vysoký. A byl to Jiranda, který zašel za myslivcem z víscky Olešno, za Jindřichem Mazancem, aby jej přesvědčil ke společné vzpouře proti loupežníkům. Mazanec byl zprvu zdrženlivý, bál se a snažil se Jirandu přesvědčit, že zabít loupežníka s takovou mocí nebude jednoduché. Jiranda měl již ale vše předem naplánováno. Společně tedy zašli za kovářem do Střezivojovic, který jim v tu správnou dobu, o půlnoci, když byl měsíc v novu, ulil čarovnou kulku. Oba myslivci se pak vydali do hospody vyzkoušet, kdo je lepším střelcem a kdo tedy získá právo Oronta zastřelit. O půlnoci postavili ven hořící svíčku a ten, kdo by se třikrát trefil, měl získat ono privilegium. Vyhrál Mazanec. Vypravili se tedy společně na Housku. Usadili se v kovárně nedaleko hradu. Měli s sebou několik lidí, které skryli v lese pod hradem, hřeby z bran, provazy a každý tři ručnice. Hřeby měli s sebou proto, aby je mohli zarazit do zdi a vylézt po nich. Když se pak Mazanec dostal až nahoru, vyndal ze střechy šindel, aby mohl prostrčit ručnici. Poté vylezl Jiranda na skálu před hradem a volal na loupežníka, aby ho vylákal ven. Ve chvíli, kdy se to podařilo, Mazanec vystřelil a trefil Oronta přímo do hlavy. Oront si již nestačil nechat přinést svou černou slepici¹⁴⁰ a na místě zemřel. Jiranda pak vypálil ze všech třech ručnic, aby si ti v hradu mysleli, že je kolem dost lidí a zároveň přivolal i lidi z lesa. Brzy se dobrá zpráva roznesla po celém okolí a ve Stráneckém pivovaře se sešlo tolik lidí, že sládek nestačil čepovati. Mazanec a Jiranda si pak vyzvedli na Mělníce slibovaných 100 tolarů. Když Mazanec přišel domů do Olešna, vrazil hřebík do zdi, ručnici, kterou střelil loupežníka, pověsil a zařekl se, že z ní již nikdy nevystřelí. Jeho potomci ji pak měli na památku a také jeden z tolarů si velmi dlouho uchovali. Nakonec se ale ztratil, neboť peníze jsou kulaté a nerady se drží lidí.

V našem století byl z toho potomstva ještě kovář na Housce, a dokonce i dnes jména Jiranda a Mazanec nejsou zdejšímu lidu zcela neznámá a přetrvávají v povědomí.¹⁴¹

Pověst o Orontovi není typickou pověstí. Švédská posádka na Housce prokazatelně pobývala. Švédové se samozřejmě museli o přežití postarat sami, a jelikož dobrovolně jim nikdo nic neposkytl, nezbývalo než loupit a drancovat. Proto se stali nepohodlnými. Je možné, že křesťanství v té době v severních zemích ještě pevně nezakotvilo, což lze

¹⁴⁰ Traduje se, že Oront se věnoval černé magii, a pokud měl v blízkosti svou černou slepici, byl nesmrtelný.

¹⁴¹ KONOPÁSEK, Miroslav. Kastelán o Housce. Nymburk: VEGA-L, 2008, s. 15–16.

vyvodit z dodržování některých tradic či rituálů „předkřesťanských“. To by mohlo být důvodem, proč se o veliteli Švédů vypráví jako o čarodějovi, černokněžníkovi atd., jenž na Housce skrze svou černou slepici usiloval o nesmrtelnost. Pravdu již dnes asi neobjevíme. Avšak o myslivcích Jirandovi a Mazancovi, kteří nakonec na Oronta vyžráli, se nejen dodnes mluví, ale v nedalekém Olešně, odkud Mazanec pocházel, je jeho jméno doposud frekventováno.

Za pozornost jistě stojí na Housce tradovaná bytost, jež údajně střeží vchod do „Pekla“. Strážcem má být postava v černé kápi a plášti až na zem, navíc bez tváře. Nacházíme se nad Peklem či Podsvětím, zbývá ještě umístit na loďku „hlídače“, do ruky mu dát bidlo, a neubráníme se nápadné podobnosti s převozníkem Cháronem. To, že je církvemi líčen jako mnich, může být podružné.

Pro zajímavost by mohla být zmíněna příhoda pana kastelána, jenž vypráví, že při jedné z „outdoorových“ akcí na hradě pobíhal komparsista oděný v podobném hábitu v mlze po vedlejší louce, a ve snaze nalézt místo se silnějším signálem pro mobilní telefon, upoutal pozornost chalupářů. Ti se lekli a nikdy si již skutečnost nenechali vysvětlit. Měli důkaz. Viděli Černého muže z Housky na vlastní oči.

5.3 K. H. Mácha na Housce

Karel Hynek Mácha miloval cestování po Čechách. Jak se zdá, i hrad Houska mu učaroval svou polohou na nádherné vysoké pískovcové skále, jež na třech stranách spadala kolmo do údolí. Housku navštívil pravděpodobně dvakrát. Poprvé v srpnu roku 1832 s přítelem Eduardem Hindlem ku příležitosti plánovaného výletu na Bezděz a Kokořín, a podruhé pravděpodobně se stejným doprovodem o rok později.

Básník své zážitky z cest poctivě zaznamenával četnými zápisy: „2. srpna 1832. Nevyspalí kráčeli jsme nadmíru krásným oudolím k Housce. Pískovcové skaliska sem tam jedlemi, smrky a jiným jehličím porostlé skály nám po pravé ruce, po levé vzhůru do kopce černé lesy, prostředkem hučel jarý potok sem tam vesnička. V oudolí tom již od Kokořína panuje německá řeč, než sem tam ještě slyšeti jazyk český, jak by se vzpouzela vytisknutí z tak krásného dolu. Tak jsme šli vzhůru proti potoku, až kdesi hluboko skalinou promlel průchod; tam jsme, obrátivše se okolo rohu vpravo, v nové, předešlému zcela podobné,

vešli oudolí. Brzy však nás vlevo vzhůru vesnicí vedla příkrá stezka na Housku. Tak jsme lezli asi ¼ hodiny. Ještě vysoko nad námi ležela Houska; vlevo, daleko za horami a lesy, ležela silnice litoměřická, ves Liběšice a nad ní vrch Klč; jak se zdálo, as tři míle vzdálí.¹⁴² Na tomto místě, tedy výstupem na Housku, bohužel zápis končí.

Ač pověsti o čertovských zjeveních a v díře navždy ztracených obětech na Housece dnes postrádají na důvěryhodnosti, příhoda romantického básníka Karla Hynka Máchy, kterou v roce 1836 sepsal v dopise svému příteli Eduardovi, nesla po určitý čas skutečně znak záhady. Na Housece měl Mácha přenocovat při svých toulkách po cestě ze Žebráku. Popisuje, že se po vstupu do pekelné brány v mžiku přenesl do Prahy do roku 2006. A to, co viděl, skutečně přirovnává k pecku. Nutno hned začátkem říci, že autorem dopisu není Karel Hynek, jak přiznala sama autorka paní PhDr. Františka Vrbenská¹⁴³. Onen dopis je níže uveden v původním znění, neboť celou atmosféru houseckého příběhu velmi působivě dokresluje:

„Milý Eduarde, všechno se mi drolí pod rukama, v co doufám, zavadne, zas netušená naděje se zrodí. Starosti mám, s holkou svou, Lori, s dítětem svým, nechte si vyprávět, až se zas uvidíme. Vzpomínáte na můj dopis z června — zkoušky jsem složil a, Eduarde, jak by mi život v jeden díl končil, jak by mě zadržovali do kamení. Strobach mi předhazuje, že jsem bledý a zasmušilý. Ponoukl mne k cestě na Tejšov, dvakrát přemlouvav nemusil, vejlet jsem podniknul co balsám na své chmurné rány. Rieger mladý šel s námi a Trojan — má dobré básně, budu-li kdy já ty své čist co vydané! Večer v Tejšově holky na nás braly. Hostinský nechtěl dáti večere, i řekl jsem mu, že jsem policejní komisař — ten hnedky lítal! Rieger pak politizoval, troupl, Trojan mluvil, že má v Litoměřicích příbuzného Durase notářem a justiciářem, že by potřeboval amanuensise — a já chci z Prahy! Rozloučili jsme se na Žebrácku, já ruče upaloval k Litoměřicům, abych sobě místo pojistil. Nazítří na silnici litoměřické před Bohušovicemi mne přepadla nevýslovná touha — když se dám vpravo, přes lesy a hory, za pár mílí doputuju k Housece a Bezdězu — kdo ví, kdy je zas zhlídnu! Došel jsem na Housku s druhé hodiny po půlnoci. Císařský háv nebes, lesy šuměly nočním vánkem, jasno všude, lampy nepotřebí — v duši horší temnota. Jeť prý na hradě jáma, sluje jakási vede do pekla. Jedni praví, že ji sám ďábel vykopal, jiní, že alchymisti

¹⁴² Spisy Karla Hynka Máchy III. Literární zápisníky, deníky, dopisy, Praha 1972. In: MRÁZ, Bohumír. Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené. Praha: Panorama, 1988, s. 34–35.

¹⁴³ MAŘAS Tomáš. Českolipský deník.cz 27. 11. 2010

prorazili. Jda po nádvoří, v hlubokých stínech zahlédl jsem temnější — otvor v podzemí. Do té pekelné jámy spustili kdys zločince — Eduarde, mně té chvíle bylo zoufaleji, než dávnému odsouzenci — táhlo mě to v neznámé hlubiny stezkou neznámou! Pro tu chvíli zažehl jsem borovou soušku, a Eduarde, já se toho odvážil — vlez jsem do té díry. Chvíli sestupuju — podobné chodby bývaly na Dobyčím trhu, co klučik jsem jimi prolézal — závanem z hlubiny louč zhasla. Kolem děsivá nicota, noha se třásla na výstupcích kamení, chraštění kostlivců, světlo modravé, co odraz na hladině, v něm stíny jak strašidla... Když jsem k sobě přišel — Eduarde — já byl v pekle — nebo v zimničných snách ... Mraky bledé, slunce nevidno, nebe povlečené obrovitou sítí pavoučí. Povětří sytila síra, prach a čoud, štípal v plicích, že jsem stěží dýchal. Pomíšený hluk se rozléhal, dunění a polotlumené ryčení — lkala zem z roztaveného kamene. V útesech pískovcových vyhlodaná doupata plála nadpřirozeným jasem, žlutým bílým, sinavým. Kostliví netvoří se vypínali nad vrcholky bradel, porostlých sežehlými křovinami — ratolestí nevidět. Bytosti lidské, s lícemi změněnými, začasťe nevidomé, namnoze šaškovskou veteší oděné, chvátaly v zástupech co vichřicí hnány rmutným labyrintem. Štvaly je Dantovy d'ábelské, chechtající se měchy s očima ohnivýma — vsávaly a polykaly ty nešťastníky. Eduarde, já myslel, že zšílím — ouzkost a smutek mě pojaly ze strašlivé končiny. Pekelných nástrojů jsem se nebál, po chvíli jsem přivyknul, dalo se jim utýct — zatracenců jsem želel, že se v hořkém chvatu míjejí, na sebe nepromluví, bez pousmání, bez pozdravu. Talácel jsem se valícím davem, nikdo si mě nevšiml, nikdo na mě nepohlédl, až dívčina jakási v šedé elfí říze, zářivá co anjel, ve zlatých vlasech černou čelenku, obepínající tvář — pousmála se na mne. Přistoupil jsem k ní, v zoufání svém pravím: «Jsem v pekle. » Zavrtěla hlavou, já se leknul, že mi nerozumí. Tu sňala z hlavy tenkou pásku, já se opakoval, smála se, řkouc po česku zpěvavým hlasem, leč rychle a podivným přizvučením: «To si myslí mnohý... Po světě je hůř. » Sáhla na skříňku, co u boku nesla, odklopila víko — já uzřel živý obraz, Eduarde, ty vidiny se měnily a přelévaly, na nich skutečné peklo horoucí. Člověk nemůže popsat, co vidiny ve skříňce ukazovaly. Všechny mé noční přístrachy se otevřely, všechny temnoty, plameny, propasti, lidi co larvy — kéž bych oči mohl otevřít mimo vidění své! Rakev temnoty a červů, bolest', hrůznost' jsem nejdrtivější děsivější otevřeného hrobu... Hrůza... Eduarde, kéž bych směl zapomenout! «Jestli toto není peklo, kde tedy jsem? » Táži se vyjeven — člověk je slabé zvíře. «V Praze, předci, » odvětila sličná Dídó. Mně se zatmělo před očima. Vzpomněl jsem na legendy, kdy člověk opustiv domov, vrací se po

řadě roků. «Který letopočet? » vyhrkl jsem. «Dva tisíce šest, » pronesla. Zakroužila prstem po čele — zmizela mi. Já jí nevěřil, Eduarde — budoucnost' nemohla být hrozivější mých nočních můr! Bloudil jsem — mezi domy, útesy, tak vidím v povzdálí utěšené villy, zeleň, bílé zídky... Utíkal jsem k nim, zas nebylo viděti živáčka, jen psi štěkali za vysokými ohradami. Najednou zhlídnou kovový plot, kolem trocha křoví, uvnitř jáma, zpustlé rozvaliny — smetí kolem...! Já to místo poznal, Eduarde — poznal jsem ho! Kdybych paměť ztratil, stála tam cedule, na ní ouředním hranatým písmem, špatným českým jazykem sepsané, co za místo se zde nachází... Já to místo předce znával, kolem lesy hluboké a stinné. Sedával jsem tu, slýchal hlahol rohů, třeskot mečů, zvonění pohárů v bujné pitce! Ty ruiny ponuré — toť byvší Hrádek krále Václava! Tma mě zachvátila — víc nevím. Zbudil jsem se na Housce, promočený rosou. Zlý, divný sen — hrozné tušení. Pište mi, Eduarde — piště, co nejdříveji!“ Karel Hynek Praha, 10. srpna 1836¹⁴⁴

5.4 Nevysvětlitelné nekončí

V prostoroze vzniklé renezančním přepatrováním (jižní strana východního křídla) přibližně 20 cm nad prkennou podlahou prvního patra, původně tedy pod gotickou klenbou, je po odstranění novější omítkové vrstvy, na ploše přibližně 60 x 70 cm, zrestaurovaný fragment malby věrně připomínající cosi daleko staršího, než gotického. Bylo by možné jej přirovnat k triádě či něčemu podobnému. Pakliže zohledníme názor restaurátora akademika, tedy že tato malba je rozhodně starší než fresky v kapli¹⁴⁵, jednoznačná odpověď jistě není nasnadě. Podle všeho má freska své pokračování, jež by zasluhovalo, aby bylo z omítky odstraněno více.

Ačkoliv jsou v naší zemi stovky hradů, není možno nalézt další dva, které by byly pověstmi připoutány k sobě tak těsně jako Houska s Bezdězem. Podzemní chodba mezi oběma hrady (prý se jí nechá jet i kočárem), tvořila kdysi dávno kožený most mezi oběma kastely, poté sloužila jako drát k předávání zpráv. Říká se, že co se poví na jednom místě na Housce, o tom se ví, to je slyšet na druhém místě na Bezdězu a platí i opačně. Echo, vzhledem k okolním dolům a vrším, tu funguje opravdu perfektně.

¹⁴⁴ MYSLIVEČEK, Milan; KOUBOVÁ, Ludmila; VRBENSKÁ, Františka. Čas hradů v Čechách 3. Vyd. 1. Praha: Horizont, 1996, s. 80–81.

¹⁴⁵ ŽIVNÝ, Jan. Restaurátorská zpráva 2007.

Vzhledem k tomu, že hrad byl vystaven na území pro výstavbu hradu atypickém (absence osídleného území, obchodní cesty i hranice), nebylo co vně ochraňovat a od koho inkasovat za prokázané služby. Je tedy logické, že hrad byl vystavěn proto, aby se odsud „cosi“ nedostalo ven do okolního světa. Při posledním pobytu na Housce v rámci tradiční akce Konference SFINGA pod záštitou FFC¹⁴⁶ (hradologové, záhadologové, UFOlogové, jeskyňáři atd.) se radioamatérům podařilo uskutečnit částečné spojení pomocí antény, umístěné kolem celého hradu a vysoko nad ním, mimo jiné až s Jižní Amerikou. Zdar byl poloviční, neboť účastníci konference slyšeli Jihoameričany, Jihoameričané však neslyšeli nic.

V roce 2003, za naší přítomnosti a se souhlasem majitelů hradu, byly na Housce po dohodě s Vysokou školou chemicko-technologickou dlouhodobě umístěné receptory signalizující případnou přítomnost metanu, etanu, oxidu uhličitého, radonu a radioaktivity. Jednak z důvodu různých svědectví návštěvníků hradu, kteří zde měli problémy zdravotního rázu a jednak z důvodu pověstí o „nelidech“, kteří vystupovali z pekelné díry. Objevovaly se dokonce názory o možné mutaci lidí. Výsledky nic neprokázaly. Pouze teplota kolísala o přibližně 2 stupně. V silně zamořené radioaktivní studni vyhloubené Spolanou bylo pak naměřeno celých 500 bq¹⁴⁷, na české poměry tedy nijak výrazný nález. Pravdu tak mohou mít zdejší obyvatelé, podle nichž se o odchod Spolany nejvíce zasloužil herec Větrovec, který měl pod hradem chalupu a rozbor vody „zařídil u rozumných soudruhů“, neboť se mu aktivity chemické fabriky v blízkosti jeho rekreačního stavení nezamlouvaly.

Dlouho si lidé na Housce lámali hlavu s některými historickými texty a spojitostmi, které posléze měly překvapivě jednoduché rozuzlení. Od nepaměti se vždy housecká „vrchnost“ starala o kostel sv. Jakuba v nedalekém Bořejově. Šlo o jakousi patronaci. Odtajnění textu „... tak jako za pradávna o druhém prosebném dni chodí procesí z Bořejova ke kostelíku

¹⁴⁶ Fantastic facts club je spolek pro podporu výzkumu a objasňování hraničních jevů a dalších záhad s cílem šíření nových poznatků a informací i mezi širokou veřejnost, a pro podporu setkávání zájemců o tuto problematiku, a spolupráce s obdobně zaměřenými badateli a spolky. Těžištěm programu a aktivit FFC je zejména aktivní objasňování principů, vzniku a působení hraničních jevů a záhad všeho druhu, získávání informací o záhadách a jejich analýza a zpracování, respektive publikace výsledků v širším slova smyslu. Součástí činnosti je pořádání konferencí, setkání a exkurzí zájemců o danou problematiku. Hlavní náplní FFC je dnes, kromě pořádání každoroční valné hromady s přednáškami a konference SFINGA, organizace setkání, exkurzí a expedic za záhadami a udržování kontaktu a podpora podobně zaměřených spolků a jednotlivců nejen v České republice. FFC vznikl v roce 1997 z iniciativy několika záhadologů souběžně se vznikem časopisu Fantastická fakta. Postupem času se plně osamostatnil, i když přátelské vztahy k lidem okolo časopisu Fantastická fakta přetrvávaly po celou dobu jeho existence.

¹⁴⁷ Becquerel = jednotka aktivity (charakterizuje množství radioaktivní látky).

na Housku“ může být příkladem za ostatní. České i německé církevní kalendáře nezmiňují, co původně znamenalo „pradávné“ či „prosebný den“. Až po usilovném pátrání skrze Karlovu univerzitu se dospělo k tradicím skutečně pradávným. To, že tzv. prosebný den v křesťanském pojetí znamenal průvod „od křížku ke křížku“ u obdělávaných polí a modlitbu, prosbu za úrodu, bylo zjevné. Ale co znamenal „prosebný den“ za tzv. pradávna, nebylo zřejmé. Zmiňovány jsou dva, avšak neznamená to, že jich nebylo více. Studium, jež zahrnovalo dokonce zvyklosti antického Řecka, bylo nakonec zjištěno, byly opravdu pouze dva. První dataci odpovídá svátek sv. Marka, patrona nenadálých úmrtí, druhý pak, řečeno jazykem místních „bořejovsko-housteckých“, pohyblivému svátku, vždy čtyřicátý den po Velikonocích, kdy kultury skutečně pradávné nikoli o úrodu prosily, ale za úrodu prováděly své obřady. Takový obřad, kdy kníže „zaléhá“ kněžku úrody nad obřadně provedenou brázdou, které svěřili zrna (zahrnutí zrna zeminou odpovídá „svěření zrna chaosu“ neb každému stvoření předchází chaos) je buď pro křesťanskou tradici nevhodný, tedy se jako svátek zruší, anebo je pojat jako prosebný den. Dokonce bylo-li brázd více, mohl se kníže (jakož i kněžka úrody) nechat vystřídat někým z družiny. Tento rituál tedy mohl být dalším z důvodů, proč kolem Housky „vyrobit“ Peklo. Tedy podsunout případným kolemjdoucím – raději se tomu místu vyhýbejte, nepamatujte si již. Je zajímavé, že ačkoliv lidé již dávno zapomněli, proč právě z Bořejova na Housku, ctíli to, že tak činili jejich otcové, dědové.

6. Závěr

Okouzlující na stavbě hradu Houska je fakt, že se nelze prozatím dopátrat k tomu, kdo hrad postavil, jak dlouho tu stojí a proč vůbec uprostřed tehdejších středověkých pralesů bez života, neprostupných hvozdů, které se ani k lovu nehodily, kudy obchodní cesta ani hranice nevedla, byl založen hrad. Nabízí se, že k onomu založení „na zelené louce“ snad ani dojít nemuselo, totiž, bylo-li „pouze“ přistavováno k tomu něčemu, co zde mohlo již od nepaměti stát.

Za úvahu stojí fakt, že první mapy po třicetileté válce hrad vůbec nezmiňují. Mapy, kde je zakreslen každý výraznější strom, keř, skála atd. hrad prostě ignorují. Zřejmě neobstojí tvrzení, že vzhledem k vojenskému charakteru map hrad pro armádní účely význam neměl. Spíše se nabízí, že v onom období se uvažovalo s fyzickou likvidací tehdy „nedobytného“ hradu, k čemuž naštěstí z intervence Hofkirchů a italského architekta Pieroniho nedošlo. Hrad byl „pouze“ zbaven své nedobytnosti a zpřístupněn.

Téměř tři sezóny jsme dennodenně vcházeli z vnějšího nádvoří na vnitřní a stále se zdálo, že při onom „přechodu“ je něco v nepořádku, že je něco jinak, nebo na jiném místě, než by mělo být. Jinak jsme to popsat neuměli. Až jednou, naprostou náhodou při pohledu na otevřené dveře do kaple nám došlo, že právě do ní se vlastně sestupuje jako do sklepa. Kaple je jednoduše umístěna pod úrovní nádvoří. To pro gotické kaple rozhodně není typické. Laicky, bez jakéhokoliv zásahu do zdiva sousedících prostor, pouze pohledem jsme očima „rentgenovali“ praskliny v pozdějších omítkách, které by mohly napovídat o dřívějším uspořádání, či situaci. Výsledkem našeho laického bádání bylo zjištění, že korpus kaple je zřetelně na svém místě. Výše sedilí k podlaze odpovídá, a to i v porovnání se sousedním příbuzným Bezdězem. Jediné, co se tedy snad mohlo změnit, je úroveň vnitřního nádvoří. I výše zmiňované praskliny v omítkách místností sousedního východního i západního křídla naznačovaly, že by se mohlo jednat o obrysy dnes již neexistujících dveří.

„Při jedné z více méně pravidelných návštěv památkářů, archeologů atd. (jmenovat nebudu, neboť rozhodně nechci snižovat ničí autoritu) bylo navozeno téma kaple oproti

úrovni okolního terénu netradičně situované. Odpovědi byly udivené pohledy a doporučení, ať nic nevymýšlíme, takhle to bylo postaveno.“¹⁴⁸

Přibližně dva roky poté se v rohové severozápadní místnosti začala propadat, přesněji sypat ven, tedy dolů po skále, hliněná podlaha okénkem právě pod úrovní terénu do té doby „ucpaným“. Je téměř neuvěřitelné, že se nikdo nepozastavil nad rozdílný počet oken zevnitř oproti vnějšku. Pravdou je, že pod okénkem se nachází přibližně 20 metrová kolmá skalní stěna. Při pohledu zvenčí je však viditelné. Po vytěžení suti, jež proběhlo plně v režii památkářů, ačkoli je hrad v soukromém vlastnictví, byla objevena dosud netušená prostora, místnost částečně ve skále s propadlými štukovými klenbami. Jedná se o prostoru místně nejstaršího hradu, s největší pravděpodobností, alespoň podle vyjádření památkářů, ještě dřevěného. Jejím účel není znám, ale za zmínku stojí, že praskliny ve skalním podloží byly „utěsněny“ jakýmsi dehtem se zbytky po nedokonalém spalování vlhkého dřeva. Ve stěně je zřetelný i později zazděný odtokový žlábek. Je tedy možné, že pod úrovní terénu zbylých křídel hradu zbývá doposud něco k odhalení. Ostatně Ferdinandův dekret z období po třicetileté válce zní: „...zarumovati prostory ve skále pod věží ...“¹⁴⁹

Přes vyspělost současné techniky (echosonary atd.) se doposud nepodařilo vypátrat hradní studnu, respektive cisternu či zásobník na dešťovou vodu. Lze se však vrátit k Ferdinandovu dekretu, kterým rozhodoval o demolici či zachování hradu: „...v případě ohrožení hradu odstranit koryta vedoucí do zásobníku...“¹⁵⁰ Je tedy patrné, že zásobník vody hrad měl. Jedna z prostor vysekaná v pískovci pod úrovní nádvoří i s vyústěním kolmo vzhůru, která na první pohled cisternu připomíná, je podle vyjádření památkářů původně typickou „slovanskou“ zásobárnou na obilí, později přebudovanou, vysekanou na jiné účely. Mohla by to tedy být ledárna.

Je jisté, že fresky v housecké kapli (jejich filosofie) by si zasloužily samostatnou práci. Jen je třeba počkat na případné „odtajnění“ západní stěny. Pozoruhodné je, že pod vrstvou viditelných fresek je s největší pravděpodobností vrstva ještě starší, jak vyplývá z poznatků restaurátora ak.mal. Jana Živného.

Tajuplných a záhadami opředených míst je v Čechách mnoho. V roce 2008 příznivci a řešitelé neobjasněného uspořádali veřejnou anketu a hrad Houska se smí pyšnit vítězstvím. Až další místa obsadily katakomby v Jihlavě, hrady Zvíkov, Sovinec atd.

¹⁴⁸ Miroslav Konopásek

¹⁴⁹ ŠIMÁK, s. 256.

¹⁵⁰ Tamtéž.

V 80. letech v rámci naštěstí neuskutečněných, ale Spolanou Neratovice plánovaných, přestaveb na Noční sanatorium (bohužel stihli zbořit věž, ze které se při své pěší návštěvě Housky z nedaleké Lobče rozhlížel T. G. Masaryk a předseda vlády Švehla s družinou, vyřezat některé z barokních trámů, nepovoleně vyhloubit téměř 300 metrů hlubokou studnu s vodou nasycenou těžkými kovy; tento zásah je nakonec stál pokutu ve výši 5 000 000 Kč a své aktivity na Housce museli zanechat; újmy všeho druhu na depozitáři nepočítaje atd.) došlo k přesnému zaměření hradu, jakož i jeho vnitřních prostor. Při sumarizaci dat pak byla následně objevena nesrovnalost, kdy západní křídlo zvenčí vycházelo cca o 6 m delší, než vnitřní prostory téhož křídla. Měření tedy proběhla shodným postupem nanovo se stejným výsledkem. Při podrobnějším průzkumu prostor západního křídla pak vyšlo najevo, že jedna z vnitřních stěn prvního patra, by musela mít tloušťku odpovídající právě zjištěnému rozdílu. Protože se po válce hrad musel po Němcích „odminovávat“, k podrobnějšímu průzkumu této stěny byly přivolány patřičné orgány veřejné správy i moci včetně pyrotechniků. Po proražení stěny byla objevena prostora vzniklá renezančním přepatrováním vysokého gotického sálu s dodnes čitelným nápisem: „Hledaly (!) jsme poklad a našly (!) jsme ho...!“

Téměř neuvěřitelné je, že tuto prostoru neobjevila, resp. do nákrešů hradu nezanesla ani tak věhlasná historička jako paní Menclová.

Rozhodně mysticky vyhlížejí dva paralelní „sklepy“ s paralelními schody vysekané ve skále pod vnitřním nádvořím hradu. Svědectví záseků a představa gotických dělníků s dláty a kladivy, kterak se skalou „prokutávají“ hluboko pod zem a na povrch vynášejí tuny materiálu, v sestupujících skalních stěnách pak vysekané jakési kóje s kamennými lavičkami. Dnes tyto prostory slouží jako pohodlné zimoviště netopýrů a hrad je zařazen v ochranném programu „Letouni“.

Velice překvapivý nález byl učiněn při podrobnějším zkoumání sklepních prostor pod hospodářským stavením vnějšího nádvoří z období druhé poloviny 17. století. V na první pohled rostlé skalní pískovcové stěně, zřetelně sloužící jako základ pro nadzemní stavby, se po sejmutí zvětralé vrstvy objevil nikoliv zatlučený, ale „utopený“ a zrezivělý hřebík. Ten v druhohorách (pískovec je usazeninou druhohorních křídových moří) rozhodně neznali. Při podrobnějším zkoumání se dospělo k závěru, že se evidentně jedná o „umělou“ skálu.

Přes veškerou příbuznost hradu Houska se sousedním Bezdězem, dodnes téměř stoprocentně patrnou shodu purkrabského východního křídla (v případě Bezdězu paláce) a po abstrahování pozdně gotických a renezančních stavebních zásahů v královském křídle předpokládanou shodu i tohoto křídla (paláce) západního, však Houska postrádá prostory manské. Nebylo s nimi počítáno. Jakkoliv přemyslovští králové do služeb na své hrady rádi povolávali šlechtické synky, když ne přímo otce, což bylo možno pokládat za výsadu i záruku – pojistku zároveň (o věrnosti šlechty by zejména naši králové, Přemyslem I. Otakarem počínaje, mohli vyprávět), na rozdíl od Bezdězu s many na Housce nebylo počítáno. Královské křídlo pro pobyt krále, purkrabské pro purkrabiho, kaple, hospodářské prostory, snad něco „v koutě“ či na vnějším nádvoří pro služebnictvo či menší posádku. Toť překvapivě u královského hradu vše.

Patrně došlo k chybě, a právě proto s výstavbou Housky Přemyslovci na čas přestali, vyhlédli si protější kopec a na něm založili Bezděz. Prostory na Housce pravděpodobně nebyly vhodné, a proto bylo nutné postavit hrad rozlehlejší. I tento názor byl jako jeden z mnoha vysloven přímo na Housce. Jeho autorem byl český archeolog a kastelolog, který se specializoval na českou hradní architekturu, hmotnou kulturu vrcholného a pozdního středověku a ochranu národního kulturního dědictví, Prof. Tomáš Durdík, který Housku krátce před svou smrtí navštívil. „Lokačnímu“ (král rozhodně výstavbu diskutoval) by jistě takové pochybení neprošlo, a bylo by patřičně „oceněno“, a tedy i zaznamenáno.

O hrad lovecký či odpočinkový se zřejmě nejednalo, když okolí tvořily neprostupné hvozdy a pralesy, které se ani k lovu nehodily. Okolo samé doly a vrše, kůň by se tu rozhodně těžko rozeběhl. S výstavbou Housky se s největší pravděpodobností na určitý čas ustalo a do konečné (gotické) podoby hrad „dorostl“ později.

Je tedy zřejmé, že na zodpovězení čeká celá řada dalších otázek. Mnoho z nich nebude zodpovězeno nikdy, a hrad Houska tak zůstane oděn pláštěm tajemství. To je pak zárukou, že dál bude lákat řadu laiků i odborníků, a nevymizí tak z povědomí lidí, jak si to rozhodně zaslouží.

7. Seznam literatury a pramenů

Prameny dostupné na Czech medieval sources online:

AČ I - PALACKÝ, František. *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, díl I., z archivův domácích i cizích.* Praha, 1840.

AČ II - PALACKÝ, František. *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, díl II., z archivův domácích i cizích.* Praha, 1842.

AČ III - PALACKÝ, František. *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, díl III.,* Praha, 1844. svazek 1.

AČ VI - PALACKÝ, František. *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, díl VI.,* Praha, 1840. svazek 26.

HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronika česká I.* Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1918.

RBM I - ERBEN, Karel Jaromír. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Pars I., Annorum 600 – 1253.* Praha, 1855.

RBM II - ERBEN, Karel Jaromír. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Pars II., Annorum 1253 – 1310.* Praha, 1882.

RBM III - EMLER, Josef. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Pars III., Annorum 1311 – 1338.* Praha, 1890.

Prameny dostupné v Národním archivu Praha (NAP):

Fond stará manipulace:

SM – J 22/25 rok 1578

SM – H 66/51 rok 1599

SM – H 109/1,2,3 léta 1636, 1658

SM – H 72/3 rok 1699

Fond nová manipulace:

NM – H 72/2 rok 1659

Fond desky zemské větší:

5 B 12

22 L 15

27 F 2

43 K 7

50 A 13

51 J 21

68 B 21

113 L 40

141 C 10

145 H 24

169 O 30

172 O 2-4

188 D 24

292 M 13

312 F 2

407 G 8

620 E 25

1084 O 21

Fond desky zemské menší:

10	D	12
13	H	21
22	A	28
43	C	26
63	Q	21
65	F	6
66	S	6
91	T	30
91	V	1
96	A	53
103	L	30
134	F	20
162	A	12
165	F	2
166	G	8
228	H	23
230	M	14
233	A	8
237	H	22

Literatura:

- ANDĚL, Rudolf; KABÍČEK, Jan. *Hrady a zámky libereckého kraje*. Liberec: Krajské nakladatelství, 1957.
- BÍLEK, Tomáš. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Část druhá. Praha: František Řivnáč, 1883.
- ČESAL, Aleš. *Toulky českým tajemnem I. – II*. Praha: Ivo Železný, 2002. ISBN 80-237-3872-0.
- DURDÍK, Tomáš. *Encyklopedie českých hradů*. Praha: Libri, 1997. ISBN 80-85983-33-8.
- DURDÍK, Tomáš. *České hrady*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02165-2.
- KONOPÁSEK, Miroslav. *Kastelán o Housce*. Nymburk: VEGA-L, 2008. ISBN 978-80-86757-87-2.
- KŘÍŽ, Lubomír; KOUKAL, Milan. *Povídání v magických energiích*. Praha: Ikar, 2008. ISBN 978-80-249-1108-3.
- KUTHAN, Jiří. *Umění doby posledních Přemyslovců*. V Roztokách u Prahy: Středočeské muzeum; [Praha]: Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1982.
- LAHODA, Ladislav. *Tajnostmi podzemí*. Praha: Lubor Kasal nakladatelství, 2004. ISBN 80-903465-2-9.
- LÍBAL, Dobroslav; MACEK, Petr; NOVOSADOVÁ, Olga. *Stavebně historický průzkum hradu Houska*. In DURDÍK, Tomáš. *Castellologica Bohemica*. Praha: Archeologický ústav ČSAV, 1989.
- MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady*. Praha: Odeon, 1972.
- MRÁZ, Bohumír. *Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené*. Praha: Panorama, 1988.
- MYSLIVEČEK, Milan; KOUBOVÁ, Ludmila; VRBENSKÁ, Františka. *Čas hradů v Čechách 3*. Vyd. 1. Praha: Horizont, 1996. ISBN 80-7012-086-X.
- NAYDLER, Jeremy. *Chrám kosmu: starověká egyptská zkušenost Posvátného*. Vyd. 1., Praha: Volvox Globator, 1999. ISBN 80-7207-245-5.
- NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. *Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení*. Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, 1985
- PEŠINA, Jaroslav a kol. *Gotická nástěnná malba v Zemích Českých I, 1300–1350*. Praha: ČSAV, 1958.

- SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého: Díl desátý – Boleslavsko*. Třetí vyd. Praha: Argo, 1895. ISBN 80-7203-060-4.
- SCHAUBER, Vera. *Rok se svatými*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994. ISBN 80-85527-75-8.
- STEJSKAL, Martin. *Labyrintem tajemna aneb Průvodce po magických místech Československa*. 1. vyd. Praha: Paseka, 1991. ISBN 80-85195-08-X.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Kniha o Housce I*. Praha: Nákladem zboží houseckého, 1930.
- WENZEL, Ernst. *Princ Marcipán*. In: MALÝ, Jakub. *Nový Pražský Kalendář pro město i venkov na obyčejný, 365 dní mající rok po Kristově narození 1870.: Spolu i kniha zábavná a poučná*. Praha: Tiskem a nákladem Synů Bohumila Haase, na Starém městě, v bývalém klášteře sv. Anny, 1870.
- ŽIVNÝ, Jan. *Restaurátorská zpráva*. Provedení základních konzervačních upevňovacích prací pro zabránění stále více postupující destrukce vzácných gotických maleb v kapli na hradě Houska. Praha, 2007.
- ŽIVNÝ, Jan. *Restaurátorská zpráva*. Restaurátorská práce na gotických nástěnných malbách dvou nejvyšších polí jihovýchodní části kaple hradu Houska. Praha, 2008.

Zdroje na internetu:

Česká biblická společnost: Evangelium sv. Matouše 23, 1–7 [online], [cit. 20. 5. 2015], dostupné z: <http://www.biblenet.cz/app/b/Matt/chapter/23>

Evangelická teologická fakulta: Bible, Zjevení, 2. kapitola [online], [cit. 20. 5. 2015] , dostupné z: <http://www.etf.cuni.cz/~rovnanim/bible/6/Zj2.php?tisk>.

Fantastic Facts Club [online] , [cit. 20. 5. 2015] , dostupné z: <http://www.ffc.cz/>

Oficiální internetové stránky hradu Houska [online], dostupné z: <http://www.hradhouska.cz/>

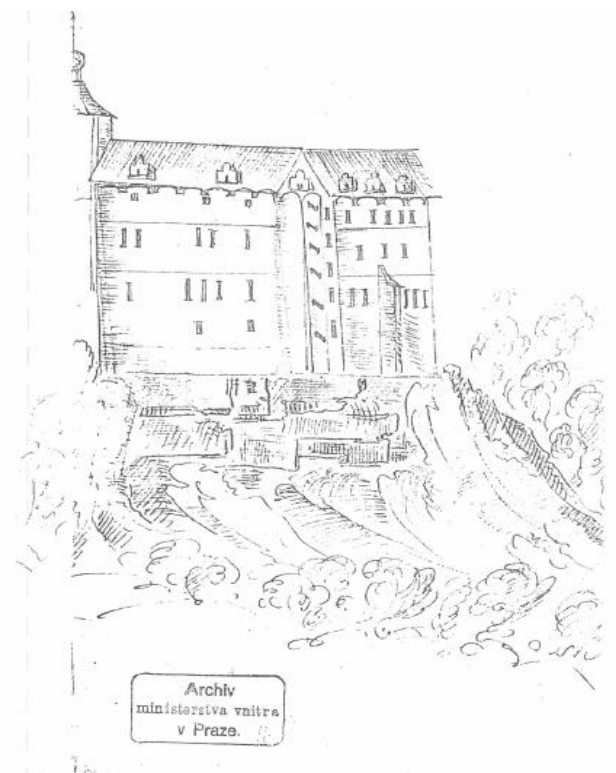
8. Seznam příloh

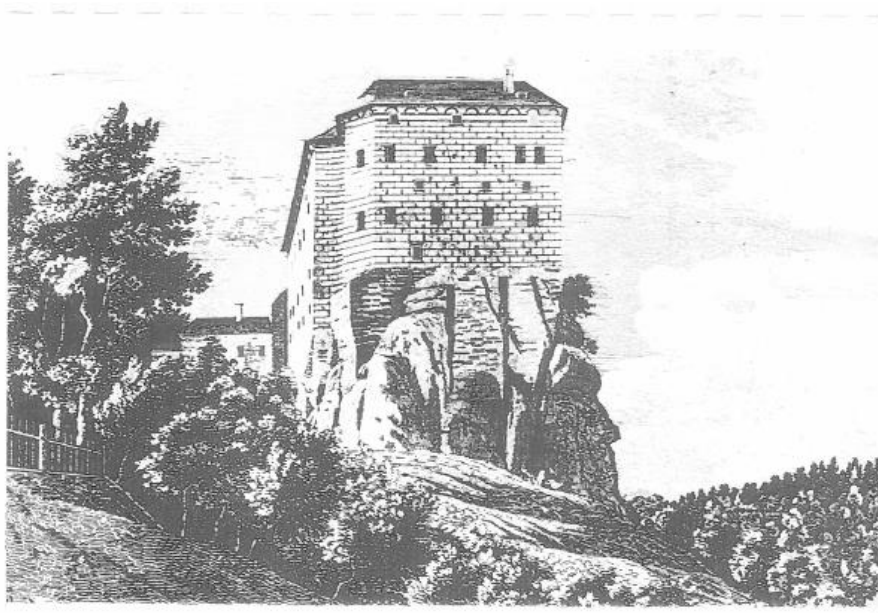
Obr. 1 Houska od SV, asi 1832

Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené (kresby) – <http://www.hrady-zriceniny.cz/macha.htm>
[online], [cit. 25. 5. 2015]

<<http://www.hradyzriceniny.cz/img/macha/Houska%20od%20SV,%20asi%201832.jpg>>

Obr. 2 Ing. Francisco Pieroni, Pohled na část hradu.
Národní archiv, sign. SM – H 109/1, rok 1658.

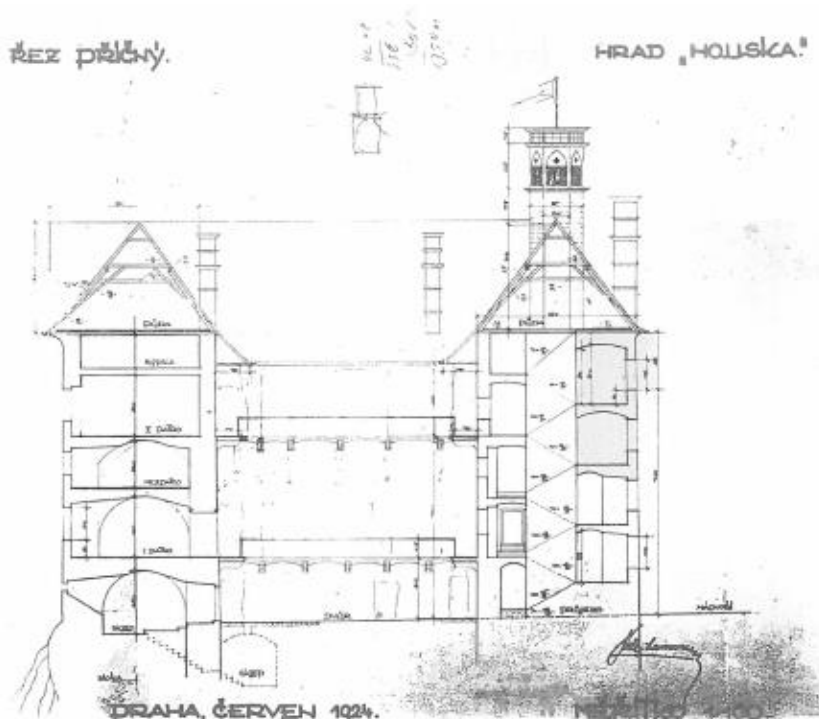

Obr. 3 Pohled na hrad od severu
In: NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické
vyhodnocení. Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, 1985.

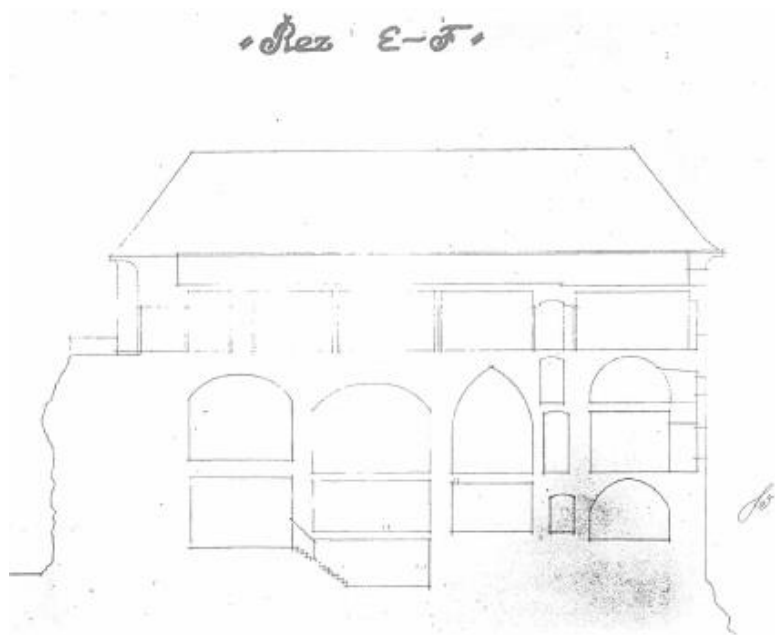
Obr. 4 Řez objektem C – D

In: NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení.

Obr. 5 Řez příčný

In: NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení.

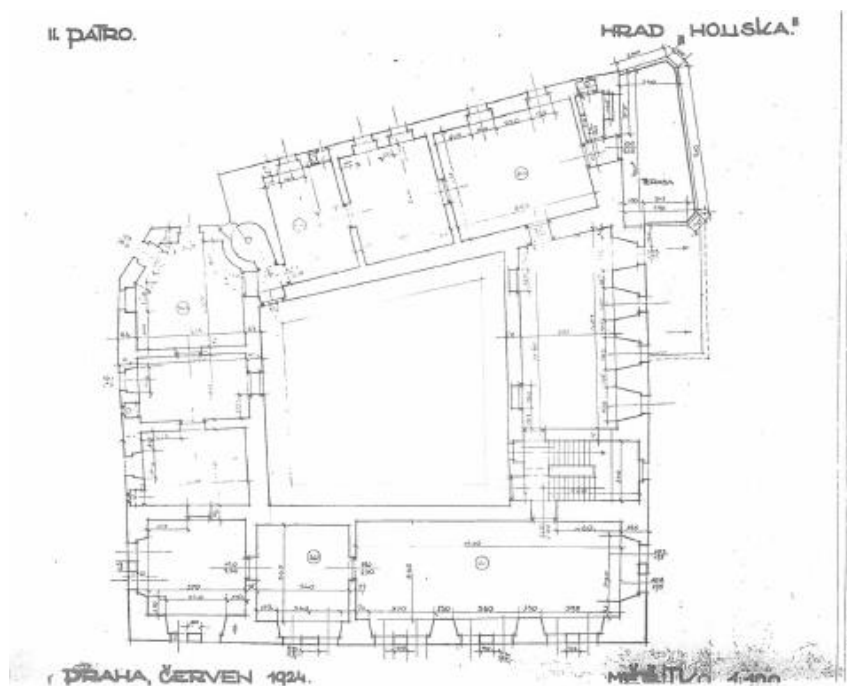
Obr. 6 Řez E – F

In: NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení.

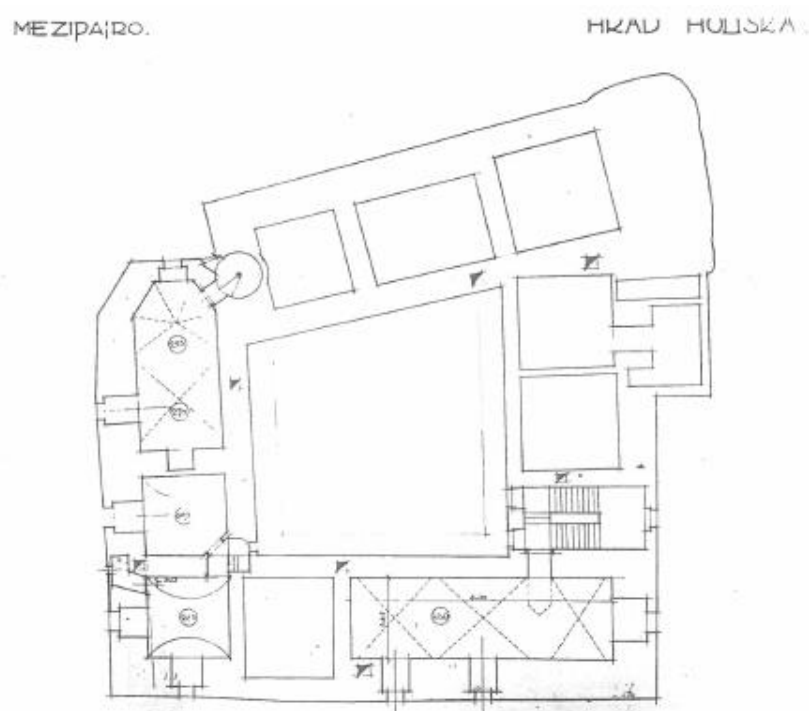
Obr. 7 Řez A – B

In: NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení.

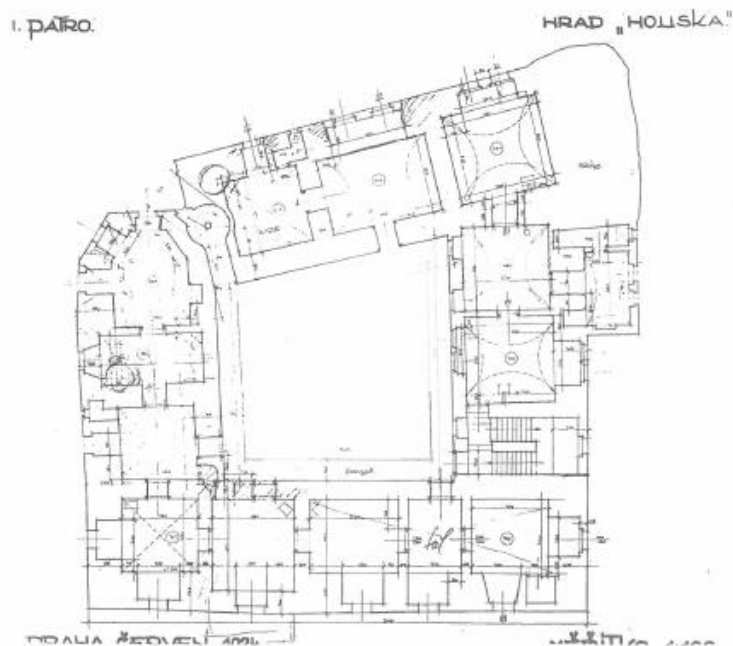
Obr. 8 Řez 2. patra

In: NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení.

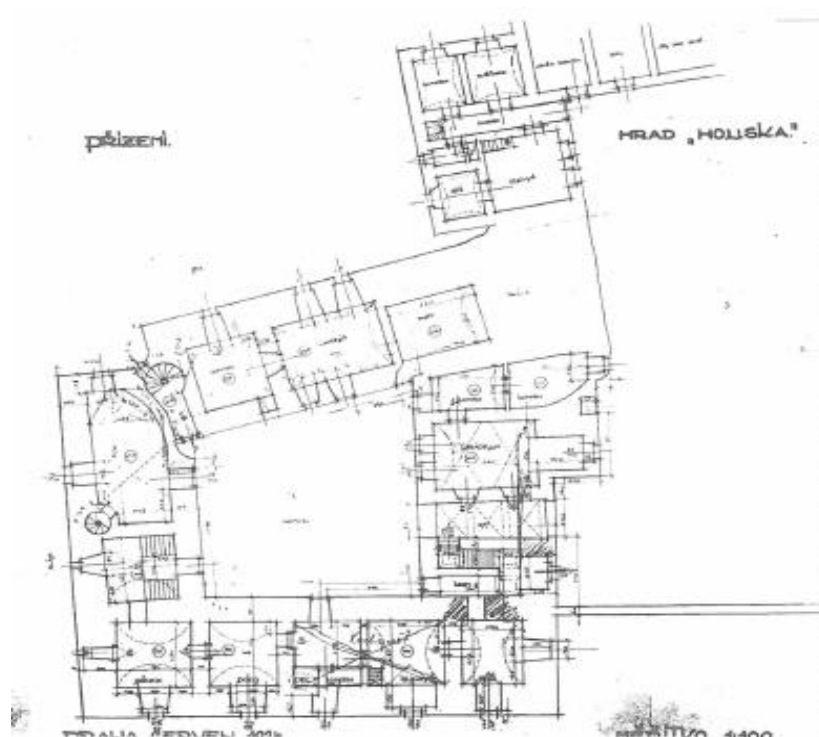
Obr. 9 Půdorys mezipatra nad 1. Patrem

In: NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení.

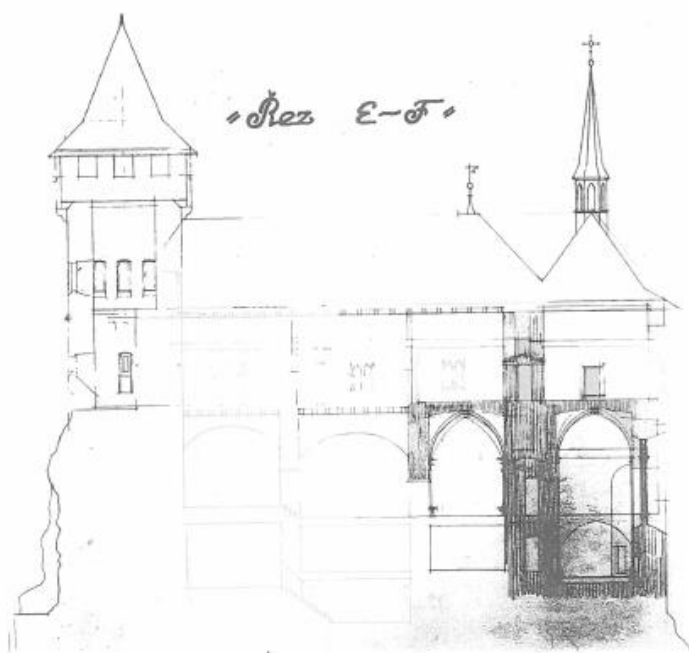
Obr. 10 Půdorys 1. patra

In: NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení.

Obr. 11 Půdorys přízemí

In: NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení.

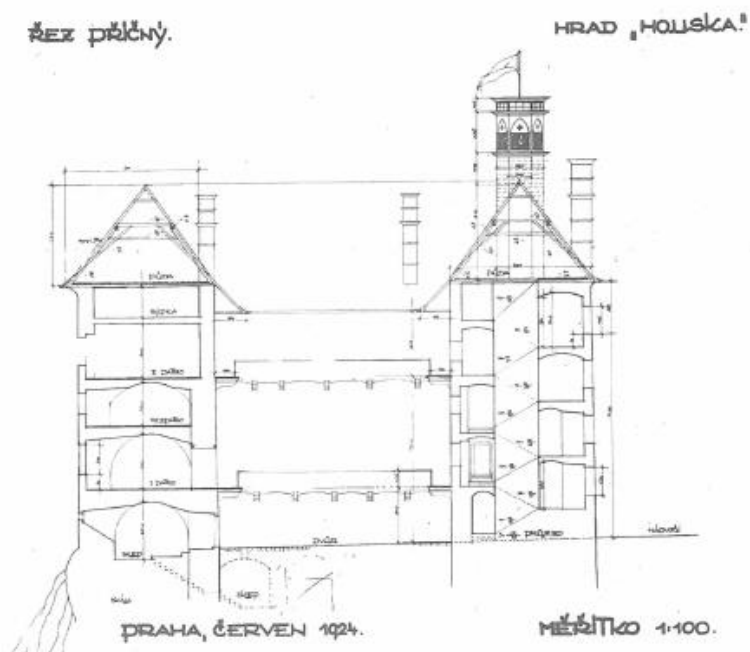
Obr. 12 Řez E – F

In: NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení.

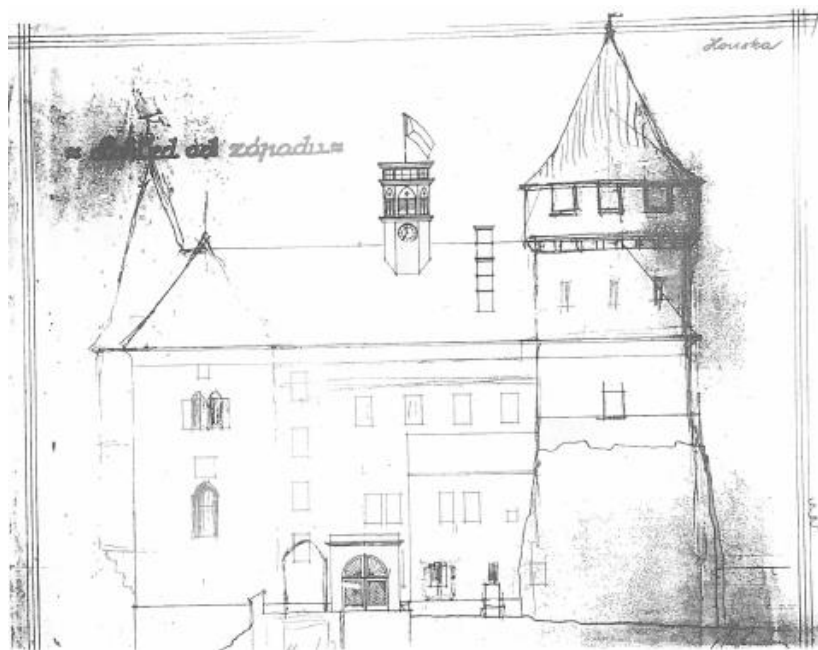
Obr. 13 Podélný řez kaplí C – D

In: NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení.

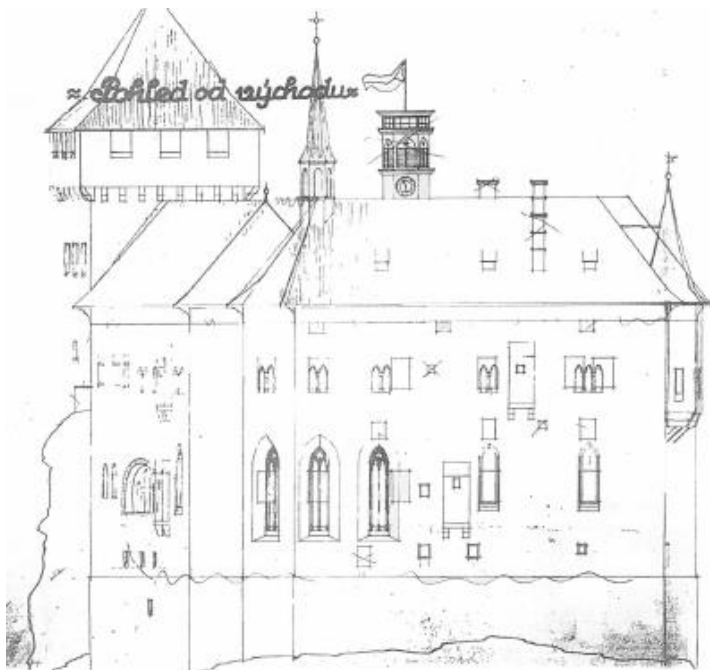
Obr. 14 Řez příčný

In: NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení.

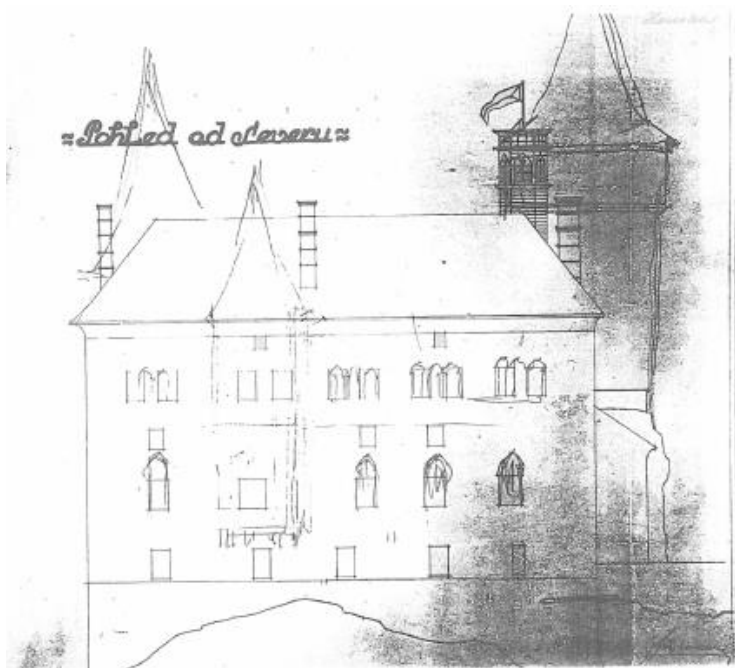
Obr. 15 Pohled od západu

In: NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení.

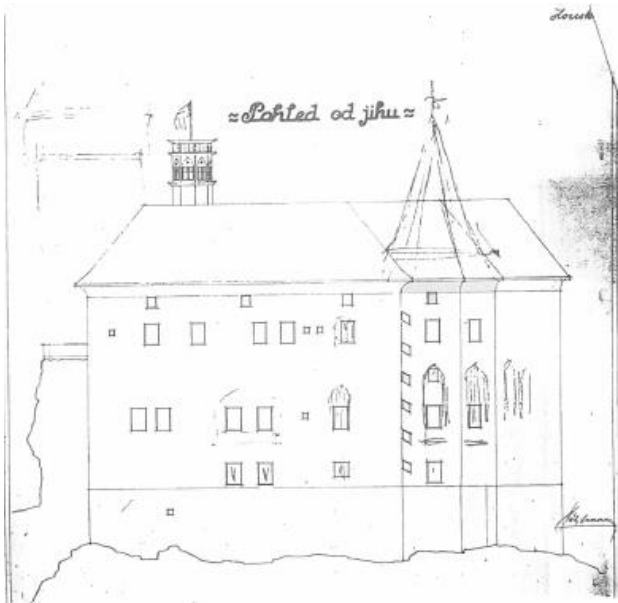
Obr. 16 Pohled od východu

In: NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení.

Obr. 17 Pohled od severu

In: NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení.

Obr. 18 Pohled od jihu

In: NOVOSADOVÁ, Olga; LÍBAL, Dobroslav a kol. Hrad Houska Stavebně historické vyhodnocení.

Obr. 19 Kaple – renezanční křížová klenba

In: ŽIVNÝ, Jan. Restaurátorská zpráva. Provedení základních konzervačních upevňovacích prací pro zabránění stále více postupující destrukce vzácných gotických maleb v kapli na hradě Houska. Praha, 2007.

Obr. 20 Pohled do interiéru kaple

In: ŽIVNÝ, Jan. Restaurátorská zpráva.

Obr. 21 Pohled do interiéru kaple II.

In: ŽIVNÝ, Jan. Restaurátorská zpráva.

Obr. 21 Archanděl Michael bojující s drakem – kaple
In: ŽIVNÝ, Jan. Restaurátorská zpráva.

Obr. 22 Archanděl Michael – detail
In: ŽIVNÝ, Jan. Restaurátorská zpráva.

Obr. 23 Levoruký lučištník – kaple
In: ŽIVNÝ, Jan. Restaurátorská zpráva.

Obr. 24 Levoruký lučištník – detail
In: ŽIVNÝ, Jan. Restaurátorská zpráva.

Obr. 25 Upevňování a injektáže – kaple

In: ŽIVNÝ, Jan. Restaurátorská zpráva.

Obr. 26 Výjev dvou období gotických maleb. Starší „Zvěstování Panny Marie“, mladší „Bičování“

In: ŽIVNÝ, Jan. Restaurátorská zpráva.

Obr. 27 Zelená komnata – pod sopouchem od nedochovaného krbu Houska krátce po Třicetileté válce se všemi svými obrannými prvky

Zdroj: vlastní archiv

Obr. 28 Vnitřní nádvoří hradu Houska

Zdroj: vlastní archiv